

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΣΤ'

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1955

ΤΕΥΧΟΣ Δ'

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ Ε' ΑΙ. ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ*

ΥΠΟ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ὅτε ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τῇ ἐπαύριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ νίκης παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν κατὰ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 312 ἐγένετο Αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως, ἔβλεπε τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ταρασσομένην ἐν Ἀφρικήῃ ἐκ τοῦ Σχίσματος τῶν ζηλωτῶν Δονατιστῶν, τῷ δὲ 324 ὅτε ἐγένετο μονοκράτωρ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν Μελιτιανῶν¹. Παρὰ ταῦτα δὲν ἐδίστασε κατ' ἀμοτέρας τὰς περιστάσεις εἰς τὴν πολιτικὴν του ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὡς ἄνθρωπος πιθανῶς καὶ ὡς Αὐτοκράτωρ μεγαλοφυῆς ἀντελαμβάνετο οὐχὶ μόνον τὸ ὕψος τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς, πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν, τὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς ἐνότητος αὐτῆς ἐν Χριστῷ. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: «Ἀλλοίωσιν γὰρ μεγάλην ἡμῖν οὗτος εἰργάσατο καὶ πραγμάτων μεταβολὴν καὶ μετástασιν»². Τῷ 325 ἢ ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύνοδος διεκήρυσεν: «Ἐνὸς σώματος ὄντος τῆς Καθολικῆς κατὰ πάντα τόπον Ἐκκλησίας, ἃν ἐν διαφόροις τόποις ὦσιν αἱ τῶν συναγωγῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 420.

1. H. Lietzmann: Die Kirche als Problem des Staates, ἐνθ' ἀνωτ. Vogt. Constantin der Grosse und sein Jahrhundert 1949 σ. 178-183 καὶ 192 καὶ 187, 196-207, 213 ἐξ. 254, 268, 275 καὶ βιβλιογραφίαν σελ. 288-9. Ostrogorsky ἐνθ' ἀν. σ. 40-42 καὶ 44. Ἀμάντου, Εἰσαγ. εἰς Βυζ. Ἱστορίαν² σ. 141 ἐξ. Βασ. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 126-132, 157-170.

2. Migne 55, 183. Περὶ. καὶ 35, 301. ὁμοίως 59, 394. 60, 162 καὶ 49, 37 καὶ 10. Τζωρτζάτου Βαρνάβα: Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ (Diss.) 1953 σ. 108 ἐξ. Ἴδὲ καὶ Μ. Βασίλειον: Migne 25, 189 c.c. ὡς καὶ ὁ Γρ. Θεολόγος, ἐν Migne 35, 657. Α.Β. ὡς καὶ 664.

σηνυαί»¹. Αἱ ἔννοιαι ἐνότητος καὶ εἰρήνης κυριαρχοῦσιν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου. Ὅτε λοιπὸν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἔργου της συνεφιλιούτο πρὸς τὸν ἀκμαάζοντα Ἀνατολικὸν Ἑλληνισμόν καὶ προσελάμβανεν ἐξ αὐτοῦ χρήσιμα ζωτικὰ στοιχεῖα καὶ συνεκέντρου ἠθικὰς κοινωνικὰς δυνάμεις εἰς ὅλην τὴν Οἰκουμένην, ὁ Μεγ. Κωνσταντίνος ἐξῆγε τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Μεγάλου μεταρρυθμιστοῦ Αὐτοκράτορος Διοκκλητιανοῦ ἀρνητικὰ καὶ θετικὰ. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ στηρίξη τὴν ἐνότητα τοῦ Imperium Romanum εἰς τὴν ἐνότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω δὲ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐνότητα προσέδιδε πνευματικὸν βάθος. Ἡ ἀπόφασίς του νὰ ὀδηγήσῃ τὸ Imperium Romanum ἀπὸ τῆς ἀνεξίτηθροσεκείας εἰς τὴν πλήρη συμφιλίωσιν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν ἐσήμαινε τελικῶς ἐκχριστιάνισιν τοῦ ὑπερηφάνου Οἰκουμενικοῦ Κράτους τῆς Ρώμης. Ἡ τελικὴ σύνθεσις Ἑλληνισμοῦ, Χριστιανισμοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ Κράτους², ἔχοντος ἔδραν νέαν ἐξ ἀρχῆς χριστιανικὴν πρωτεύουσαν, εἶναι κατ' ἀρχὴν ἔργον τοῦ μεγαλοφυοῦς καὶ ἀληθῶς καθολικοῦ πνεύματος τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Αὕτη ἡ στροφὴ ἀποτελεῖ μετὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς ΚΠόλεως ἀποφασιστικὴν καμπὴν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ. Ὁ Δ' αἰὼν, ἄξιός νὰ μελετηθῇ εἰσέτι, ἐνεκαίνισε τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ Κράτους τῆς Ρώμης εἰς Χριστιανικὸν Βυζαντιακὸν Κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ὅθεν νέος μέγας παράγων εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας: τὸ Κράτος.³ Νέοι ὄροι ἐδημιουργήθησαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Δ' αἰῶνος, οἵτινες ἔθετον αὐτὴν πρὸ παλαιῶν καὶ νέων προβλημάτων.

Α'. Σχέσεις πρὸς τὸ Κράτος.⁴ Ὁ Κωνσταντίνος ἠθέλησε νὰ εἶναι «ἐπίσκοπος τῶν ἐκτός»⁵ ἀλλὰ παρασυσθῆκε καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν γεγονότων καὶ προσκληθῆκε ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγητόρων ἀναιμιχθῆ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα πλέον τοῦ δέοντος⁶. Ἐπακόλουθον ἦτο ἡ διαμόρφωσις τῆς ἰδέας,

1. H. G. Opitz: Athanasius Werke III, 1. Urkunden zur Geschichte des Arianischen Streites 1934/5 σ. 96.

2. Ostrogorsky G., Geschichte des Byzant. Staates, München 1952² σ. 29 ἐξ.

3. Τὴν σπουδαιότητα τοῦ παράγοντος τούτου ἐξῆραν ἰδίᾳ ἡ Προτεσταντικὴ Ἱστοριογραφία. Ἰδὲ Schwarz: Kaiser Konstantin und die Christliche Kirche 1936². Ζακυθηνού: Βυζάντιον 1951 σ. 29 ἐξ.

4. Βασ. Στεφανίδου. Ἑκκλ. Ἱστορία, σ. 136-9. Norden: Staat und Kirche: Π. Πουλίτσα, Σχέσεις Ἑκκλ. Πολιτείας 1946. Π. Παναγιωτάκου: Σχέσεις Ἑκκλ. καὶ Πολιτείας. Γ. Κονιδάρη: Μαθήματα Ἑκκλ. Ἱστορίας σελ. 294-304 καὶ 438-521.

5. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche III 80 ἐξ. Baynes: Konstantine the Great and the Christian Church 1929. Hönn: K. Konstantin der Grosse. Leipzig 1945 ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. C. Schneider: Geistesgeschichte des antiken Christentums, München 1954, τόμ. 1 σ. 729.

ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι «βασιλεὺς καὶ ἀρχιερεὺς» ἢ «ιερεὺς». Ἄλλ' ἡ αὐτοτέλεια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ μὴ ὑποταγὴ αὐτῆς εἰς καθαρῶς κρατικούς σκοποὺς ἀπετέλει ἀναγκαιότητα ὑπὸ τῆς πνευματικῆς καὶ οἰκουμενικῆς φύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπαγορευομένην, ἐνῶ ἡ συναλληλία ἐνυπῆρχεν ἐν τῷ πνεύματι τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἀρχῶν ὡς εὐρίσκομεν ἐν τῷ 61^φ κεφαλαίῳ τῆς Α' Κλήμεντος ἐπιστολῆς πρὸς Κορινθίους¹. Τὸ ἀπὸ τοῦ 313 ἀνακῦψαν περιώνυμον πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ ἐμφανίζεται δεύτατον κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, ὡς πρόβλημα μορφῆς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας (ἴδουσις τῆς Reichskirche)². Τὸ καιρῖον σημεῖον τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κεῖται καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ διατηρήσει τῆς αὐτοτελείας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ δόγματος, ὡς βασικοῦ στοιχείου τῆς μορφῆς τῆς ἱστορικῆς Ἀποκαλύψεως. Ἐκεῖ εἰς τὸ δόγμα, φρονοῦμεν, ὅτι συνεκρούσθησαν κατὰ βάθος ἡ ἐνότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ θεμελιουμένη ἐπὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, πρὸς τὴν κρατικὴν, διότι οἱ Αὐτοκράτορες πολλάκις ἐπέδωκον νὰ συμβιβάσωσι τὴν ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαν ἐνότητα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν φυσικῶς ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωκομένην ἐξωτερικὴν κρατικὴν. Εἰς ζητήματα ὅμως ἀρχῶν δὲν χωρεῖ συμβιβασμὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅθεν τὸ Κράτος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ (451—680) ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἐνωτικῆς του πολιτικῆς εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπέστη τὴν ἀναπόφευκτον διπλὴν ἥτταν, διότι 1) ἀπώλεσε τὰς Ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, τῶν μονοφυσιτῶν ἰθαγενῶν ὑποβοηθησάντων τὴν Ἀραβικὴν κατάστασιν, καὶ 2) ὑπεχρεώθη νὰ δεχθῇ τὴν Ὁρθόδοξον ἀποψιν ἐν τῇ ΣΤ' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ. Ἐν τῷ ἀγῶνι διὰ τὴν αὐτοτέλειαν τῆς Ἐκκλησίας ἐξέχουσιν καταλαμβάνουσι θέσιν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἐξ ὧν οἱ δύο, ἦτοι ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐπρωταγωνίστησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Τριαδικοῦ καὶ Χριστολογικοῦ δόγματος³. Τοῦτο τὸ σημεῖον εἰσάγει ἡμᾶς εἰς τὸ:

1. Τὴν ἐπαύριον τοῦ διωγμοῦ (96 μ.Χ.) τοῦ Δομιτιανοῦ ἔγραψεν ὑπὸ μορφὴν προσευχῆς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου: «Τοῖς τε ἀρχουσι καὶ ἡγουμένοις ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς σὺ Δέσποτα ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ ἀνεκδιηγήτου Κράτους σου, εἰς τὸ γινώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ τιμὴν ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς, μηδὲν ἐναντιουμένους τῷ θελήματι σου κλπ».

2. H. Lietzmann, ἔνθ' ἄνωτ. III (1938) IV 1944. Heussi: ἔνθ' ἄνωτ. σ. 97.

3. M. Βασιλείου: Κατὰ Ἐθνομίου, περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (κεφ. 30) καὶ Δογματικὰ ὁμίλια. Γρηγ. τοῦ Θεολόγου 5 Θεολογικοὶ Λόγοι (Migne 36, 12-213). Μπαλάνου: Πατρολογία α σ. 289 καὶ Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 180. Heussi: ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 102. Βιβλιογραφίαν. καὶ βραχυτάτην ἐκθεσιν τῆς Δογματικῆς Διδασκαλίας τῶν 2 Πατέρων εὐρίσκει τις ἐν ταῖς Πατρολογίαις Μπαλάνου, Bardenhever καὶ Altaner: Patrologie 1950³ σ. 252-5 καὶ 258-60.

Β' μέγα πρόβλημα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ' καὶ τοῦ Ε' αἰῶνος, ἦτοι τὸ τῆς ἐκ νέου διασώσεως τῆς βασικῆς ἱστορικῆς μορφῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ τῆς ὀρθῆς διατυπώσεως τῆς Τριαδικῆς καὶ Χριστολογικῆς τῆς πίστεως, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ὁ ἀπολυτρωτικὸς καὶ οἰκουμενικὸς χαρακτῆρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πῶς ὁ Θεὸς ἔγινεν ἄνθρωπος; Ἴδου τὸ μέγα ἐρώτημα ἐν ᾧ περικλείεται τῆς θείας Οἰκουμεικῆς τῆς μυστήριον, δεδομένου ὅτι βάσις τῆς ἐν Χριστῷ Ἀπολυτρώσεως εἶναι ἡ ἐνανθρώπησις. Τὸ Τριαδικὸν καὶ τὸ Χριστολογικὸν δόγμα ἐν τῷ συνόλω των συνεζητήθη ἐν Ἀνατολῇ, διότι οἱ Ἕλληνες εἶναι κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ πνεύματος αὐτῶν Πλατωνικοί, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δύσεως Ἀριστοτελικοί¹. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ παράδοσις τοῦ Πλατωνισμοῦ παρέμεινεν ἰσχυρὰ καὶ αὐτὸς ὁ μυστικισμὸς τῶν Πατέρων ᾠδήγει εἰς διαφέροντα ὀντολογικὰ καὶ θεωρητικά². Ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ «Καθολικὴ Ἐκκλησία» ἀποφεύγουσα τὴν μονομέρειαν διεμόρφωσε τὸ δόγμα, Θεολογικὸν καὶ Χριστολογικὸν (ἦτο ζωτικὸν καθημερινὸν πρόβλημα τῆς ἐποχῆς)³, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως, χρησιμοποιοῦσα ἐκλεκτικῶς ἐννοίας, ὄρους καὶ ἀντιλήψεις ἰδίᾳ ἐκ τῆς γονίμου Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ νὰ ἐξάρωμεν διατὶ κατεδίκασε τὰς αἱρέσεις⁴ ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς ἐπεκράτει ἀπολύτως, ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν ἀληθειῶν τῆς Γραφῆς, μονομερῶς ἡ φιλοσοφία, δι' ἧς ἐπήρχετο παραμόρφωσις τῆς ἱστορικῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως, ὡς αὕτη εὐρηται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δρῶσα μετὰ πνευματικῆς αὐτοτελείας ἐν ταῖς Οἰκουμεικαῖς Συνόδοις, ἐν αἷς συνεδυάζετο ἡ ἐλευθερία τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος μετὰ τῆς αὐθεντίας, ἀπέκρουσε τελικῶς τοὺς ἱκανοὺς διαλεκτικοὺς ἀντιτριαδικοὺς Μοναρχιανούς, τοὺς στηριζομένους εἰς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, διὰ τῶν κορυφαίων, οἵτινες ἦσαν μαθηταὶ τῆς σχολῆς τοῦ μαθηματικοῦ Γαληνοῦ καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν Γεωμετρίαν⁴. Δεύτερον ἀπέκρουσε τὴν λαϊκῆς προελεύ-

1. Μπερδιάγιεφ, ἐνθ' ἄνωτ. 348 ἐξ. Κ. Λογοθέτου: Φιλοσοφία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Μέσου Αἰῶνος.

2. Μπερδιάγιεφ, ἐνθ' ἄνωτ. 353.

3. Πρβλ. τὰ σχετικὰ χωρία ἐν Δ.Σ. Μπαλάνου: Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των. Ἐν Ἀθήναις 1926 σ. 5-6. Εἰς τὸν λόγον περὶ Δόγματος ἦτοι, περὶ Θεολογίας καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων ἢ κατὰ ἐπισκόπων, ὁ Γρηγ. ὁ Ναζιανζηνὸς ἐλέγχει τὴν πρὸς τὰς δογματικὰς συζητήσεις ροπήν τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, οὗς κατηγορεῖ ἐπὶ γλωσσοαλιγείᾳ (κεφ. Ιον) καὶ ὅτι γίνονται «αὐθημερινοὶ σοφοὶ» καὶ αὐτοχειροτόνητοι θεολόγοι.

4. Παρ' Εὐσεβίου V, 28, 13 ἀναγινώσκομεν ἐξ ἀγνώστων ἐκκλ. συγγο. «Γραφὰς μὲν θείας ἀρόβως ἕρρηδιουργήκασιν, πίστεώς τε ἀρχαίας κανόνα ἠθετήκασιν, Χριστὸν δὲ ἠγνοήκασιν, οὐ τί αἱ θεαὶ λέγουσι γραφαί, ζητοῦντες, ἀλλ' ὅποιον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος σύστασιν εὐρεθῆ, φιλοπόνως ἀσκοῦντες. Κἂν αὐτοῖς προτείνῃ τις ἠτητὸν γραφῆς θεϊκῆς, ἐξετάζουσιν πότερον συνημμένον ἢ διεξευγμένον

σεως ἀντιτριαδικῆν θεωρίαν τοῦ Σαβελλιανισμοῦ, τὴν χρησιμοποιοῦσαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν φυσικὴν καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ φιλοσόφου Ἡρακλείτου καὶ τὴν λογικὴν τῶν Στωϊκῶν¹. Ὁ Τερτυλλιανὸς καίτοι ἀντιπαθὼν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐχρησιμοποίησε τὴν Στωϊκὴν διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν αἰρέσεων. Τρίτον ἀπέκρουσε τοὺς Ἀρειανοὺς στηριζομένους εἰς τὴν Ὁριγενιστικὴν περὶ ὑποταγῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου διδασκαλίαν καὶ τὴν νεοπλατωνικὴν περὶ αὐτοῦ ἀποψιν, ἀναπτυχθεῖσαν διὰ τῆς Ἀριστοτελείου διαλεκτικῆς². Ταῦτα ἐπετεύχθησαν τελικῶς διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ἐλευθερίας καὶ αὐθεντίας, ἐφ' ὧν ἡδραιώθη τό τε ἀδιάπτωτον τ. ἔ. ἀλάθητον τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἡ βαθμηδὸν διαμορφουμένη συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ ὁρθοῦ³.

Τὸ ἔργον τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ Ἀθανασίου, τοῦ μὴ σοβαρῶς ὑπὸ φιλοσοφικῆς προπαιδείας προπαρεσκευασμένου, ἐξησφάλισε τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ Θεολογικοῦ Δόγματος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς θείας περὶ τοῦ ἀνθρώπου οἰκονομίας τ. ἔ. τῆς Ἀπολυτρώσεως⁴. Τέταρτον ἀπέκρουσε κατὰ τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τὴν νεοπλατωνικὴν περὶ ἀνθρώπου τριχοτομίαν ἐφαρμοσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀπολλιναρίου⁵. Ὁ ἰθύνων

δύναται, ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ καταλιπόντες δὲ τὰς ἀγίας τοῦ Θεοῦ Γραφὰς γεωμετρίαν ἐπιτηδέουσιν, ὡς ἂν ἐκ τῆς γῆς ὄντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες καὶ τὸν ἄνωθεν ἐρχόμενον ἀγνοοῦντες. *Ἐκκλειῆς γοῦν παρά τισιν αδιῶν φιλοπόνως γεωμετρεῖται, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος θαναμάζονται· Γαληνὸς γὰρ ἴσως ἐπὶ τινῶν προσκινεῖται...* Ὅθεν διώρθουν καὶ τὰς Ἀγ. Γραφὰς, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἀντιγράφων τῶν «Ἀσκητηιάδου τοῖς Θεοδότου». Πρβλ. καὶ Kirsch: Kirchengeschichte I 1930 σ. 279-285. Χρυσ. Παπαδοπούλου (ἐκ τῶν καταλοίων ΙΑ) ἐπιμ. Γρ. Παπαμιχαήλ: Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἐν Ἀθήναις 1954 σ. 5.

1. Ὁριγ. εἰς Ἰωάν. εἰς τόμ. 2 κεφ. 2. Τερτυλ. Adv. Prax. κεφ. 2. Ἀθανασίου. Ἐπιστολὴ, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος κλπ. κεφ. 7. (Migne 25, 465 ἔξ.). Novatian: de Trin. κεφ. 30 καὶ Τερτυλ. Adv. Prax. κεφ. 3. Ἐβσεβ. VII 25 ἔξ. Kirsch, ἔνθ' ἄνωτ. καὶ Βιβλιογραφίαν παρὰ Heussi, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 65-6 πρβλ. σ. 73-4.

2. Χρυσ. Παπαδοπούλου: ἔνθ' ἄνωτ. σ. 15. Πρβλ. Georg. Cront, La Lutte contre l'hérésie en Orient jusqu' au IXe siècle Péres, Conciles, empereurs. Paris 1933 καὶ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία 1955 σ. 40 ἔξ. 42. De Ghellink, Patristique et Moyen âge III 1948, 245-38 (Dialektik in der arian Kämpfe).

3. Περὶ τῆς Συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἔχομεν νῦν τὴν πρώτην μελέτην τοῦ «αθηγητοῦ» Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἐν Ἀθήναις 1954.

4. Harnack. Dogmengeschichte. Δημητροπούλου: ἔνθ' ἄνωτ. 110 ἔξ.

5. H. Lietzmann: Apollinaris von Laodicea und seine Schule, ἐν Texte und Untersuchungen. Tübingen 1904 σ. 233. Altaner: Patrologie σ. 270. Γεωμ. χαλοῦ: Χριστολογία. Ἐν Ἀθήναις 1951 σ. 106. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία 1948 σ. 191. Ἀνδρ. Θεοδώρου: Ἡ Χριστολογικὴ Ὁρολογία καὶ Διδασκαλία Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ Θεοδωρήτου Κύρου. 1955, σ. 12-15. Raven: Apollinaris 1923.

νοῦς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο ἡ ἱστορική συνείδησις καὶ ἡ εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας, ὡς θεματοφύλακος τῆς ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει πίστεως. Ἡ φιλοσοφία ἦτο τὸ μέσον, ὅπερ ὁ γόνιμος νοῦς τῶν πλατωνιζόντων ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος (Altaner: Patrol. 1950 σ. 93) θεολόγων ἔχρησιμοποιοῦσε ἐκλεκτικῶς καὶ προσήρμοξε πρὸς τὰς ἀληθείας τῆς Γραφῆς. Τὸ ἀντίθετον ἀπολύτως συνέβη εἰς τὴν αἴρεσιν. Νομίζω ὅτι ἀκριβολογοῦμεν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία θεολογεῖ γραφικῶς καὶ φιλοσοφοῦσα πλατωνίζει ἀναγκαίως ἐκλεκτικῶς. Διὰ τοῦτο ἐστάθη μεταξὺ τῶν δύο Σχολῶν τῆς ἀριστοτελιζούσης Ἀντιοχειανῆς καὶ τῆς πλατωνιζούσης ἢ νεοπλατωνιζούσης Ἀλεξανδρειανῆς. Ἀλλὰ μήπως ἡ θεολογία αὐτῆς ἀπετέλει λογικοποίησιν τοῦ περιοχόμενου τῆς ἀπλῆς πίστεως; Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Μ. Βασίλειος: «οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξεις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται ἐξευρεθῆ ἔειδὲ μή, ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων». (Migne 29, 25A)⁹. Καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγει: «Ἀπὸ πίστεως ἡ ἐπίγνωσις, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν» (Migne 62, 665). «Πίστει παραδεκτὰ τὰ τοιαῦτα μένει» (56, 166-7)⁴. Ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ ἀπῆται ὀλόκληρον πραγματεῖαν ἵνα δειχθῆ ποία ἡ γνώμη τῶν Πατέρων περὶ τῆς ὀρθοδόξου σχέσεως Γνώσεως—Πίστεως (ἢ ἀποκαλύψεως) ἐν «Χριστῷ». Δι' αὐτοὺς ἄλλως τε ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο «Θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει. Εἰ

1. Arnou: Platonisme des Pères ἐν Dict: de Theol. Cath. 12, 2258/92. R. Arnou, De «Platonismo» Patrum Textus Rome 1935. Altaner: Patrologie 1950 σ. 163/4 (διὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεῖα) καὶ σελ. 170-74 (διὰ τὸν Ὠριγένη). Prestige L. Fathers and Heretics. London 1936. Τοῦ αὐτοῦ: God and the patristic thought, London 1936. Bigg Ch., The Christian Platonists of Alexandria 1913⁹ Bardy, Clement d'Alexandrie 1927. De Faye, E. Origènes sa vie son euvre et sa pensée, 3 τόμοι, 1923-28. C. Schneider, Geistesgeschichte des antiken Christentums, II σ. 289-341. Τατάκη, Θέματα Χριστ. καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας, Ἐν Ἀθήναις 1952 σ. 147 ἐξ. Πρβλ. καὶ Heussi σ. 120.

2. Heussi σ. 69-71 σ. 138-139. Abramowiki, ἐν Zeit. f. Kirchengeschichte 47. (1928) σ. 205-24. E. Schwarz, Konzilstudien 1914. Χρυσ. Παπασοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλ. Ἀλεξανδρείας 1934 σ. 68-84, 165 ἐξ. καὶ 309. Τοῦ αὐτοῦ: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1951 σ. 131 ἐξ.

3. Ἀλλαχοῦ λέγει «Πίστις, ἡ ὑπὲρ τὰς λογικὰς μεθόδους τὴν ψυχὴν ὡς συγκατάθεσιν ἔλκουσα· Πίστις οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' αἱ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖαις ἐγγινομένη» (Migne σ. 30, 104 B').

4. Πρβλ. I. Χρυσ. ἐν Migne 55, 459 καὶ 49, 265. Χαρακτηριστικὸν θεωρῶ τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Χρυσοστόμου: «Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἦν τὸ λεγόμενον, ὡς τῇ τῶν ἀνθρώπων λογισμῶν δυνάμει καταλαμβάνεσθαι, οὐδὲν ἂν τῆς ἑλληνικῆς σοφίας διήνεγκε (κἀκείνοι γὰρ, ὅπερ ἂν καταλαβείν ἐξισχύσωσιν, ἐκεῖνο εἶναι καὶ δοξάζουσιν), ἐπεὶ δὲ ἀνεπίβατός ἐστι λογισμοῖς ἀνθρώπινους τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἢ κατάληψις, τοῦτου χάριν ἡ πίστις ἀντὶ λογισμῶν γίνεται, τοῖς ὑπὲρ λόγον τε καὶ κατάληψιν ἑαυτὴν ἐπεκτείνουσα». (Migne 46, 901 C. Πρβλ. καὶ 57, 205).

ἀνεδέξω τὸ εἶναι χριστιανός, ἐπειχθητι γενέσθαι ὁμοιος Θεῷ· ἔνδυσαι Χριστόν» (Βασ. Migne 30, 33 B).

Ἄλλὰ ἡ συμβολὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος εἶναι βαρυσήμαντος, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς ἔδρασαν κατὰ τὴν 50ετίαν ἀπὸ τοῦ 360 περίπου μέχρι 407. Διότι τότε ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἥς ἄριστοι ἐκπρόσωποι ἦσαν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἐν τῇ προσπαθείᾳ αὐτῆς ὅπως ἐπιβάλλῃ τὴν πίστιν τῆς Νικαίας συνεκρούετο πρὸς διαφόρους παράγοντας, ἦτοι (1ον) πρὸς τὸ μονομερὲς φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἐνισχυόμενον ὑπὸ προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ ἐνίοτε ὑπὸ ἐθνικῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν διαφορῶν, αἵτινες ἐλάμβανον τὸ ἔνδυμα θρησκευτικῆς διχογνωμίας· 2ον, πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τῶν Σχολῶν Ἀλεξανδρείας—Ἀντιοχείας· 3ον) πρὸς τὴν ἐσφαλμένην περὶ τὰ πρόσωπα πολιτικὴν Ρώμης Ἀλεξανδρείας ἐν τῷ Ἀντιοχειανῶ σχίσματι, ὅπερ συνετάρασσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ 85 ἔτη (330—415)· 4ον) πρὸς τὴν μονομέρειαν καὶ ἀνικανότητα αὐτοκρατόρων, ἐχόντων καὶ προσωπικὰς ἀντιλήψεις· καὶ ἐν τέλει 5ον) πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τῶν μεγάλων θρόνων (Ἀλεξανδρείας—Κων]πόλεως).

Ὁ πολιτικὸς παράγων ἦτο ἰσχυρότερος¹. Ἐναντι τούτου διέθετεν ἡ Ἐκκλησία τὸ θάρρος τῶν Ὁρθοδόξων, οἱοὶ δ' Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ τὴν ἀποφασιστικὴν δύναμιν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁴. Ἡ διατύπωσις τοῦ δόγματος ἀφεῶρα καὶ εἰς τὸ Κράτος, διότι τὰ δογματικὰ ζητήματα ἀπετέλουν προβλήματα τῆς ἡμέρας ἐν ὅλῃ τῇ αὐτοκρατορίᾳ. Τότε ἐν τῇ πολυμερεῖ συγκρούσει, ἔνεκα τοῦ Ἀρειανισμοῦ, δὲν ἐκινδύνευε μόνον ἀπλῶς μία Ἐκκλησία οὐδὲ δύο ἢ τρεῖς, ὡς ἔγραφον πρὸς τὴν Δύσιν οἱ περὶ τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον διαπρεπέστατοι ἐπίσκοποι τῆς

1. Heussi ἐνθ' ἄνωτ. σ. 103 ἐξ. 137 ἐξ.

2. Παρθ. Πολάκη, Ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ πρωτείου τοῦ Ἐπισκόπου Κ]πόλεως (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας 1954).

3. Ὁ Ed. Schwarz ἔδειξεν τὴν σπουδαιότητα τοῦ παράγοντος τούτου. Εἰς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς Ἱστορίας ἐξαιρεται ἡ σπουδαιότης τοῦ παράγοντος τούτου διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Πρβλ. Lietzmann: *Gesch. der Alten Kirche* τόμ. III καὶ IV. K. Müller: *Kirchengeschichte* 1^a 1941 καὶ K. Heussi, ἐνθ' ἄνωτ. Οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν ἄποψιν, ὅτι ἐν Βυζαντίῳ ἐκυριάρχει εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλ. καὶ Πολιτείας ὁ Καισαροπαπισμὸς ἐνισχύουν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ἀποφασιστικὴν σημασίαν τοῦ παράγοντος: Κράτος. Πρβλ. Γερ. Κονιδάρη: *Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας*, ἐνθα ἐκτίθενται αἱ ἀρχαὶ νέας θεωρίας λύσεως τοῦ προβλήματος τῶν Σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ σ. 448 ἐξ.

4. Γερ. I. Κονιδάρη: ἐνθ' ἄνωτ. σ. 516 ἐξ. Ὁ διακεκριμένος ἱστορικὸς W. Ensslin ἐν τῇ πραγματείᾳ του: *Die Religionspolitik des Kaisers Theodosius d. Grossen*, ἐκτεθεῖσαν εἰς τὴν Βαυαρικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν τῷ 1953 (*Sitz. B. Jahrg. 1953 Heft 2*), παρέχει ἱκανὰ στοιχεῖα καὶ παρατηρήσεις χρησίμους εἰς τὴν ἡμετέραν ἄποψιν.

Ἀνατολῆς, ἀλλ' ὄλαι «αἱ ἐν τῷ χαλεπῷ τούτῳ χειμῶνι περιπεσοῦσαι»¹. Ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας εἶχε χειροτερεύσει ἐκ τῆς πολιτικῆς τῶν νιῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οἵτινες ἠκολούθησαν ἀντίθετον πολιτικὴν πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς των. Ὁ ἰσχυρότερος ἐξ αὐτῶν Κωνσταντῖος ὁ Β' ὑπῆρξεν ἀνώμαλος καὶ παθολογικὸς τύπος, καὶ ὤμος καὶ ἀπάνθρωπος ἡγεμὼν². Εἰς τὰς δύο μερίδας τοῦ Ἀρειανισμοῦ (τῶν ἄκρων Ἀνομοίων καὶ τῶν μετριοπαθῶν Ὁμοιουσιανῶν), αἵτινες ἀντετάσσοντο πρὸς τὸ δόγμα τῆς Νικαίας, προσέθηκε διὰ τῶν φίλων του τὴν τρίτην ἀδελικὴν μερίδα τῶν λεγογένων Ὁμοίων³. Τούτους ἐν τῷ Καισαροπαπισμῷ του ἐπέβαλεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν (361).

Τὴν σύγχυσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπέτειναν ἀκολούθως τὰ μέτρα τοῦ ἱκανοῦ στρατιωτικοῦ ἀλλὰ ρωμαντικοῦ νεοπλατωνικοῦ μυστικιστοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀνεδαφικοῦ πολιτικοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, ὅστις ἐνόμισεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ στρέψῃ τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ νὰ ἰδρῦσῃ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Χριστιανικῆς νεοπλατωνικῆς Ἐκκλησίαν⁴. Ὁ Ἰουλιανὸς θεωρῶν ἀσυμβίβαστον τὸν Χριστιανισμὸν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν, οὐτινος χρήσιμα στοιχεῖα εἶχεν ἀφομοιώσει ἢ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἐπεχείρει νὰ λύσῃ τὸν δεσμὸν ὅστις διαρκῶς καθίστατο ἰσχυρότερος. Διότι τῆς μορφῆς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας φορεὺς ἐν πολλοῖς ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς, ὅστις δι' αὐτῆς τότε ἀνεγεννᾶτο. Τὰ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ θεμέλια τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἐνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐτέθησαν διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ⁵. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἔζη μίαν νέαν περίοδον πνευματικοῦ βάθους διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ἱστορικῆς Ἀποκαλύψεως, Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ μερικῶς τῆς χάριτος τοῦ ἀττικοῦ λόγου. Ὁ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἑλληνισμὸς εὗρίσκετο ὑπὸ πνευματικὴν ἔποσιν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς παρακμῆς, ὅπως λέγει ὁ Wilamowitz⁶. Μόνον ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἦτο ἱκανὴ νὰ δώσῃ ὁμοῦ μετὰ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων νέαν ἐνότητα πνευματι-

1. Πολάκη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 37.

2. Κ. Ἀράντου: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν 156. H. Lietzmann: *Gesch. der Alten Kirche* 3, 174-6.

3. Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορία 1, 8, 50. Σωζομ. 4, 22 καὶ 8, 21. Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 173-185. Heussi, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Γρηγ. Παπαμιχαήλ: Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Ἀποστάτης 1920.

5. Heussi. σελ. 96. J. Geffcken: *Der Ausgang des griechischrömischen Heidentums* 1920. Τοῦ αὐτοῦ: *Kaiser Julianus (= Das Erben der Alten 8)*. J. Bidez, *Julian der Abtrünnige*, deutsch von H. Rinn 1940^a. I. Vogt. *Kaiser Julian und das Judentum*. E. Stein: *Geschichte des spätrömischen Reiches I*. Wien 1928. Εἰς τὴν σελίδα 145 τῆς Dissert. τῆς Ilse Peters: *Die Germanenpolitik der Kaiser Konstantius und Julian im Rahmen der römischen Reichspolitik des IV. Jahrh. ἀπάρχει πλουσία βιβλιογραφία.*

6. *Der Glaube der Hellenen τόμοι 2*. M. Nilsson: *Geschichte der griechischen Religion II* 1950 σ. 673 ἐξ. καὶ 681 ἐξ.

κοῦ καὶ ἠθικοῦ χαρακτήρος καὶ διὰ τοῦτο βάθος εἰς τὴν φυλετικὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων¹. Καὶ τὴν ἔδωκε διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Κων]πόλεως καὶ Θεσσαλονίκης, πέραξ τῶν ὁποίων συνεκεντρώθη ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς, ὅστις γενικώτερον ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀν. Ρωμαϊκοῦ Κράτους². Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην 20ετίαν (360—381), καθ' ἣν ἐπεχειρεῖτο ἡ καταστροφὴ τοῦ ἔργου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου διὰ τῆς διασπάσεως τῶν δεσμῶν Ρωμαϊκοῦ Κράτους, Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἔνδον συντριβῆ τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ δόγματι τῆς Νικαίας, διὰ τοῦ καθαροῦ Ὁρθολογισμοῦ τῶν νεοπλατωνικῶν Ἀρειανῶν, ὁ μὲν Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μάρτυς τῆς Ὁρθοδοξίας, διὰ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 362 συνελθούσης τοπικῆς Συνόδου³, ἔθετε τὰς βάσεις τῆς ὀριστικῆς συντριβῆς τοῦ Ἀρειανισμοῦ, διὰ τῆς συνενώσεως τῶν Ὁμοιουσιανῶν καὶ Ὁρθοδόξων ἡ δὲ ξυνωρίς τῶν δύο τέως ἐν Ἀθήναις συμφοιτητῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἤρχιζε τὸ μέγα Θεολογικὸν αὐτῆς ἔργον.

Ἡ σύνοδος ἐκείνη εἰσηγήθη τὴν ἔνωσιν Ὁμοιουσιανῶν καὶ Ὁρθοδόξων καὶ τῶν μεριδῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ἡ μὲν δογματικὴ ἔνωσις ἐπετεύχθη κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπὶ τοῦ βραχὺ ζήσαντος ὀρθοδόξου Αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ⁴. Τότε δὲ ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ὁ

1. Γεω. Ι. Κονιδάρη: Ἡ Χριστ. Ἑλλάς, Ἐν Ἀθήναις 1951 σ. 25.

2. Γεω. Ι. Κονιδάρη: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ Δύναμις ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἐν Ἀθήναις 1948 σ. 7 ἔξ. Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἀρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, σ. 11 ἔξ.

3. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 182. Παρθ. Πολάκη: ἔνθ' ἄν. σ. 27 ἔξ.

4. Τὴν ἱστορίαν τοῦ Σχίσματος τοῦτου ἰδὲ παρὰ Σωκρ. Β', κεφ. μγ. - μδ. Δε' Θεοδ. Ι, 21 καὶ Πολάκη, αὐτόθι σελ. 22 ἔξ. ἔνθα ἐκτενεστέρα ἐξέτασις τοῦ Ἀντιοχειανοῦ Σχίσματος μετὰ τῆς σχετ. μνείας τῶν πηγῶν καὶ βιβλιογραφίας. F. Cavallera: Le schisme d'Antioche, Paris 1905, H. G. Opitz: Zeitfolge der Arian. Streites Zeit. N. W. 33 σ. 154. Τὸ σχίσμα ἔσχεν ὡς ἀφορμὴν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἀντιοχείας Εὐσταθίου, ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ὅστις ἀπεκάλυψε τὸν κίνδυνον τὸν ὅποιον διέτρεχεν ἡ Ὁρθοδοξία, ἔνεκα τῆς ἐπανόδου τοῦ Νικομηθείας Εὐσεβίου (328) καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δι' ἀνειλικρινοῦς δηλώσεως (Πολάκη σ. 22), καὶ τῆς στάσεως τοῦ Καισαρείας Εὐσεβίου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Εὐσταθίου κατηγοροῦν τοῦτον ἐπὶ Σαβελλιανισμῷ, διὸ καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ Συνόδου ἣν συνήγαγεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Εὐσέβιος ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης Νικομηθείας (Θεοδωρ. Ι, 8,1 καὶ 21 καὶ Ἀθαν. Migne 25, 697). Ὁ Εὐσέβιος ἐπέτυχε τὴν οὐσιαστικὴν κύρωσιν τῆς ἀποφάσεως κατὰ τοῦ δήθεν «μοιχοῦ καὶ τυράννου» ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐξορίσαντος τὸν Εὐστάθιον εἰς Θράκην († πρὸ 337). Ἡ μετάθεσις ἐκ Τύρου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας τοῦ ἡμιαρειανοῦ Παυλίνου (330) ἀπετέλεσε τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Σχίσματος, διότι μέρος τῶν ὀρθοδόξων, ἐφεξῆς καλουμένων Εὐσταθιανῶν, ἀπετέλεσεν ἰδίαν κοινότητα ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον Παυλῖνον» (Θεοδωρ. Ι, κ. ἀ.), ἐνῶ ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Παυλῖνον» καὶ τοὺς διαδόχους του ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας (Χρυσ. Παπαδοπούλου: Ἱστορ. Ἐκκλ. Ἀντιοχείας, σελ. 172 ἔξ.) προσέκλινε πρὸς τὸν Ἀρειανισμόν. Ὁ Μελέτιος ἐξε-

Γρηγόριος ἐπελαμβάνοντο ταυτόχροτως τοῦ ἔργου τῆς ἀναδείξεως τῆς χρησιμότητος τῶν ἀγαθῶν στοιχείων τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας, ὁ μὲν διὰ τῶν στηλιτευτικῶν του λόγων¹, ὁ δὲ διὰ τῆς περιφήμου ὁμιλίας του πρὸς τοὺς νέους «ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων²». Οἱ εἰρημένοι ἀποκορούσαντες ὅτι τὸ Ἑλληνίζειν σημαίνει ἀκολουθεῖν κατὰ πάντα τοὺς Ἕλληνας, ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ Ἕλλην λόγος δὲν ταυτίζονται πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Θρησκείαν καὶ ὑπέδειξαν ὅτι οἱ Ἑλληνίζοντες Θεολόγοι ἦσαν ἐκλεκτικοί. Ὁ Μέγας Βασίλειος καθώρισε τοῦτο τὸ σημεῖον εἰπών: «καθάπερ τῆς ροδωνιάς τοῦ ἀνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα³».

Τὰ ἀγαθὰ στοιχεία τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, τὰ ἀνευρισκόμενα εἰς τοὺς ποιητάς, λογογράφους καὶ ρήτορας, εἶναι προπαρασκευαστικά εἰς τὴν κατανόησιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διὸ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία εἶναι θεραπεία τῆς «τελείας δεσποίνης» τ. ἔ. τῆς Χριστιανικῆς Παιδείας, τῆς ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν ἀρετῇ, τῇ ἀναγκαίᾳ διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν. Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐξαίρων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῆς ἐκπεσούσης Ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀλληλεγγύως πρὸς ταύτην ἀποτολμηθείσης Παιδείας τοῦ Ἰουλιανοῦ παρετήρει, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ διέσωσαν πᾶν ὅ,τι ἦτο χρήσιμον ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τρία σημεῖα θέλω νὰ ἐξάρω ἐν τῇ ἀνελίξει ταύτῃ: 1ον) ὅτι πρόπει νὰ

λέγη τῷ 360, εἶχε δὲ ὑπογράψει τὴν ἐκθεσιν πίστεως τῶν Ὀμοιοουσινῶν τῶν περὶ τὸν Ἀκάκιον (Σακρ. Β, μδ), ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἀπέδειξεν ὀρθόδοξα φρονήματα (Πολάκη, σ. 27). Ἐπολεμήθη ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρειανίζοντος Κωνσταντίου. Αἱ συνέπειαι ἦσαν θλιβεραί, ἐνεκα τῆς ἐχθρότητος τῶν δύο μερίδων τῶν Ὀρθοδόξων, τοῦ πρεσβυτέρου Παυλίνου ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τῆς Δύσεως τοῦ Ρώμης Δαμάσου. Ὁ Λουκίφερος Καλάρεως ἐχειροτόνησε τὸν Παυλῖνον ὡς Ἀντιοχείας καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἀλεξ. τοῦ 362 τὸν ἀνεγνώρισε, ἀλλ' ἡ μέγιστη μερὶς τοῦ Μελιτιῶν δὲν τὸν ἀνεγνώρισε (Πολάκη σ. 23 ὅς). Βασ. Ἐπιστολὴ 266.

1. Ἐν Migne Ἑλλ. Πατρ. 35, 531—721. Ἐν αὐτοῖς ὁ Γρηγ. ἐκφράζεται δριμύτατα κατὰ τοῦ ἀποθανόντος Ἰουλιανοῦ. Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Γρηγορίου (Migne 35, 244-304 καὶ βιβλιογραφίαν παρὰ Altaner, Patrol. σ. 259). Τῶν ἑπὶ αὐτοῦ «διττὸς γέγονεν αὐτῷ σχολός. Πρῶτον μὲν ὅπως τὴν ἄθεσμον Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου νομοθεσίαν μειρακιώδη καὶ ἀνίσχυρον ἀπελέγη κελεύουσαν μὴ μετεῖναι Χριστιανοῖς τῆς Ἑλλήνων Παιδείας (Περὶ τῶν ἐπὶ ἰδὲ νῦν Κυθωνίων Ἀγαθαγγέλου Πραγματείαν). H. Pinault, Le Platonisme de Greg. N. 1925. E. Fleury, Hellenisme et Christianisme S. Grég. et son temps 1930.

2. Ἐξεδόθη εἰς τὴν «Βιβλιοθήκην τοῦ Παύρου» ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀδ. Διαμαντοπούλου μετ' εἰσαγωγῆς Δημ. Σίμου Μπαλάνου.

3. Αὐτόθι σελ. 32.

ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν μέθοδον τῆς πλατωνιζούσης Θεολογίας τῶν Πατέρων καὶ μάλιστα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, διότι εἶναι βασικῆς σπουδαιότητος διὰ τὴν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὅταν αὕτη θεολογῇ¹ 2ον) ὅτι ἡ γενομένη ἤδη ἐμβάθυνσις αὕτη εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ἱστορικὴν Ἀποκάλυψιν καὶ ἡ ἀνάδειξις τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἐπέτυχεν, ὥστε τοῦτο μὲν νὰ μὴ ἀποβῆ ἡ Γραφή καὶ τὸ Δόγμα βάσις νέου τινὸς Ραββινισμοῦ, τοῦτο δὲ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διηνεκὴς ροπὴ τούτων (τ.ἔ. τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ Δόγματος) ἐπὶ τὸν ὑψηλῆς στάθμης — νοητικῆς καὶ τεχνικῆς — Δυτικὸν Πολιτισμὸν³ 3ον) ὅτι ἡ ροπὴ αὕτη ἦτο καὶ εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἡθικῆς στάθμης, ἣτις συνιστᾷ τὸν ἀληθῆ πολιτισμὸν. Οἱ Πατέρες υἱοθέτησαν τὴν Πλατωνικὴν ἀποψιν καθ' ἣν «πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται» (Μενέξ. 246 Ε). Ἄλλ' ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις δὲν προσδίδει ἀπλῶς ζωὴν εἰς τὴν μορφήν τοῦ δόγματος, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ἐλευθερίας «ἐν Χριστῷ», καὶ ὅπως τὴν διεκῆρξε ταύτην ὁ Παῦλος (Β' Κορ. 3,17) καὶ παρέστησαν ποικιλοτρόπως οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ δὴ ἡ Γρηγόριος ὁ Νανιαζηνὸς ἐν τῷ Α' Θεολογικῷ αὐτοῦ λόγῳ: «φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων, περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων⁴ ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυχᾶν οὐκ ἄχρηστον καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον⁵». Ἡ ἐν φιλελευθέρῳ πνεύματι ἀνάπτυξις ἐπολλαπλασίαζε τὴν ἰκανότητα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀμυνθῆ ἐπιτυχῶς καὶ νὰ διατηρήσῃ τὰ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς ἀπολύτου θρησκείας τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς «λογικῆς λατρείας».

Ὁ πολλαπλασιασμὸς ὅμως τῶν τύπων καὶ τῶν συμβόλων, δι' ὧν ἡ πλημμυροῦσα Χριστιανικοῦ φωτὸς καὶ συναισθημάτων ψυχὴ ἐκφράζει τὸ νόημα τῆς πίστεως καὶ τὴν εὐσέβειαν της, περιέκλειε τὸν κίνδυνον νὰ καταστήσῃ τὰ ἀντικείμενα τῆς τέχνης (τότε δ' ἤκμαζε προνοία τῆς Ἐκκλησίας κυρίως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ) ἀντικείμενα τῆς λατρείας⁶. Ἡ μεταβολὴ τῆς πνευματικῆς λατρείας μόνον εἰς ὕλικὴν θὰ ἦτο ἡ χειρίστη ἐξέλιξις⁷. Ἐντεῦθεν

1. Π. Μπρατσιώτου: Αὐθεντία καὶ Ἐλευθερία ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1931 καὶ Χρ. Ἀνδρούτσου: Συμβολικὴ, 1930² σ. 26-35 καὶ 341.

2. Γ. Σωτηρίου: Χριστιαν. καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία, Ἐν Ἀθήναις Α' 1942 σ. 30-4.

3. Αὐτόθι σ. 27 ἔξ. Οἱ Ἐκκλ. συγγραφεῖς Εὐσέβιος καὶ Ἐπιφάνιος ἐκ φόβου μήπως ὑποπέσουν οἱ χριστ. εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἦσαν κατὰ τῶν εἰκόπων, ὡς καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἑλβίρας (306-12). Τὸ κεφάλαιον περὶ ἐξελίξεως τῆς λατρείας ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ εἶναι βαρυσήμαντον. Βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ θέματος εὐρίσκει τις παρὰ Σωτηρίου (ἐνθ' ἄνωτ.), Κ Heussi σελ. 110-1 καὶ Φυτράκη: Λεῖψανα καὶ τάφοι μαρτύρων κατὰ τοὺς 3 πρώτους αἰῶνας. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ἀνάπτυξις εἰς ὅλα τὰ πεδία, ἡ συντελεσθεῖσα κατὰ τὸν δ' αἰῶνα καὶ ἡ ἀθρόα εἰσοδος εἰς τὴν Χριστ. Ἐκκλησίαν πολλῶν ἐθνικῶν κινουμένων οὐχὶ ἐξ ἀγῶν ἐλατρώων πολλάκις προσέτι δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη ἵνα ἡ Χριστ. Ἐκκλησία προσλάβῃ καὶ ἐξωτερικὴν

προέκυψεν ὁ δισταγμὸς ἐκκλησιαστικῶν τινων συγγραφέων καὶ Πατέρων

ἐμφάνισιν ἐξ Ἰσου μεγαλοπρεπῆ πρὸς ἐκείνην τῶν περικαλῶν ναῶν τῶν ἐθνικῶν, ὥστε νὰ προσελκύη αὐτοὺς συνέβαλεν εἰς τὴν οἰκείωσιν, μετὰ τροποποίησιν καὶ μεταμόρφωσιν, στοιχείων τοῦ θρησκευτικοῦ βίου καὶ συνηθειῶν τῶν νέων πιστῶν. Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ὡς τῆς πνευματικωτάτης τῶν θρησκειῶν, ἀπεδέχθησαν παραλλήλως καὶ προήγαγον τὴν λαϊκὴν λατρείαν (ιδεῖ ἔργον Φυτράκη). Ἐν τούτοις δὲν ἀκριβολογεῖ ὁ Heussi (σ. 111) ἰσχυρίζομενος ὅτι «Ἡ μεταβολὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς κρατικὴν καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀναπτυσσόμενον πλοῦτον, ἰδίως τῶν κοινοτήτων τῶν μεγάλων πόλεων, ἀνταπεκρίνετο ἢ ἀνάπτυξις εἰς πλοῦτον καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ ὁ πάντοτε ἰσχυρὸς τονισμὸς τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὴν λατρείαν. Διὰ τούτου ἐζήτει ἡ Ἐκκλησία νὰ εὐρίσκεται ἐν ἀμίλλῃ πρὸς τὴν λατρείαν τῶν ἐθνικῶν ναῶν καὶ τὴν ἑλκυστικὴν λατρείαν τῶν αἰρετικῶν (πολυτελεῖς Ἐκκλ. οἰκοδομαί, πολύτιμα ἔκκλ. σκεύη, λειτουργικὰ ἄμφια τοῦ κλήρου, πλουσία διάπλασις τῆς λειτουργίας, ἔντεχνον ἄσμα, πολυάριθμοι λαμπραὶ ἑορταὶ κλπ.). Διὰ τῆς εἰσροῆς μεγάλων ομάδων ἐθνικῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπερροφήθη ἡ ἡδὴ κατὰ τὸν γ'. αἰ. καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς του ἡ πολὺ ἐνωρίτερον παρατηρουμένη ἀπορρόφησις τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ Ἐθνισμοῦ. Πολυάριθμοι εἰς τὸ λαϊκὸν αἶσθησι ἀνεξίτηλοι καὶ ἰσχυρῶς ριζωμένοι ἐθνικαὶ παραστάσεις καὶ ἔθιμα ἐπέζησαν εἰς πολυτρόπους μεταμορφώσεις καὶ καλύψεις, ἰδιαίτερος ἐν τῇ κατωτέρᾳ λατρείᾳ. Πρὸ πάντων ὁ ἐθνικὸς πολυθεϊσμὸς ὑφίστατο σχεδὸν ἀδιάκοπος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπερῆξήθη πολλαπλῶς τὰς παλαιότερας μορφὰς τῆς χριστ. εὐσεβείας (οἱ ἅγιοι ἀντικατέστησαν τοὺς ἥρωας καὶ προστάτας πόλεων, ἑορταί, ἀφῆ κηρίων, θυμίαμα, ἑορταστικαὶ λιτανεῖαι φίλημα τῶν εἰκόνων, γονυκλισία). Ἡ ἐμφάνισις ἀχειροποιήτων εἰκόνων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος, ἐνῶ ἡ εἰκονολατρεία, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Heussi (σ. 115), ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ε'. καὶ στ'. αἰῶνος». Ἡ ἀληθὴς οὐσία ὅμως τῆς αἴστεως καὶ δὴ τῆς πνευματικῆς λατρείας παραγνωρίζεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς μονομεροῦς ἐξέτασεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Παλαιαὶ μορφαὶ θρησκευτικαὶ ἐπληρώθησαν νέου χριστ. περιεχομένου. Τὸ θέμα εἶναι μέγα. Εἰς τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως Ἐθνικῶν μορφῶν γενικῶς καὶ χριστ. λατρείας ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία (ιδεῖ ἀντίθεσιν Πάλλα-Τρεμπέλα ἐν τῇ «Ἐνορία» 1955). Διὰ τὸ θέατρον ἰδεῖ Βιβλιογραφίαν ἰδεῖ καὶ παρὰ C. Schneider : ἐνθ' ἄνωτ. καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸ κεφάλαιον Μαγία καὶ δεισιδαιμονία (I σελ. 531-47), ἐνθα σημειοῦται ὅτι, ἐν τῶν παραδόξων χαρακτηριστικῶν τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ μεταγενεστέρως Ἀρχαιοτήτος εἶναι ὅτι εἶναι διαπερασμένη ἀπὸ τὴν Μαγίαν. «Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἔδειξαν σχεδὸν ἀπεριόριστον ἔκτασιν μαγίας καὶ δεισιδαιμονίας παντὸς εἴδους. Ὁ Χριστιανισμὸς μάλιστα ἠδυνήθη νὰ μεταρραλῆ τι ἐν τούτῳ τουναντίον ὁ ἴδιος ὑπέπεσεν εἰς τὴν μαγίαν... Διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἡ ὁδὸς ἐδείκνυτο διὰ τῆς ΚΑ. Ἐξ αὐτῆς ἦτο ἀδύνατος πᾶσα μαγία, ἥτις ὀκοδόμη ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ὑψίχην» κλπ. Τὰ ζητήματα, αἵτινα τίθενται ἐνταῦθα ἔχουσιν ἀνάγκην ἐρεύνης. Σημειοῦται ὅμως διὰ τὰ θέματα ἀρχῆς : 1ον) ὅτι πρέπει νὰ γίνεται σαφῆς διάκρισις ἀποδοχῆς ἐξωχριστιανικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν μορφῶν καὶ περιεχομένου 2ον) ἐξέτασις ποία εἶναι ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας (ιδεῖ π.χ. ἀπάντησις τῆς Ζ'. Οἰκουμ. ἐπὶ τῆς κατηγορίας περὶ εἰδωλολατρείας διὰ τῶν εἰκόνων) 3ον) ὅτι ἡ λαϊκὴ θρησκευτικὸτης διαφυλάσσει «τὸ αἰωνίως πρωτόγονον», δι' ὃ καὶ ἡ θρησκευτικὴ Λαογραφία εἶναι βαρυσήμαντον κεφάλαιον τῆς ὅλης Λαογραφίας πολύτιμον εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν χριστ. θεολόγων» πρβλ. Γερ. Ι. Κονιδάρη εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἰστ. Ἑλλ. ἐν τῷ Α'. τόμῳ τῆς Ἐκκλ. Ἰστορίας τῆς Ἑλλάδος (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) κλπ.... Χρειάζεται ἐξανηλιτικὴ ἐρευνα τοῦ θέματος ἐν τῇ ἔκκλ. γραμματείᾳ.

πρὸς τὴν τέχνην τῶν ἐθνικῶν καὶ αἰρετικῶν (Κλήμης, Τερτυλλιανός, Εὐσέβιος, Ἐπιφάνιος, Αὐγουστίνος)¹. Ἄλλ' ὁ δισταγμὸς ὑπερениκήθη (ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἦσαν ὑπὲρ τῶν εἰκόνων) διὰ τῆς σκέψεως, ὅτι ἡ τέχνη εἶναι χρήσιμος ἵνα «καὶ οἱ μὴ εἰδότες γράμματα...μνήμην τε λαμβάνωσι τῆς τῶν γνησίως τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας καὶ πρὸς ἀμιλλαν διεγείρωνται τῶν εὐκλεῶν καὶ ἀοιδίμων στρατευμάτων». Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἔξαρσις τοῦ πνευματικοῦ πυρῆνος τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως καὶ ἀνάλογος ἔκθεσις αὐτοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ ὑπὸ τὴν ῥοπήν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπετέλει ἄριστον μέσον κατὰ τῆς τάσεως τῆς λαϊκῆς εὐσεβείας νὰ θεωρῆ τὰ ἐπουσιώδη ὡς οὐσιώδη. Ὅτε ἡ γόνιμος πνευματικὴ ἀνάπτυξις ἔπαυσε, τότε ἐνεφανίσθη ἡ εἰκονολατρεία².

Ἄλλ' ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Δ' αἰῶνος εἶχε ἀνάγκην οὐχὶ μόνον τῆς διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπεξεργασίας τῆς «ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως», ἵνα ἀποκρούσῃ τὸν ὄξυν ἑλληρισμὸν τῶν αἱρέσεων, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθολικοῦ πνεύματος, ὅπως στηρίξῃ τὴν ἐνότητά αὐτῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ εἰς τε τὸ δόγμα καὶ τὴν διοίκησιν. Καὶ τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς μορφῆς τοῦ εἶναι, ἄριστοι ἐκπρόσωποι ἀνεδείχθησαν πρότερον μὲν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, εἶτα δὲ ὁ Χρυσόστομος.

Οἱ δύο πρῶτοι ἔδρασαν κατὰ τὴν ἐξαιρετικῶς κρίσιμον εἰκοσαετίαν ἀπὸ τοῦ 360-381, ὅτε «ὁ ἐμπροσημὸς τῶν αἱρέσεων» καὶ τὰ «κοινὰ βδελύγματα» αὐτῶν διήρπαζον τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς. Οἱ ἱστοριογράφοι ὁμιλοῦν περὶ Ἀρειανιζούσης Ἀνατολῆς καὶ Ἀθαναζούσης Δύσεως. Τὴν μικρὰν ἀνάπαυλαν ἐκ τῆς διώξεως τῶν Ὁρθοδόξων ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, κατὰ τὴν βραχυτάτην βασιλείαν τοῦ Ἰοβιανοῦ, διεδέχθη ἡ ἐποχὴ τῆς ἀτυχοῦς βασιλείας τοῦ ἀνοήτου στρατιωτικῶς καὶ ἀμορφώτου Οὐάλεντος, Ἀρειανίζοντος³, ὑποστηρικτοῦ τῆς ἀβλικῆς ἀρειανικῆς μερίδος τῶν «Ὁμοίων», καθ' ὃν χρόνον διὰ νεοπλατωνικῆς θεωρίας τοῦ Ἀπολλιναρίου, εἰσηγουμένου καὶ τὴν τήρησιν τῶν Ἰουδαϊκῶν διατάξεων, ἐτίθετο ἐν ἀμφιβολίᾳ ἡ περὶ Θείας Οἰκονομίας διδασκαλία, διὰ τῆς μειώσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ ἡγέται τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας

1. E. Lucius: Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche 1904. F. Pfister: Der Reliquienkult im Altertum 2 τόμοι 1910-12. H. Delchaye, Les origines du culte des martyrs 1933. W. Ellinger: Die Stellung der Alten Christen zu den Bildern in den ersten vier Jahrh. 1930.—F. Gerke, Christus in der spätantiken Plastik 1940. Γ. Σωτηρίου, Χριστ. καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία. Α. 1942 σ. 26 ἔξ.

2. Γεω. Κονιδάρη, Μαθήματα σελ. 296 καὶ 486 ἔξ. Heussi σελ. 113, 115.

3. Κ. Ἀμάντου: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζ. Ἱστορίαν. σελ. 169. Βασ. Στεφανίδου, 133 καὶ 181. Ἐκκλ. Ἱστορία. A. Nagl, Real-Enc. VII: A. S. 2132 ἔξ. W. Ensslin, Religionspolitik Theodosius d. Gr. σ. 8.

είχον καθήκον νὰ ὑπερασπίζωσι καὶ πάλιν τὴν ἱστορικὴν μορφήν τῆς Ἀποκαλύψεως ἔναντι τῶν μονομερῶν φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καὶ τῶν ἐπεμβάσεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας οἱ αὐτοὶ ἡγέται ἡγωνίζοντο ἔναντιὸν τῆς ἐσφαλμένης ἐκκλ. πολιτικῆς τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν ἄνδρα, ὃν ἐτίμων ὡς ὀρθόδοξον, καὶ διὰ τῆς φιλίας αὐτῶν, οἱ 3 Καππαδόκαι. Ἐννοῶ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον, προσχωρήσαντα μετὰ τῆς μετριοπαθοῦς μερίδος τῶν Ὀμοουσσιανῶν εἰς τὴν Νέαν Ὀρθοδοξίαν τοῦ Μ. Ἀθανασίου (σύνοδος Ἀλεξανδρείας 362)¹. Ὁ Μελέτιος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀπετέλεσαν τοὺς τελευταίους μεγάλους στύλους τῆς Ὀρθοδοξίας τῆς Νικαίας ἐν Ἀνατολῇ². Ὄθεν εἰς αὐτοὺς ἐστηρίχθη ὁ Μ. Θεοδοσίος ἐν τῇ πολιτικῇ του ὑπὲρ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας³. Ἀμφότεροι προήδρευσαν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἣτις ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου περὶ θριάμβου τῆς Ὀρθοδοξίας. Οἱ 3 Καππαδόκαι προσήνεγκον τότε μεγάλην ὑπηρεσίαν, συντελέσαντες εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν σαφῆ καὶ τοὺς ὄρους «ὁμοούσιος» καὶ «ὑπόστασις» καλῶς ἐρμηνεύουσαν ὁρολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας τοῦ Γ' αἰῶνος περὶ τοῦ Τριαδικοῦ δόγματος «μία οὐσία ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν»⁴. Ἀπὸ τῆς ἐκφράσεως

1. Πολάκη, ἐνθ' ἀνωτέρω σ. 54.

2. Παρθ. Πολάκη: ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 41-42 Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας σελ. 51.

3. Πολάκη, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 51. Ensslin, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 15, 23. H. Lietzmann. IV, ἐξ. 20, 27, 31.

4. Β. Στεφανίδου. Ἐκκλ. Ἱστορία, σελ. 179-81. Ἡ δυσμενὴς στάσις τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ «ἀπήμβλυσε πολλαχοῦ τὰς ἀντιθέσεις τῶν Χριστιανικῶν μερίδων καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ὀμοουσσιανῶν. Ἐρθθησαν αἱ παρεξηγήσεις καὶ ἡ δυσπιστία μεταξὺ ἀμφοτέρων. Πρὸ τοῦ ἔτους 360 διὰ πρώτην φοράν ὁ ὄρος «ὑπόστασις» ἔπαυσε νὰ ἔχη καὶ τὴν σημασίαν «οὐσία» διεμορφώθη δὲ ἡ ἀνωτέρω φράσις, ἥς συντάκτης ἐθεωρήθη ἐν τῶν ἐπομένων τριῶν προσώπων: ὁ Κορδοῦσης Ὄσιος (Σακρ. Ἐκκλ. Ἱστ. 3, 7, 12), ὁ Δίδυμος Τυφλὸς (περὶ Τριάδος 3 βιβλία ἐργ. μετὰ 379 καὶ τὸ σ' Γρηγ. Ν. ἐποδ. κατὰ Ἀρσίου καὶ Σαβελλίου δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένως ἔργον του) καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος (κεφ. 6) ὑπομ. εἰς Ματθ. 11, 27, ὅπερ δὲν ἐθεωρήθη γνήσιον). Ὁ Στεφ. λέγει ὅτι ἐκ τῆς μνείας τῆς ὡς ἄνω φράσεως ἐν αὐτοῖς δὲν βεβαιοῦται, ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ συντάκτης. Πρῶτος μνημονεύει τὴν φράσιν Μάριος ὁ Βικτωρίνος («una substantia tres substantiae» Adv. Arium 2, 4 τῷ 359) μεταφράζων προφανῶς ἐξ ἀγνώστου ἑλλ. πηγῆς. Σαφεστέρα ἦτο ἡ φράσις τοῦ Τερτυλλιανοῦ «una substantia tres Personae». Ἀγνωστον εἶναι ἂν ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρολογίας. Müller: Kirchengeschichte. 1941, I.² σ. 450, ὑποσημ. 1. K. Holl: Amphilocheius von Ikonium in seinem Verhältnis zu den Grossen Kappad. 1904 σ. 122 ἐξ. Loofs: Dogengeschichte 1906 σ. 256 ἐξ. Harnack: Lehrb. Dogm. II² 281-90. Ὁ Altaner, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 254, νομίζει ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὅστις ἤθελε νὰ ἰσχύση ἡ λέξις «ὑπόστασις» ὡς ταυτὸσημος πρὸς τὴν λατινικὴν Persona. Τὸν ἠκολούθει

ταύτης εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴν Α΄ Οἰκ. Σύνοδον ὑπὸ τὴν ροπὴν τῆς Δύσεως. Τότε ὁ Βασίλειος εἰδικώτερον ἐνεφανίσθη οὐχὶ μόνον μετ' ἀπαραμίλλου θάρρους ἔναντι τῶν Πνευματομάχων¹ καὶ τοῦ ἀρειανίζοντος Οὐάλεντος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκκλ. πολιτικὸς πλήρης καθολικοῦ πνεύματος. Τοῦτο εἶχεν κληρονομήσει ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς δράσεως τῆς ὁμοῦρου Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας. Ἐνεφανίσθη λοιπὸν τότε οὐχὶ μόνον ὡς μέγας θεολόγος ἐμβαδύνων καὶ εἰσφέρον ἐκ τὴν ὀρθόδοξον λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ Τριαδικοῦ καὶ Χριστολογικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσκῶν ἐν οἰκουμενικῷ πνεύματι (ἐκδηλουμένῳ ἐν τῇ ἐνόητι φρονήματι καὶ ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης καὶ ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὰς θλίψεις τῶν ἐν χειρίσταις καὶ θλιβεραῖς περιστάσεσιν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν), τὰ καθήκοντα ἠγάτου τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, αἵτινες ἐταράσσοντο ἐκ δογματικῆς ἀναρχίας. Ὁ διαπρεπὴς τῆς Καισαρείας ἐπίσκοπος ἦσκει τὰ καθήκοντα ἠγάτου, ἐφ' ὅσον ὁ μὲν Ἀντιοχειανὸς θρόνος ἦτο ἐμπερίστατος (ὁ Μελέτιος ὡς Ὁρθόδοξος ἐδιώκετο ἐνῶ ὁ Παυλῖνος ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Δύσεως ὡς κανονικὸς ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας), ὁ τῆς Κων]σταντινουπόλεως εὐρίσκετο ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀναδείξεως², ὁ δὲ Ἀλεξανδρειανὸς δῆλον ὅτι συνειργάζετο βεβαίως μετὰ τῆς Ρώμης ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ὑπὲρ τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας, ἀλλ' ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν μόνην λύσιν τοῦ δόγματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, ἦτοι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀκολουθουμένου ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς «θαυμασιωτάτου» Μελετίου³. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μελέτιος εἰσήγαγεν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του,

ὁ Ἀντιοχείας Μελέτιος, (Ἐπιστ. 38, 3. 236, 6. καὶ Ench. Patristicum coll. M. I. Rouët de Journal 1947).

1. Τὴν θεότητα τοῦ Ἁγ. Πνεύματος «ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ» διατυπωθεῖσαν σαφῶς ὡς ἀξίωμα ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου ἤδη ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ 362 ὑπεστήριξεν ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τῶν φράσεων «τὸ θεῖον τῆς φύσεως (κατὰ Εὐν. 3, 4 καὶ 5 καὶ 2, 32-4. 3, 1 περὶ Ἁγ. Πν. 18) καὶ θεότης αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ «ὁμοούσιος Πατρὶ» (Altaner σ. 254 πρβλ. καὶ Γρηγ. Ναζ. Ἐπιστ. 48). Ὁ Γρηγόριος ἀπέδωκε τοῦτο εἰς ἐπιφυλακτικότητα ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν Ἀρειανῶν (Λόγοι 43, 41 καὶ 31). Ὁ Γρηγ. ὁ Ναζ. πρῶτος ἐχαρακτήρισε τὸ διάφορον τοῦ προσώπου τῶν 3 ὑποστάσεων τῆς Θεότητος διὰ τῶν ὄρων «ἀγεννησία» καὶ «ἐκπεμφσις» (ἐκπόμενος Λόγ. 25, 16 Ench. Patr. 983) ἐνῶ διὰ τὸ Ἁγ. Πνεῦμα ἐχρησιμοποίησε σαφέστερον τοῦ μεγάλου Βασιλείου διατυπῶνων τὸ δόγμα «τὸ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Θεὸς» (Λόγος 12, 6). Τὸ Χριστολογικὸν δόγμα ἀνέδειξεν αὐτὸν ὡς τὸν κράτιστον καὶ ὄντως Θεολόγον μετὰ τὸν Ἰωάννην (κατ' οὐσίαν συνῆφθαί τε καὶ συνάπτεσθαι» (Λόγος 37, 2. Ench. Patr. 1001. Ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ὄρου Θεοτόκος (Ἐπιστ. 101, 4. 5 Enchir. 1017). Πολάκη καὶ ἐνθ. ἀνωτ. σελ 44 ἐξ.

2. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 379, ἐνῶ ἡ τὸ πρῶτον διακηρύξασα τὴν θέσιν τῆς ΚΠόλεως ὡς β' θρόνον τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας Β' Οἰκ. Σύνοδος (διὰ τοῦ γ'. κανόνος) συνήλθε τῷ 381. Παρθ. Πολάκη, σελ. 43.

3. Σωζομ. Ε', 5. «Ὁ λαὸς ἐνεθρόνισε τὸν Μελέτιον ἐν μιᾷ τῶν Ἐκκλησιῶν». Σωζομ. Ζ', 3 καὶ Θεοδωρ. Ε, 3. Πολάκη, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 28 ἰδίως σ. 30 καὶ 52-3.

εἰς τὸν κλῆρον τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (381). Ὁ μέγας Βασιλεὺς, ἡγούμενος τῶν προπυργίων τῆς Ὁρθοδοξίας Πόντου καὶ Καππαδοκίας¹, ἐπίστευεν ὡς ἀπαραίτητον τὴν ἐπίτευξιν ἐνότητος φρονήματος καὶ δράσεως τῶν ἐπισκόπων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὁπαδῶν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας καὶ πολεμίων τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀθανασίου (†373) ἡ Ὁρθοδοξία ἐστηρίζετο πλέον εἰς τὸν Βασίλειον, τὸν Μελέτιον καὶ τὸν Γρηγόριον. Ὅθεν ἀπετάθη πολλάκις μόνος καὶ μετὰ πολλῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς δραματικὸν τόνον πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Δύσιν, ἀλλὰ μάτην. Ἡ τελικὴ συντριβὴ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, τῶν Πνευματομάχων καὶ τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ περιεπλέκετο μὲ τὸ Σχίσμα τὸ λεγόμενον πλέον Μελετιανὸν (362) τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, ὅπερ εἶχεν ἐπιτείνει τότε ὁ Κάλκρεως Λουκίφερος διὰ τῆς ἀντικανονικῆς χειροτονίας τοῦ Παυλίνου, ἀντιπάλου τοῦ Μελετίου, ὡς Ἀντιοχείας. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ρώμης Δαμάσου ἐμπλακείσα εἰς τὸ ἀδιέξοδον, ἔνεκα τῆς ἀρχικῆς σφαλερᾶς καὶ ἀντικλησιαστικῆς πορείας αὐτῆς ἐν τῷ Ἀντιοχειανῶ ζήτηματι, ἐνόμιζεν ὅτι διέσωζε τὸ κύρος αὐτῆς ἐμμένουσα ἀδιαλλάκτως εἰς τὴν ὑποστήριξιν ψευδορθοδόξων καὶ ὁπαδῶν τοῦ τυχοδιώκτου ἐπισκόπου πνευματομάχου Εὐσταθίου Σεβαστείας. Ἡκολούθει πεισιμονικῶς πολιτικὴν ἐναντίον τοῦ Μελετίου καὶ ὑπὲρ τοῦ Παυλίνου ἀρχηγοῦ τῶν στασιαστῶν καὶ παρέσυρε καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς τὴν πολιτικὴν, ἣτις ἐπεσώρευε συμφορὰς εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς². Αἱ Ἐκκλησίαι Ρώμης καὶ Ἀλεξανδρείας ἐπέμενον ἢ ἀγνοῶσιν ὅτι ἡ Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ἡ Χαλκηδών, ἡ Πέργαμος, ἡ Ἀγκυρα, ἡ Μελιτινὴ τῆς Ἀρμενίας, τὰ Βόστρα, μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὡς καὶ ἡ ἐκτὸς τοῦ Βυζαντίου Ἀρμενία, ἐδέχετο μετὰ τῆς πίστεως τῆς Νικαίας καὶ τὸν ὀρθόδοξον πλέον Μελέτιον (27 ἐπίσκοποι τῷ 363 καὶ 150 ἐν τῇ Ἀντιοχειανῇ Συνόδῳ τοῦ 379), ὅστις σκληρῶς ἐδοκιμάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀρειανίζοντος Οὐάλεντος. Καὶ ὅμως μόνον ἡ ἐπικράτησις αὐτοῦ ἦτο δυνατόν νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἀναρχομένης Ἀνατολῆς³.

1. Ἀτόθι σελ. 30.

2. Ἀτόθι σελ. 26. Ἰδὲ ἐπιστολὴν 216 τοῦ Μ. Βασιλείου.

3. Ἐπιστολὴ 67 τοῦ Μ. Βασιλείου. Πολάκη σελ. 34. Ἐν Ἀνατολῇ τότε ὄχι μόνον ἔνεκα περιπλόκων αἰτιῶν, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα προσωπικῶν λόγων καὶ δημιουργηθειῶν καταστάσεων, διὰ τῆς ἀτόπου καὶ ἀντικανονικῆς ἐπεμβάσεως τῆς Δύσεως ἢ κατάστασις ὀλίγον ἀπῆγε τῆς ἀναρχίας, ἐξαιρουμένης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις εἶχεν ἕνα ἰσχυρὸν ἡγέτην τὸν Ἀθανάσιον, πρὸς δὲ ἠνοῦντο οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου. Τὴν «Ἀνατολὴν» διήρουν αἱ μερίδες, ὁ ἀτομικισμὸς τῶν ἐπισκόπων, τὸ ἀσταθὲς τοῦ διοικητικοῦ αὐτῶν συστήματος καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὑποστήριξις τῶν Ἀρειανῶν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἐπὶ Οὐάλεντος ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀντίθεσις Ἀλεξανδρείας-Ρώμης πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀντιοχειαν τοῦ Μελετίου. «Ἀπὸ τῆς ΚΠόλεως μέχρι τῶν Σαμοσάτων καὶ ἀπὸ τῆς Νεοκαισαρείας μέχρι τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεκράτουν αἱ μάλ-

Ἐπὶ 10 ἔτη ἠγωνίσθη ὁ Μελέτιος συγκεντρῶν ὅλον ἐν περὶ ἑαυτὸν περισσοτέρους ἐπισκόπους καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν δύο μεγάλων Καππαδοκῶν, ὧν ὁ Βασίλειος μάλιστα τῷ 370 ἀνεδείχθη ποιμενάρχος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ ἀρχαίου Καθολικοῦ ἔκκλ. πνεύματος¹ (Εἰρην. κατὰ Αἰρέσ. III, 3). Εὐχῆ καὶ πόθος τοῦ Βασιλείου, ἐκφράζοντος τὴν γνώσιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ὁρθοδόξων, ἦτο ἡ ἐπίτευξις ὁμοψυχίας τῶν ποιμένων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως². Ὅθεν ἐκάλει τοὺς Δυτικούς εἰς τὴν μαστιζωμένην ὑπὸ τῶν αἱρέσεων Ἀνατολὴν πρὸς ἐπίσκεψιν διὰ τὴν διάσωσιν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας, ὅφ' ἦν καὶ μόνον ἦτο δυνατὴ ἡ ἐνότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διατήρησις τοῦ οἰκουμενικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, στηριζομένου ἀπολύτως εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Χριστολογία. Ἡ στήριξις τῆς μεγάλης ἱεραποστολικῆς Ἐκ-

λον περιεργοὶ δογματικαὶ θεωρίαι. Ὁ Ἑλλησποντος καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἠκολούθουν τὸν Εὐδόξειον καὶ τοὺς Ὁμοιοσυανοὺς, οἵτινες ἐγένοντο Πνευματομάχοι. Ὁ Πόντος καὶ ἡ Καππαδοκία ἀντίσταντο εἰς τὰ ρεύματα τῆς δογματικῆς ἀναρχίας καὶ ἀποτελοῦν ἤδη προπύργιον τῆς ὀρθῆς πίστεως. Εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπικρατοῦν οἱ Ὁμοιοί, ἐνῶ οἱ Ἀνόμοιοι εἶναι σχεδὸν πανταχοῦ διεσπαρμένοι, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου αὐξάνονται.

1. Γεω. I. Κονιδάρη: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1950 σ. 8. Περβλ. καὶ Πολάκη 50 ἐξ. Ὁ Βασίλειος εἶχε κῦρος ἀπορροεῖν ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ θρόνου του, φρόνημα δὲ καὶ θάρρος ἀπαράμιλλον, διὸ καὶ ἀνεδείχθη μέγας ἡγέτης τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας τοῦ δ' αἰῶνος τόσον ἐναντι τῶν ἄλλων ἐπισκόπων ὅσον καὶ ἐναντι τοῦ Κράτους. Ὅπως ἐσφαλμένη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Duchèsne (Histoire ancienne del' Eglise II, σ. 420), ὅτι ὁ Βασίλειος ἐπέδωκε τὴν ἴδρυσιν «εἰδῶς Πατριαρχεῖου μετ' ἐξουσίας ἐπὶ τῆς Κοινοκλήσεως τοῦ Πόντου». Ἡ μέριμνά του περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Πόντου προήρχετο ἐκ τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τῆς Μητροπολιτικῆς του ἑδρας, ὅπως ἐμφανίζονται εἰς τὰς Notitias Episcopatum (Γ. Κονιδάρη: Αἱ μητροπόλεις κλπ. Πίναξ Α' σελίς 26). Ὁ H. Leclercq (ἐν Hefeles, Histoire de Conciles II, 1) ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Δάμασος «ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ τοῦ Σχίσματος ἀπέδειξε τὴν μᾶλλον θλιβεράν ἀδεξιότητα» καί, ὅτι «λίαν ἀργὰ κατενοήθη ὅτι ἐστοίχισε πολὺ ἀκριβὰ εἰς τὴν Ἀγ. Ἐδραν». Τὸ Οἰκουμενικὸν Πνεῦμα τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν φαίνεται μόνον εἰς τὴν πρᾶξιν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐνότητος φρονήματος καὶ γνώμης καὶ κοινῆς καὶ συναλληλίας τῶν Ἐκκλησιῶν (ἐπιστολ. 203, 204). Ὅτε Αἰγύπτιοι ἐπίσκοποι ἐδέχθησαν ἄνευ συμφωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀγκύρας Μαρκέλλου ὁ Βασίλειος ἔγραψεν «Ἐδεῖ πάντας πληροφορεῖσθαι τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ συναφείᾳ τυγχάνοντας ὑμῖν... οὕτως ἦν πρέπον βουλευσασθαι ὑμᾶς.. περὶ πραγμάτων πάσαις ταῖς κατὰ τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησίαις διαφερόντων... μόνοις ἑαυτοῖς ἐπιτρέψαι πρᾶγμα τοσοῦτον οὐκ ὀφείλετε, ἀλλὰ χρῆ καὶ τοὺς ἐν τῇ Δύσει, καὶ τοὺς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν κοινωνικούς συμψήφους αὐτῶν τῇ ἀποκαταστάσει γινέσθαι» (Ἐπιστολ. 265). Πολάκη σελ. 31 καὶ ἐξ. Ἰδὲ καὶ ἐπιστολὴν 243.

2. Αὐτόθι σελ. 33. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ρώμης καὶ ἡ ἄγνοια τῶν Δυτικῶν ἐπισκόπων ἐθεωροῦντο ὡς αἰτία τῆς συνεχίσεως τοῦ δράματος τῆς Ἐκκλ. Ἀντιοχείας.

κλησίας τῆς Ἀντιοχείας, τῆς «περὶ τὰ πρόσωπα σχιζομένης», ὑπὸ τὸν ἐπιτυχῶς ἀντισταθέντα πρότερον κατὰ τοῦ Κωνσταντίου Μελέτιου ἦτο ὄρος ἀπαραιτήτος, διότι κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον «τὶ δ' ἂν γένοιτο ταῖς κατὰ τὴν Οἰκουμένην Ἐκκλησίαις τῆς Ἀντιοχείας καιριώτερον ;»¹. Ἡ ἐνότῃς θὰ ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ζοφερὰν εἰκόνα τῆς ἠθικῆς ἐκπτώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, προελθούσης ἐκ τῆς διαρπαγῆς τῶν ἐπισκοπῶν «παρ' ἀνόμων ἐστερημένων πάσης συνειδήσεως». Οἱ Ρωμαῖοι ἀπολαύοντες εἰρήνης, χάρις εἰς τὴν δογμ. ἐνότῃτα², ἐφαίνοντο ἀδιάφοροι, ἀλλὰ καὶ ἐχόμενοι τῆς ἰδέας τοῦ πρωτείου, ὅπερ ὀρθῶς οὐδεὶς Ἀνατολικῶς οὐδὲ ὁ Βασίλειος ἀνεγνώριζεν³. Ὁ Μ. Βασίλειος ἐξέφρασε τὴν ἐντύπωσιν ταύτην διὰ τῶν ἐξῆς: «Υψηλῶ δὲ καὶ μετεώρῳ ἄνω που καθημένῳ καὶ διὰ τοῦτο ἀκούειν τῶν χαμόθεν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν φθεγγομένων μὴ δυναμένων» (ἐπιστ. 215). «Τῷ ὄντι γὰρ θεραπευόμενα τὰ ὑπερήφανα ἦθη ἑαυτῶν ὑπεροπτικώτερα γίνεσθαι πέφυκεν» (ἐπιστολὴ 239, 2). Οὕτω καταδικάζων ὁ Μ. Βασίλειος εὐθαρσῶς τὴν ἠθικὴν βάσιν τοῦ πρωτείου προσέθετε, χαρακτηρίζων τὴν ἀναλησιάν τῶν Δυτικῶν, «τό γε ἀληθὲς οὔτε ἴσασι, οὔτε μαθεῖν ἀνέχονται, ψευδέσιν ὑπονοίαις» (αὐτόθι). Ἡ στάσις τῶν Δυτικῶν συνέβαλεν εἰς τὸ νὰ σχηματίσωσιν οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὴν γνώμην, ὅτι ἐκ τῆς Δύσεως δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ τότε ἀγαθόν τι διὸ καὶ αἱ Καθολικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς ἔδει νὰ στραφῶσιν ἀποφασιστικῶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Νέας Ρώμης, τῆς βασιλευούσης πόλεως, ἣτις ἀποκαθισταμένη ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ θ' ἀπετέλει ὀριστικῶς τὸ φυσικὸν κέντρον αὐτῶν⁴. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν ἐκείνων περιστάσεων ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς ἀπώλεσε μὲν τὸν καλλίνικον ἀγωνιστὴν Μ. Βασίλειον, μὴ προφθάσαντα νὰ ἴδῃ τὸν ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγῶνα αὐτοῦ στεφανούμενον, ἀλλ' ἐβλεπεν ἀνερχόμενον εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς, ὡς συνάροντα τοῦ

1. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Ἀθανάσιον 66,2 καὶ ἀλλαχοῦ (ἐπιστ. 69,2).

2. Ἐπιστολαὶ 254 καὶ 255 Μ. Βασιλείου: Πολάκη σελ. 41.

3. Χρυσ. Παπαδοπούλου: Τὸ Πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, Ἐν Ἀθῆναις 1930 καὶ Ἀδ. Διαμαντοπούλου: Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη, ἐν Ἐναισίμοις ἐπὶ τῇ 38^ῃ ἐτηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσ. Παπαδοπούλου Ἀρχῆπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν Ἀθῆναις 1931 σ. 38-51. Ὁ Altaner παρατηρεῖ ὅτι ὁ Μ. Β. δὲν ἀνεγνώριζε ἔχουσαν δικαιοδοσίαν κεφαλὴν τῆς ὅλης Ἐκκλησίας, καίτοι ἀνεγνώριζεν εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα, «massgebende Rolle». Ἡ ἐνότῃς καὶ ἡ ὁμοφωνία πρέπει νὰ ὑφίσταται ἐν μᾶ, διὰ σταθερᾶς δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀπεσταλμένων, κοινωνίᾳ ὁμοφρόνων ἐπισκόπων. Ὁ Ρώμης μεταξὺ τούτων ἴσχυεν ὡς ἡγέτας τῆς Δύσεως (Patrologie σ. 255)6 ἔνθα καὶ βιβλιογραφία). Ἐνδεικτικόν, ἐν προκειμένῳ, διὰ τὴν θέσιν τοῦ Μ. Β. ἔναντι τῶν ἀξιώσεων Πρωτείου τῆς Ρώμης εἶναι, ὅτι ἀπετείνετο πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως ὄχι μόνον τῆς Ρώμης πρβλ. V. Ernst: Basilius des Grosses Verkehr mit den Occidentalen, ἐν Zeit. für Kirchengesch. XVI 661-2 (πρβλ. ἐπιστολ. 66 καὶ 68-69 καὶ 90).

4. Πολάκη: ἔνθ. ἀνωτ. σ. 21. Βάσ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σελ. 257 ἔξ.

Γρατιανοῦ, τὸν Θεοδοσίον τὸν Μέγαν, ἄνδρα ἱκανὸν καὶ συνετόν, ὑπερασπίστην μὲν τῶν αὐτοκρατορικῶν δικαιωμάτων, ἀφωσιωμένον δὲ μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁπαδὸν τῆς πίστεως τῆς Νικαίας. Οὗτος συνέλαβε τὸ σχέδιον συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου¹. Τοῦτο ἐσήμαινε: 1) ἀπελευθέρωσιν τῆς πρωτεύουσης· ἐκτὸς τῆς ἀνακλήσεως τῶν ἐξορίστων Ὁρθοδόξων, ἀπὸ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, συνετριβέντος θεολογικῶς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν αὐτῇ τῇ Κ[ι]π[ό]λει², 2) ἀποφασιστικὸν πρόσωπον διεδραμάτισεν ὁ Θεοδοσίος ὁ Μέγας, ἔχων συνεργὸν τὸν «θεῖον» ἄνδρα Ἀντιοχείας Μελέτιον (Θεόδωρ. V, 6—9³), συγκαλέσας ἐν Κωνσταντινουπόλει

1. Κώδιξ Θεοδ. XVI, 1, 3 καὶ 5-7 ἢ Ἰουστιν. Κώδιξ. 1. 1, 2. Ἀμάντου Εἰσ. ἀνωτ. σελ. 171. Stein. Geschichte des spätrömischen Reiches σελ. 304-8. H. Lietzmann: Gesch. d. Alten Kirche IV σ. 24-50 Ensslin: Die Religionspolitik ἐνωτ' ἀνωτ. σ. 28 ἐξ.

2. Ἰδὲ Λόγους Γρηγ. Ναξιανζηνοῦ καὶ Μπαλάνου Πατρολογίαν σελ. 308, Πολάκη σελ. 50 - 1. Ἰδὲ τοῦ αὐτοῦ. Ἡ ἀνθρωπ. ἀξιοπρέπεια κατὰ τοὺς Πατέρας σ. 21. σημ. 6.

3. Ὁ Μελέτιος καταλέγεται εἰς τοὺς μεγάλους μαθητὰς τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας καὶ δὴ τοῦ Λαοδώρου τοῦ Ταρσοῦ. Ἡ βαθεῖα ἐκτίμησις ἣν ἔτρεφον πρὸς τὸν ἄνδρα οἱ δύο μεγάλοι καππαδόκai Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ἐξηγεῖ τὴν σταθερὰν ὑποστήριξίν του ἔναντι τῆς Ρώμης καὶ Ἀλεξανδρείας. Ἐγκωμιστικὸν λόγον ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του ἐν Κωνσταντινουπόλει, μικρὸν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς β'. Οἰκ., ἧς ἦτο πρόεδρος, ὁ Γρηγόριος (Migne 46, 851-64), καὶ εἶτα ὁ Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος (Migne, 50, 515-520). Ὁ Μελέτιος ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Σεβαστείας τῆς Ἀρμενίας, ὅθεν ἐκλήθη εἰς Ἀντιοχείαν (361), ἣ ὁποία ἔστερευτο ποιμένος, ἄτε τοῦ ἀρειανοῦ Εὐδοξίου καταστάντος Κ[ι]π[ό]λεως. Ὁ Μελέτιος προήρχετο ἐκ τῆς μερίδος τῶν Ὁμοιουσιανῶν. Οὗτος ὁμως διέψευσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἀρειανῶν, διότι διάλογον δι' ἐξεφώνησεν ἀπέδειξε τὰ ὁρθόδοξα αὐτοῦ φρονήματα, πρᾶγμα ὅπερ φαίνεται νὰ ἐγνώριζον οἱ Ὁρθόδοξοι (πρβλ. Σωζ. IV, 28 καὶ Θεοδώρητου II, 30-31). Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Θεόδωρος περὶ τοῦ «*θεσπεσίου Μελετίου*». «Οἱ δὲ τῶν ἀποστολικῶν ἀντερχόμενοι δογματῶν, τοῦ μεγάλου Μελετίου καὶ τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν ὑγιαίναντες εἰδότες καὶ μὲν δὴ καὶ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα καὶ τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον σαφῶς ἐπιστάμενοι, συνεψηφίσαντο καὶ τὸ ψήφισμα γραφῆναι καὶ παρὰ πάντων ὑπογραφῆναι μετὰ πλείστης ὅτι μάλιστα σπουδῆς παρεσκεύασαν». Ὁ Μελέτιος κληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρειανίζοντος Βασιλέως Κωνσταντίου, πιστεύοντος τὸν Μελέτιον ἀρειανόν, εἰσῆλθεν θριαμβευτικῶς εἰς Ἀντιοχείαν. Κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν ὠμίλησαν ὁ Λαοδικεὺς Γεώργιος, ὅστις «τὴν αἰρετικὴν ἐξήμεσεν δυσσομίαν», εἶτα ὁ Καισαρείας Ἀκάκιος, ὅστις «μέσσην τινὰ διδασκαλίαν ἐξήνεγκε», τρίτος δὲ μέγας ἀνέστη Μελέτιος καὶ τοῦ τῆς θεολογίας κανόνος ὑπέδειξε τὴν εὐθύτητα. Οἶον γάρ τινι στάθμῃ τῇ ἀληθείᾳ χρησάμενος, καὶ τὸ περιττὸν καὶ τὸ ἄλλειπον διέφυγεν». Ὅθεν ἐπευφημήθη διὰ τὴν πίστιν εἰς τὴν Τριάδα «τρία τὰ νοούμενα, ὡς ἐνὶ διαλεγόμενα». Κατηγορήθη ὡς Σαβελλιανίζων ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἐξορίσθη, Ἀντιοχείας δὲ κατεστάθη ὁ Εὐδῶσιος. Οἱ τιμῶντες τὸν Μελέτιον (δι' Μ. Βασίλειος ἐθεώρει «τῇ τε πίστιν ἀνεπλήρητον ὄντα καὶ τῷ βίῳ οὐδεμίαν πρὸς τοὺς ἄλλους ἐπιδεχόμενον σύγκρισιν» (ἐπιστ. 66) καὶ τιμιώτατον (ἐπιστ. 69) ἐπεζήτησαν τὴν συνεργασίαν τῶν Ὁρθοδόξων Εὐσταθιανῶν, ἣν οὗτοι ἀπέκρουσαν, διότι ὁ Μελέτιος εἰσῆχθη ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν. Οὕτως οἱ Ὁρθόδοξοι διηρέθησαν εἰς δύο μερίδας. Τὸ σχίσμα (Θεοδ. V, 3) ἠρῶνθη, διότι ὁ Λουκίφρος Ἐπισκ. Καλάρως ἐχειροτόνησεν ὡς ἐπίσκοπον τῶν Εὐσταθιανῶν τὸν πρεσβύτερον Παυλίον, ὅστις καίτοι

τῷ 381 τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου, ἥτις ἀπετέλεσε μέγαν σταθμὸν ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς δογματικῆς βάσεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας¹, ἀποβλεπούσης πάντοτε εἰς τὴν διάσωσιν στερεώσιν τῆς «ἐν Χριστῷ ἱστορικῆς Ἀποκαλύψεως», ὡς διευτυπώθη θαυμαστῶς ἐπὶ οἰκουμενικῆς βάσεως ἐν Νικαίᾳ. Τὸ Σύμβολον τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου ἐκφράζον πλήρως τὴν πίστιν τῆς Οἰκουμ. Ἐκκλησίας, ὡς ἐνεφανίσθη ἐν Νικαίᾳ καὶ Κ[ι]πόλει, παρέμεινε ἀναλλοίωτον παρ' ἡμῖν μέχρι σήμερον, ἵνα ἐκφράξῃ ἄριστα τὴν ἐνότητα τῆς ἡμετέρας Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν τῆς Ἀρχ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Πᾶν ὅ,τι συντελέσθη μετὰ ταῦτα ἐν ταῖς 5 Οἰκουμ. Συνόδοις ἀποτελεῖ συμπληρωματικὴν² διασαφήσιν τοῦ δογματικοῦ ἔργου τῆς Πίστεως Νικαίας—Κ[ι]πόλεως, διὸ καὶ δὲν παρέστη ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως τοῦ Συμβόλου. Ἐν αὐτῷ, ἐν θαυμαστῇ ἀληθῶς καὶ κλασσικῇ ἑλληνικῇ λιτότητι, ἐκφράζεται ἡ ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τῇ Παραδόσει, τῇ ἀενάῳ καὶ ὑπευθύνῳ φροντίδι τῆς Ἐκκλησίας, διαφυλασσομένη «Ἱστορικῇ Ἀποκάλυψις». Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀρίστην ἐκφρασιν τῆς ἱστορικότητος, πνευματικότητος καὶ οἰκουμενικότητος τῆς πίστεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀναγνωρίζεται ὡς ἴδρυμα τεθεμε-

ἡγεῖτο μικρᾶς μερίδος ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Πέτρου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Ρώμης Δαμάσου. Δύο ἄλλαι μερίδες ἦσαν, ἡ τῶν Ἀρειανῶν, ἔχουσα ἐπίσκοπον τὸν Εὐζώϊον, καὶ ἡ τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ἔχουσα ἐπίσκοπον τὸν Βιτάλιον. Ὁ «θεῖος Μελέτιος» ἐπανῆλθεν εἰς Ἀντιοχείαν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ (Θεοδώρ. ΠΙ, 4), ἀλλ' ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος εἰς Ἀρμενίαν (IV 12), τῆς μερίδος τοῦ στηριζομένης ὑπὸ τοῦ Φλαβιανοῦ καὶ Διοδώρου (IV, 23) ἐπανελθόντος τοῦ Μελετίου «τοῦ πάντων ἀνθρώπου προστάτου» ἐπὶ Γρατιανοῦ καὶ ἀποδοθέντων τῶν ναῶν ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ἀνέλαβε νέας δυνάμεις. Προήδρευσε μεγάλης Συνόδου τῷ 379 ἐν Ἀρχαίᾳ καὶ εἰτα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς, ἀφοῦ πρότερον εἰσήγαγε τὸν Γρηγόριον ὡς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν ἀποθανόντα Μελέτιον διεδέχθη ὁ Φλαβιανός, (V, 23) κατ' ἐκλογὴν τῆς Β' Οἰκουμενικῆς (381 - 403). Τὸ σχίσμα ἐξηκολούθησεν ὅμως παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Γρηγ. τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὁ Παυλῖνος παρὰ πάντων τῶν Ὀρθοδόξων. Ἄλλ' ὁ Παυλῖνος περιέπλεξε τὰ πράγματα, διότι πρὸ τοῦ θανάτου του († 388) ἐχειροτόνησε τὸν Εὐάγριον († 393), ὃν ἀποθανόντα οὐδεὶς διεδέχθη. Μόλις τῷ 398 ἡ Ρώμη ἀνεγνώρισε τὸν Φλαβιανόν, τῷ δὲ 415 ἐπὶ Ἀλεξάνδρου (113 - 16) ἐξέλιπε τὸ σχίσμα, οἷε καὶ ἐγένετο ἐορτὴ τῶν Ὀρθοδόξων. Οἱ τελευταῖοι ὅπαδοι τοῦ Εὐσταθίου ἐξέλιπον περὶ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰῶνος ἀφοῦ πρότερον μετεφέρθησαν εἰς Ἀντιοχείαν (477) τὰ ὅσα τοῦ ἐν ἐξορίᾳ ἀποθανόντος (Θράκη) τῷ 330 Εὐσταθίου. Πρβλ. F. Cavallera : Le schisme d'Antioche 1905. Μπαλάνου : Πατρολογία σελ. 254 - 5. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου : Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας 1951 σ. 169 ἐξ., 172 ἐξ., 253 ἐξ., 321.

1. Γρηγ. Ναζ. ἐν Migne Πατρ. 30, 1119, Σωκρ. 5, 7-8 ἐξ. Σωζ. 7, 5, 5. Lietzmann : Gesch. d. Alten Kirche IV, 31-36, καὶ 7-9. Mansi VII, 558. E. Stein, ἐνθ' ἄνωτ. I, 305. ἐξ. E. Schwarz Z. Nt. W. 25, 36 ἐξ. καὶ 36 σελ. 201 ἐξ. Χρυσ. Παπαδοπούλου : Τὸ Σύμβολον τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου. Ἐν Ἀθήναις 1924. Ἰδὲ πρὸ πάντων Β. Στεφανίδου ἐνθ' ἄνωτ. 183-4. Γεγ. Κονιδάρη : Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας σελ. 345 ἐξ. Ensslin ἐνθ' ἄνωτ. σ. 34 ἐξ.

λιωμένον μὲν ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀποσκοποῦν δ' εἰς τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν. Ἡ ἀρχαία σύνδεσις θείου καὶ ἀνθρωπίνου, Ἱστορίας καὶ Ἀποκαλύψεως (τῆς Ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας) ἀνανεοῦται κατὰ τρόπον κλασσικόν. Ἡ ἐνότης ἀνθρώπου, Θεοῦ καὶ κόσμου βεβαιοῦται ὡς ἐπιτυγχανομένη ἐν αὐτῇ τῇ Μιᾷ Ἀγίᾳ Καθολικῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ πίστις ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσθησαν θαρραλέως ὁ Ἀθανάσιος, οἱ τρεῖς Καππαδόκαι, ὁ Ἀντιοχεὺς Μελέτιος καὶ τινες ἄλλοι ἐκφράζεται ἐν ἀπλότῃ καὶ δυνάμει, ἰδιαζούσῃ τῷ Ἑλληνικῷ πνεύματι.

Τοιοτοτρόπως παρείχeto εἰς τὸν Μέγαν Θεοδόσιον καὶ δι' αὐτοῦ¹ εἰς τὸ Κράτος νέον θεμέλιον τῆς πνευματικῆς ἐνότητος τῶν ὑψηλῶν τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμενικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς νέας Ρώμης. Τὸ θεμέλιον ἦτο ἢ ἐν τῷ *ορθοδόξῳ δόγματι* ἐνότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ διαμορφωθὲν δόγμα, προσελθὼν κυρίως ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ὄργανου τοῦ ἀνανεωθέντος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ Ἀνατολικῷ Ἑλληνισμοῦ, δὲν ἀπετέλει ἀπλοῦν τύπον, ἀλλὰ θεμελιώδη θεωρητικὴν βάσιν, ὀδηγοῦσαν εἰς ὑψηλὰς σκέψεις καὶ ἠθικὰς παρορμήσεις, ἃς εὐρίσκoμεν ἐν τῇ ἀπαραιίλλῳ ρητορείᾳ τοῦ Γρηγορίου², τοῦ καὶ χριστιανοῦ Δημοσθένους χαρακτηρισθέντος, ἐν τῇ βαθυστοχάστῳ θεολογίᾳ τοῦ Βασιλείου καὶ ἐν τῷ θερμοτάτῳ ἐν σχετικῇ ἀττικῇ χάριτι ἐκφερομένῳ λόγῳ καὶ τῇ κοινωνικῇ συγχρόνως σκέψει Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας μετεφέρετο οὕτω εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον, ὃ δὲ ὑποδειγματικὸς χριστιανικὸς βίος καὶ ἡ εὐσέβεια πολλῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας εὐρίσκoν τὴν ἐκφρασιν αὐτῶν εἰς τὰ λαμπρὰ μνημεῖα τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος, ἅτινα μαρτυροῦσι τί σημαίνει χριστιανικὴ ἔμπνευσις διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν³. Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια, ἡ ζωὴ καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία τῶν αἰῶνων ἐκείνων, παρὰ τὰς ὑπαρχούσας σκιάς, θὰ ἀποτελέσωιν αἰώνιαν πηγὴν ἐμπνεύσεως διὰ τὴν Χριστιανοσύνην καὶ μάλιστα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἄλλ' ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνῆλθε καθ' ἣν ἐποχὴν (381) ἡ Ρώμη ὑπὸ τὴν ροτὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος⁴ κατηρθύνετο

1. Ὁ Σωκράτης Ε, 8, 1 λέγει «Μηδὲν δὲ ὁ βασιλεὺς ὑπερθέμενος σύνοδον ἐπισκόπων τῆς αὐτοῦ πίστεως συγκαλεῖ ἐπὶ τῷ κρατύναι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν» καὶ χειροτονῆσαι τῇ Κπόλει ἐπίσκοπον.

2. Εἰς τοὺς γνωστοὺς θεολογικοὺς λόγους κ. ἀ. ἰδὲ καὶ ὑποσημ. 2 σ. 515.

3. Γ. Σωτηρίου: Χριστ. καὶ Βυζ. Ἀρχαιολογία Α. 1942 σ. 162 ἐξ.

4. Τὸ ρωμαϊκὸν νομικὸν πνεῦμα θεωροῦμεν ὡς πρωταρχικὴν αἰτίαν τῆς διαφοροποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ πρωτεῖον εἶναι ἄμεσον δευτερογενὲς φαινόμενον. Πρβλ. Γ. Κονιδάρη: Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν Ἐκδ. β' Θεσσαλονίκη 1951 σελ. 100 ἐξ., 110 ἐξ., 114 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ: Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας σ. 212 ἐξ. 247 ἐξ. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 260-73 ἐνθα αἱ περὶ πρωτεῖον ἀξιώσεις τῶν Παπῶν τοῦ δ' καὶ τοῦ ε' αἰῶνος, Χρυσ. Παπαδοπούλου: Ἡ Ὁρθ. Ἀνατολ. Ἐκκλησία 1954 σ. 22-36. Τὸ θέμα τοῦτο θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς

πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν πολιτικῆς, ὀδηγούσης εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας· δι' ὃ καὶ ἤρξατο ἐμφανίζουσα ἑαυτὴν ὡς τὸ κέντρον τῆς ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ διοικήσει ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ὑπέθαλπε τὸν ἐσωτερικὸν σπαραγμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς'. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνέβαλεν ἀρνητικῶς εἰς τὸ νὰ δώσῃ διὰ τοῦ τρίτου κανόνος αὐτῆς ὁ συγκεκριμένην μορφήν εἰς ἐκεῖνο ὅπερ προέκυπτεν ἐκ τῆς συγκεντρώσεως τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς περὶ τὴν νέαν βασιλεύουσαν τ.ξ. εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ θρόνου τῆς Κων/πόλεως ὡς πρώτου κέντρου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς^ο.

εἰδικὴν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικὸν καὶ Ρωμαϊκὸν Πνεῦμα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἀρχ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας». Παρατηρήθη ἤδη (Πολάκη, σ. 50), ὅτι «οὔτε ὑποχώρησις τῆς Ρώμης εἰς τὴν θέσιν» αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ Παυλίνου «ἦτο δυνατὴ οὔτε καὶ εἰς τὸν Βασίλειον θ' ἀνεγνωρίζετο ἡ τιμὴ τῆς πρωτοβουλίας διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου». Διὰ τὴν Ρώμην μόνη λύσις δυνατὴ ἦτο ἡ ὑποταγὴ εἰς τὰ κελύσματα αὐτῆς. Καὶ ὁ Lietzmann (ἐνθ. ἀνωτ. IV, 27) ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Δάμασος οὐδὲν ἠνείχετο ὅπως οἱ Ἀνατολικοὶ διαπραγματεύωνται μετ' αὐτοῦ ὡς ἴσοι πρὸς ἴσον. — Ἀναμφιβόλως ὁ Βασίλειος ἦτο πλήρης ἀρχαίου καθολικοῦ πνεύματος, ὅπως δεικνύουν αἱ ἐπιστολαὶ του. Τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶχον καὶ ὁ Μελέτιος ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Γρηγ. ὁ Ναζιανζηνός. Τὸ ἀρχαῖον καθολικὸν πνεῦμα προδίδουν αἱ ἐπιστολαὶ του. Ἡ ἰδέα τῆς συνεννόησεως καὶ τῆς συνεργασίας τῶν ἐπισκόπων ἐν συνόδοις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν αὐτοῦ τοῦ πνεύματος. Πρὸς τοῦτο ἀντιτίθετο τὸ αὐταρχικὸν ρωμαϊκὸν πνεῦμα τῶν Παπῶν, οἵτινες εὐρίσκοντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς παραμορφώσεως τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

1. Μ. Βασιλείου Ἐπιστολὴ 263. Πολάκη σελ. 41 ἐξ. 45 ἐξ. καὶ 50 ἐξ.

2. Ὁ Κανὼν (Παρ' Ἀλιβιζάτω Ἱεροὶ Κανόνες» σελ. 36) λέγει «τὸν μέντοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ρώμην». Σωζομ. Ζ, 9, 2. Π. Πολάκη σελ. 82-3.

3. Ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ καθηγ. Στεφανίδης (σ. 265) «ὅπως ὑπῆρχον δύο αὐτοκρατορίαι καὶ δύο πρωτεύουσαι, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις (ἡ «Νέα Ρώμη»), οὕτως ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι καὶ δύο ἐκκλ. κέντρα». Ὁ σχηματισμὸς ἰδιαίτερου ἐκκλ. κέντρου ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦτο φυσικὸς. Ἐφ' ὅσον ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπέβαινε τὸ κέντρον τῆς Οἰκουμ. αὐτοκρατορίας ἦτο φυσικὸν αὕτη ν' ἀποβῇ καὶ τὸ κέντρον τῆς Οἰκουμ. Ἐκκλησίας. Τὸ Οἰκουμ. πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποκτᾷ κατάλληλον ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀντελήφθη περισσότερο τὴν θεολογικὴν πλευρὰν τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμ. Ἐκκλησίας καὶ ἐπρωτοστάτησε τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ρώμης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Κυρίλλου, τοῦ τελευταίου μεγάλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπιβολὴν τοῦ Τριαδικοῦ καὶ τοῦ Χριστολογικοῦ μέχρι τοῦ 451. Ἡ Ἀντιόχεια ὑπῆρξεν ἢ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ πεδίου ἔχουσα τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν οἰκουμενικῆς δράσεως. Οἱ δύο θρόνοι, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ πρῶτος τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τοῦ 381, καὶ ὁ Ἀντιοχείας, εὐρέθησαν ἐν σχετικῷ ἀνταγωνισμῷ ἐν τῇ προσπαθείᾳ ποῖος θὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗτινος τὴν σπουδαιότητα ἠγνόνουν πάντες. Ὁ ἀνταγωνισμὸς κατέληξεν εἰς νίησιν τῶν Ἀντιοχείων. Εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν Ἀλεξανδρείας-Κωνσταντινουπόλεως ἡ τελευταία εὗρεν ἐν τῷ δόγματι τελικῶς τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ρώμης (Λέων Α'), ἃν καὶ οὗτος ἀντιτίθετο πρὸς τὸν νέον πρῶτον τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ θέ-

Τὰ ἴσα πρωτεῖα τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ρώμης ἐπίσκοπον, τὰ ἀπονεμηθέντα τῷ νέῳ ἀρχιεπισκόπῳ ἐξαρχῶ τῆς Ν. Ρώμης, ἀλλ' ἄνευ εἰσέτι ἐξαρχίας, ἔθετον τὸν θεμέλιον λίθον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὅστις, παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Π. Ρώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἦτο φυσικὸν νὰ συνενώσῃ τὰς ὀλικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἵνα ἐκκληρώσῃ τὴν μεγάλην ἱστορικὴν του ἀποστολὴν οὐχὶ μόνον τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, εἰς τὰ «βαρβαρικά», ὅπως ἐθέσπισε βραδύτερον ὁ περιώνυμος 28ος κανὼν τῆς μεγίστης τῶν Συνόδων τῆς Ἀρχ. Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς¹. Ἄλλ' ἐκαλεῖτο ταυτοχρόνως ἡ Κίπολις νὰ καταστῆ φορεὺς τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ πνεῦμα τοῦτο μετεβίβαζον εἰς αὐτὴν ἡ Καισάρεια ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο ἐξόχων Καππαδοκῶν τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ πρὸ πάντων ἡ Ἀντιόχεια διὰ τοῦ Μελετίου τοῦ προεδρεύσαντος τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου². Οἱ τρεῖς πρῶτοι ἦσαν φίλοι καὶ δια-

σις του προετοιμάσθη καὶ ψυχολογικῶς κατὰ τὰ 50 πρῶτα ἔτη (330-380) καὶ ὠρίμασε ἐν τοῖς κατοίκοις τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ μάλιστα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ὁ Μ. Βασιλεῖος γράφον πρὸς τὸν Σαμοσάτων Εὐσέβιον ὠνόμασε τὸν Ρώμη κορυφαῖον τῆς Δύσεως (ἐπιστολὴ 239 τοῦ 376), ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁμιλῶν τῷ 380 ἐπ' ἐκκλησίας καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Κωνσταντινοπολίτας εἶπεν: «Ἵμεῖς ἡ μεγάλη πόλις, οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν πρώτην (τὴν Ρώμην) εὐθέως, ἢ μὴδὲ τοῦτο συγχωροῦντες» (Λόγος 36 κεφ. 12. Migne 36, 280). Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὁμιλῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ «οἶονεὶ συμπληρῶν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὰ πολιτικά αἴτια προσέθεσε καὶ ἐκκλησιαστικά». Ταῦτα (σοιεὶ ἡ Κωνσταντινούπολις) ἢ πόλις τῶν Ἀποστόλων; ταῦτα ἢ τοιοῦτον λαβούσα ὑποφήτην (Migne 56, 264 τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν;) περὶ οὗ κατωτέρω πρβλ. Πολάκη: Ἡ Ἑλλ. Ἐκκλ. καὶ ὁ Κόσμος τῶν Βαρβάρων. Ἐπειτα ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων Πρεσβύτερος Ἡσύχιος (ἢ μετὰ τὸ 450) «οἶονεὶ ἐπεξηγῶν καὶ ἀναπτύσσων τὸν Χρυσόστομον ἐν Ἐγκωμίῳ εἰς τὸν Ἀπ. Ἀνδρέαν, ἐχαρκτηρίσεν αὐτὸν ὡς ἐξῆς: «Πρωτότοκος, πρωτοπαγῆς τῆς Ἐκκλησίας στίλος, ὁ πρὸ τοῦ Πέτρου Πέτρος, ὁ τοῦ θεμελίου θεμέλιος, ὁ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» (Φωτ. Βιβλ. κώδιξ. 269). Ὁ Στεφανίδης συνεχίζων παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ σχηματισμὸς ἰδιαίτερου ἐκκλ. κέντρου ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὄχι μόνον εἶχε προετοιμασθῆ, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει. Τοῦτο φαίνεται ἐκ τῶν ἐνδημουσῶν συνόδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἵτινες προῦπηρχον. Μετεῖχον αὐτῶν μητροπολίται καὶ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐλύοντο ζητήματα ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων. Ἀποτέλεσμα τῆς διὰ τοῦ 28ου κανόνος τῆς Δ' Οἰκ. Συνόδου ἐπελθούσης μεταβολῆς ἦτο, ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἀπέκτησε τὸν τίτλον Οἰκουμενικὸς» (σελ. 265).

1. Σωζομ. Γ', 7. Βασ. Στεφανίδου: ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 265. Γερ. I. Κονιδάρη: Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ παρόντι, Ἐν Ἀθήναις 1940. Ε. Φωτιάδου: Ἡ Ἐνότης τῶν Ἑλλήνων. Ἀθήναι 1950 σ. 61 ἐξ. Παρθ. Πολάκη: ἐνθ' ἄνωτ. σ. 9 καὶ 57 καὶ 85-106.

2. Ὁ Βασιλεῖος, χαρακτηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοδορητοῦ τοῦ Κύρου μέγας, «ὁ τῆς οἰκουμένης φωστὴρ», (IV, 19, 1), «διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης», «θεῖος» καὶ «πανεύφημος» ἀνῆρ, ἐστήριξε τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον, ὅστις ἐνεθρόνισε τὸν Γρη-

πρεπείς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀνατολῆς ἐκπρόσωποι. Ὁ Χρυσόστομος «ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς Οἰκουμένης» κατὰ Θεοδώρητον (V, 34) ἔδρασαν ὑπὸ διαφόρους συνθήκας, ἐν αἷς ἀνεδείχθη ἐκκλησιαστικὸς καὶ κοινωνικὸς ἀναμορφωτῆς (Μπαλάνου: Πατρολογία σ. 374-6) διότι ἡ ἐποχὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δὲν ἦτο ἐποχὴ ἠθικῆς ἀκμῆς¹. Ἡ πτώσις τῆς ἠθικῆς στάθμης συντελέσθη ὑπὸ τὴν ροπήν τριῶν παραγόντων: τῆς εὐνοίας τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Κράτους, τῶν ἐπεμβάσεων αὐτοῦ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀναρχίας τῶν αἰρέσεων (ιδὲ γράμμα Συνόδου 382 πρὸς ἐπισκ. Δύσεως παρὰ

γόριον, τῇ ὑποστηρίξει τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου, εἰς ΚΠολιν. Οἱ δεσμοὶ Καππαδοκίας καὶ Ἀντιοχείας, ἦτοι τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἤσκησαν ἐν τῇ πράξει οἰκουμενικὴν ἱεραποστολήν, πρὸ τῆς ΚΠόλεως, εἶναι ἔργον τοῦ γ' καὶ δ' αἰῶνος. Τὸ οἰκουμενικὸν πνεῦμα τοῦ Βασιλείου, τοῦ Μελετίου, τοῦ Γρηγορίου καὶ μάλιστα τοῦ Χρυσοστόμου ἀπετέλεσε τὸ βάθρον τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως διὰ παντός. Ἐξεφράσθη ἡ ὀρθὴ γνώμη, ὅτι εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Μελετίου ἀσφαλῶς κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν ἡ ἀνὸρθωσις τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως διὰ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ μεγάλη αὕτη ὑπόθεσις «διέφερε πάσας τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ διασκεφθῇ ἐπ' αὐτῆς ἡ μεγάλη Σύνοδος ἡ συναθροισθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ Μελετίου» (379). Ὁ Γρηγόριος πρῶτος ἔδωσε ζῶην εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐν ΚΠόλει (Λόγος 36. Migne 35, 1252 ἐξ. καὶ 37, 1105 καὶ 1111 καὶ Θεοδωρ. V, 6-9). Ὁ Γρηγόριος ὁμοῦ δὲν εὗρισκε κατανόησιν ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (Migne 37, 1633). Διὰ δὴθεν κανονικοῦς λόγους ἔπρεπε ν' ἀπ' μακρονοθῆ ἀπὸ τὴν πόλιν, ἣν ἔσωσε ἀπὸ τὸν Ἀρειανισμόν, ὅστις τὸν ἐμίσει. Ὁ πρῶτος καὶ ὁ Θεολόγος τῆς Ὁρθοδοξίας ὑπερέτης ἐθυσίασεν ἑαυτὸν χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δόγματος τῆς Νικαίας, ἣν ἐστήριξε πλέον καὶ ὁ Μέγας Θεοδόσιος (Πολάκης σ. 77-80). Ἡ παραίτησις τοῦ Γρηγορίου καὶ ὁ συντακτικὸς αὐτοῦ λόγος ἀποτελοῦσι ἀθάνατα μνημεῖα τῆς πίστεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν αὐτῆς. Ἐγράφη δὲ Φιλαργίῳ (ἐπιστολὴ 87 ἐν Migne 37, 161) «κεκμήκαμεν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν φθόνον, καὶ τοὺς ἱεροὺς ἐπισκόπους τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν διαλύοντας καὶ τῶν ἰδίων φιλονεικιῶν τὸ τῆς πίστεως πάρεργον ποιουμένους. Διὰ τοῦτο ἐγνωμεν κρύμναν κρούσασθαι, τὸ τοῦ λόγου, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς συσταλῆναι...» Ἴδὲ καὶ ἀκολουθοῦσαν 88ην καὶ 91ην ἐπιστολάς πρὸς τὸν διάδοχόν του Νεκτάριον «κυρωθέντα» ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς, ἣτις «μηδὲν αἰδεσθεῖσα τῶν τοῦ ἀνδρὸς πλεονεκτημάτων (Γρηγορίου)» ἐδέχθη τὴν παραίτησιν (Σωξ. Ζ', 7 καὶ Θεοδωρ. V, 9). Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ ἐχαρκτηρίσθη ὡς τοιαύτη ἀπὸ τὴν τοπικὴν Σύνοδον Κων/πόλεως τοῦ 382 (Mansi III 585. Θεοδωρ. V, 5, 91, Migne 82, 1216-7). Πρβλ. Μητρ. Ἠλιουπόλεως Γενναδίου: Ἱστορία τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, τόμ. Α' Ἀθ. 1953 σ. 86 ἐξ 255 ἐξ.

1. Δημ. Σ. Μπαλάνου: Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των. Ἐν Ἀθήναις 1926, ἐνθα καὶ αἱ πηγαὶ (σελ. 22, 26). Ὁ Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος εὐρέθῃ ἀντιμέτωπος τῶν ἐπεμβάσεων τῆς Πολιτείας προκληθεῖσάν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἐνῶ ἐξεφράσθη δριμύτατα κατὰ τῶν ἐπεμβάσεων τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας (ἡ δυσμένεια τῆς Αὐλῆς κατ' αὐτοῦ ἦτο μεγίστη) «ἀποφεύγει—πλὴν ὑπαινιγμῶν—νὰ κόμη λόγον περὶ τούτων» (Ἀρχιμ. Βαρν. Τζωρτζάτου, κατωκ. σ. 61) πιθανόν διὰ νὰ μὴ ὀξύνῃ τὰ πράγματα. Ἴδὲ περιγραφὴν καταστάσεως ἐπὶ Χρυσοστόμου παρὰ Τζωρτζάτου σ. 62. Κ. Ἀμάντου Α² σ. 81-88.

Θεοδωρήτω V, 9). Ἡ ἐπιλογὴ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπεχώρησεν. Ὁ παράδοξος ὄρος «Χριστιανικός ὄχλος» παριστᾷ τὴν μεταβολήν. Ἡ ἐλάττωσις τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλατωνισμοῦ, ὁ ἀντιωριγενισμὸς εἶτα ἱεραρχῶν τινῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες περιέπλεξαν τὸν Χρυσόστομον, προοιωνίζετο τὴν μετὰ τὸ μέσον τοῦ Ε' αἰῶνος ἐμφανισθεῖσαν παρακμὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων¹. Ὅτε ὁ Χρυσόστομος ἐφιλοξένησεν ὠριγενιστὰς μοναχοὺς τῆς Νιτρίας, ἔδωκεν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἰσχυρὸν πάπαν Ἀλεξανδρείας Θεόφιλον, γενόμενον οὐχὶ ἐκ πεποιθήσεως ἀλλ' ἐκ λόγων πολιτικῆς² ἀντιωριγενιστὴν, νὰ ἐπιφέρει τὴν καταδικὴν τοῦ ἀνδρός, παρουσιασθέντος ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ὡς φορέως τῶν δικαιωμάτων τοῦ θρόνου («τῆς βασιλείου ἐπισκοπῆς»), ὅστις ἐκαλεῖτο ἀντὶ τοῦ Ἀλεξανδριανοῦ νὰ καταστῇ ὁ πρῶτος ἡγετικὸς τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ἑλληνικῆς μὲν τὴν μορφήν Καθολικῆς ὁμως τὴν συνείδησιν Ἐκκλησίας³.

1. Γερ. I. Κονιδάρη: Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας σελ. 353-58.

2. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία σελ. 189.

3. Ἡ γ' κανὼν τῆς Β' Οἰκ. Συνόδου ὑπῆρξεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως 50 ἐτῶν (ἀνωτ. σελ. 518) καὶ «ὄριμος καρπὸς τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν» τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν νέων συνθηκῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἀρχιμ. Πολάκης (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 83) ὀρθῶς πρῶταρχει, ὅτι ὁ Leclercq (Le canon troisième du Concile de 381 ἐν Hefele, histoire des conciles. Paris 1908 II Append. III, σ. 1260-70) χωρὶς νὰ πολυπραγμονῇ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ ἑαυτὸν, ὅτι οἱ κανόνες οὗτοι ὠδήγουν εἰς τὸ σχίσμα, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Κωνιπόλεως παρεδόθη ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὰς πολιτικὰς βλέψεις, εἰς τὰς ὁποίας ὄφειλε τὴν ἀνύψωσίν του». Ὅμως φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀποτελεῖα καὶ ἀσφαλὴς ἡγεσία τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνιπόλεως, χωρὶς νὰ καταλύεται τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς τοῦ πρωτείου τιμῆς τοῦ Ρώμης. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως ἠκολούθησαν διάφορον ὁδόν, διὸ καὶ ἔδει νὰ παρέλθουν 70 ἔτη μέχρις οὗ καταστῆ τὸ πρωτεῖον τιμῆς τοῦ Κωνιπόλεως πραγματικότης καὶ ἐξασφαλισθῇ ἡ δικαιοδοσία του ἐπὶ τῶν τριῶν τέως ἀνεξαρτήτων ἐξαρχιῶν (πολιτ. Διοικήσιων). 1) Πόντου (πρωτ. Καισάρεια), 2) Ἀσίας (πρωτ. Ἐφεσοῦ) καὶ 3) Θράκης (πρωτ. Ἡράκλεια), αἵτινες ἀπέτελεσαν ἕκτοτε μέχρι τοῦ 1922 τὰς τρεῖς πρώτας μητροπόλεις τοῦ Οἰκ. Θρόνου (Γ. Κονιδάρη: Αἱ Μητροπόλεις Ἀθ. 1934 Α' πίναξ α). Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς νέας ἐξελίξεως ἐν ἀρχῇ τῆς 70ετίας βλέπομεν εἰς τὸν Ἀμβρόσιον τῶν Μεδιολάνων, ἄνδρα ἰσχυρὸν καὶ διαπρεπῆ νομικὸν στηριζόμενον προφανῶς εἰς τὴν πολιτικὴν σημασίαν τῆς πόλεως, ὡς πρωτενοῦσης τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας (L. Duchesne: Origines du cultes chretien 2, 898 σ. 35, H. Lietzmann, Geschichte der Alten Kirche 1949 IV σ. 60). Ὁ C. Schneider, (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 561), δέχεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ὁ Χριστιανισμὸς ἀπετέλει μέσον πολιτικὸν εἰς χεῖρας τῶν εὐγενῶν, οἵτινες τότε ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ Ἀμβροσίου ὀρίζουν τοὺς ἐπίσκοπους καὶ Πάπας. . . Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἐν Ρώμῃ ἡ Interpretatio Romana τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἥτις ἤρξατο ἀπὸ μακροῦ ἐν Ἀφρικῇ (σ. γρ. Βίκτωρ, Τερτυλλιανός). Οὕτως ἠδύνατο νὰ ἀμυνθῇ (σ. γρ. ἡ γνώμη οὕτη εἶναι προβληματικὴ) ἐναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, τ.ἐ. διὰ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς ρωμαϊκῆς ὑψηλοφροσύνης. Ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν παγκόσμιον ἀποστολήν τῆς Ρώμης προέκυψεν ἡ πίστις εἰς τὴν παγκόσμιον ἀποστο-

Ὁ Σωζόμενος (VIII, γ) παρατηρεῖ ἐπιγραμματικῶς περὶ τοῦ Χρυσόστομου ὡς ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως: «οὐ μόνον δὲ τὴν ὑπ' αὐτὸν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὡς ἀγαθὸς καὶ μεγαλόφρων, καὶ τὰς πανταχοῦ ἐπανορθοῦν ἐσπούδαξε». Ὁ Χρυσόστομος κατέστησε πραγματικότητα τὰ δικαιώματα τὰ ἀπορρέοντα ἀπὸ τὸν γ' Κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς. Τὸ πρωτεῖον τιμῆς καὶ ἡ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῶν 3 διοικήσεων (Πόντου Ἀσίας καὶ Θράκης)¹, ὡς ἐξαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους («Βαρβαρικῶν») ἔγιναν πραγματικότης ἐπὶ Χρυσόστομου, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ προπαρασκευάσας ἔργῳ ὃ,τι περιέλαβεν εἰς κανόνα ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (28ος κανὼν)². Ὁ κανὼν οὗτος ἐπεκύρωσε ἀρξα-

λὴν τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας. Οὐδὲν ἄπορον ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος, ἡ ἰσχυρότερα μορφή τοῦ Ρωμ. ἐκκλ. πνεύματος, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐννοήτῃ ὅτι ἡ Ἀνατολή ἐστρέφετο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πρότασις του περὶ συγκλήσεως Συνόδου ἐν Ρώμῃ δὲν ἐγένετο δεκτὴ. Ἡ ἀπάντησις τῶν Ἀνατολ. ἐπισκόπων «εἶναι μνημεῖον ἀπαράμιλλον ἐκκλ. εὐσεπειίας καὶ ὑψηλῆς διανοήσεως». Οἱ ἐν Ρώμῃ μεταβίντες ἀντιλήφθησαν τὴν περιφρόνησιν τῶν Δυτικῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν (ἀνεγνώρισαν τὸν Παυλίνον) Ὁ Θεοδόσιος ἠλέγξε τὸν Ἀμβρόσιον (Migne Λιτ. Πατρ. 16, 993). Ἡ Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν Νεκτάριον (394) ἀπέτέλεσεν ἐν τῇ πράξει τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τῆς νέας θέσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀκόμη εὐρυτέρα καὶ ἀληθῶς οἰκουμενικὴ ὑπέστη ἡ δράσις τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου (ἰδὲ παρὰ Baur: Iohannes Chrysostomos und seine Zeit. τόμ. 2 München 1930), διότι περιέλαβε καὶ τὴν ἱεραποστολὴν καὶ τὴν αἰρέσειν τοῦ Οἰκ. Θρόνου. Ἡ δὴ τῆς δράσεως φέρει ἐξελκύντως ἀρχαιοκαθολικὸν χαρακτῆρα στηριζόμενον καὶ «εἰς τὸ πρεσβεῖον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δὲ πρεσβεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐγγύθησιν τῆς τάξεως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐθυμίας». Πρβλ. Παρθ. Πολάκη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 85 ἐξ.

1. Ὁ Θεοδώρητος ὁ Κύρου εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν του (περὶ τὸ 450 μ. Χ.) οἰοῦναι συμπληρῶν τὸ πρῶτον μέρος τῶν παρατηρήσεων τοῦ Σωζομένου, λέγει «ὁ δὲ Μέγας Ἰωάννης τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δεξάμενος οἰκίας τὰς τε παρὰ τινῶν γενομένας ἀδικίας σὺν παρηγοίᾳ διήλεγχε, καὶ βασιλεῖ καὶ βασιλίδι παρήνει τὰ πρόσφορα, καὶ τοὺς ἱερέας ἡξίου κατὰ τοὺς κειμένους πολιτεύεσθαι νόμους, τοὺς δὲ τούτους παραβαίνειν τολμῶντας ἐπιβαίνειν τῶν ἀνακτόρων ἐκώλυεν, οὐ χρῆναι λέγων τῆς μὲν τῶν ἱερέων ἀπολαύειν τιμῆς, τὴν δὲ τῶν ἀληθινῶν ἱερέων μὴ ζηλοῦν βιοτήν. Καὶ ταῦτα ἐποιεῖτο τὴν προσηύθειαν οὐ μόνον ἐκείνης τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς Θράκης ἀπάσης (εἰς ἐξ δὲ αὕτη ἡγεμονίας διήρηται) καὶ τῆς Ἀσίας ὅλης (ὑπὸ ἔνδεκα δὲ καὶ αὕτη ἀρχόντων ἰθύνεται), καὶ μέντοι καὶ τὴν Ποντικὴν τούτοις κεκόσμηται τοῖς νόμοις (Ἰσαρίθμους δὲ καὶ αὕτη ἔχει τῇ Ἀσίᾳ ἡγουμένους). Τὸ κείμενον τοῦ Θεοδώρητου ἔχω ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἔκδοσιν L. Parmantier τῆς Ἀκαδ. ἐπιστημ. Πρωσσίας, Leipzig 1911. Ὁ Σαρκάτης μνημονεύει, ὅτι «καὶ κληροῦται Νεκτάριος (381-97) μὲν τὴν μεγαλόπολιν καὶ τὴν Θράκην» (V, 8). Ἐπὶ Νεκταρίου πιθανὸν νὰ ἔγινεν ἡ πρώτη «τάξις τῶν θρόνων» ἐκφράζουσα τὸ πρωτεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως πλέον συγκεκριμένως (ἰδὲ Γ. Κονιδάρη: Αἱ μητροπόλεις Ἀθ. 1934, ἐνθα ἡ Βιβλιογραφία καὶ Μητρο. Γενναδίου, ἐνθ. ἀνωτ. 255 ἐξ. I 141-190).

2. Αἱ «ἐνδημοῦσαι Σύνοδοι» ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπέτέλεσαν ἐν τῇ πράξει προπαρασκευὴν τῆς οἰκουμενικῆς δράσεως τοῦ θρόνου τῆς βασιλευούσης πόλεως Ὁρθῶς παρετηρήθη, ὅτι εἰς τοιαύτην σύνοδον, ἐν ἣ ἦσαν παρόντες μητροπολίται καὶ ἐπίσκο-

μένην ἐπὶ Χρυσοστόμου πρᾶξιν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Χρυσοστόμου ᾤκοδόμησαν ἐπὶ τῶν θεμελίων, τὰ ὅποια αὐτὸς μετὰ τὴν Β' Οἰκουμηνικὴν ἔστερέωσεν. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὑπῆρξεν ἀληθῶς ὁ πρῶτος μέγας ἐν τῇ οὐσίᾳ «Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης», πρὶν ἢ ὁ τίτλος οὗτος κοσμήσῃ τὸν θρόνον τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Ἄλλ' ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ὡς μέγας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Οἰκουμένης διδάσκαλος καὶ ἐπίσκοπος, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος, ἦτο βεβαίως εὐγενής, ταπεινόφρων καὶ φύσις ἀσκητικῆ, ἔτι δ' ὀπαδὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ κατὰ τῆς βίας, ἀλλὰ καὶ πιστὸς καὶ σταθερὸς ἡγέτης καὶ φύλαξ οὐχὶ μόνον τῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῆς κανονικῆς τάξεως καὶ αὐτοτελείας τῆς Ἐκκλησίας¹.

ποι ἄλλων περιοχῶν π. χ. ὁ ἀπὸ Σκυθίας Θεότιμος, ὁ ἀπὸ Θράκης Ἄμμων ὁ Αἰγύπτιας, ἀπὸ Γαλατίας Ἀραβιανός, ἐπέδωκεν «ὁ ἐπίσκοπος Οὐαλεντινουπόλεως Εὐσέβιος λίβελλον κατὰ τοῦ Ἐφέσου Ἀντωνίου, διαλαμβάνοντα ἐπὶ κεφάλαια κατηγοριῶν. Κατ' ἀρχάς ὁ Χρυσόστομος συνέστησεν ὅπως ἀποσυρθῇ ἡ κατηγορία, ἀλλ' ἐνῆκε τῆς ἐπιμνήνης τοῦ κατηγοροῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἡρακλείας Παῦλον τὸν συμβιβασμὸν τῶν διαφερομένων, οἵτινες ἦσαν παρόντες ἐν Κωνιπόλει. Εἶτα ἠναγκάσθη ὑπὸ τε τοῦ κατηγοροῦ καὶ «τῶν γερόντων ἐπισκόπων» νὰ ἐξετάσῃ τὰς κατηγορίας (Σιμωνία κλπ.) διὰ προσωπικῆς μεταβάσεως εἰς Ἀσίαν—αἰτήσῃ ἐπισκόπων καὶ κλήρου τοῦ κατηγορουμένου Ἐφέσου ἀποθανόντος.— Ὁ Χρυσόστομος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Κωνιπόλεως ὁ ἐπεμβάς εἰς τὴν Ἐξαρχίαν τῆς Ἀσίας πρὸ τῆς ἐνσωματώσεως εἰς τὸ Παιτριαρχεῖον Κωνιπόλεως. Ἐλθὼν μετ' ἄλλων ἐπισκόπων εἰς Ἐφεσον συνήγαγεν 70 ἐπισκόπους ἐκ Λυδίας, Ἀσίας, Καρίας, παρόντων δὲ πολλῶν Φρυγῶν ἐχειροτόνησε τὸν διάκονόν του Ἡρακλείδην εἰς μητροπολιτὴν Ἐφέσου, καθήρεσε τοὺς 7 ἐπισκόπους τοὺς ἐξιγοράσαντας τὰς ἐπισκοπὰς, ἀφοῦ ἐπεστράφη εἰς αὐτοὺς τὸ δοθὲν χρυσίον (Παλλαδίου, Migne 47, 47, ἐξ. Σωζομ. VIII, 6. Baur, ἐνθ. ἀνωτ. II, 119-24 καὶ 128-30). Ἐνήργησεν οὕτω ἐν Ἀσίᾳ ὡς ὑπέριτος δικαστῆς (Πολάκη σ. 88) καὶ πρῶτος, εἶτα δὲ καὶ ἐν Νικομηδείᾳ καθήρεσε τὸν μητρ. Γερόντιον, κατ' ἀξίωσιν τοῦ Ἀμβροσίου μὴ ἐκπληρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ προκατόχου του Νεκταρίου (Σωζ. αὐτόθι καὶ Mansi VII, 293). Ὅθεν εἶναι εὐλογον διατὶ οἱ «Μακροὶ ἀδελφοί» κατέφυγον πρὸς αὐτὸν ὡς ἔχοντα τὸν πρῶτον τῆς Ἀνατολῆς Θρόνον μετὰ τὸ 381, διὰ τὸ εὐρωσι τὸ δικαίον των (Παλλαδίου ἐν Migne 47, 25, Σωζ. VIII, 13 καὶ Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορ. σ. 189, Παρθ. Πολάκη, σελ. 88). Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος ζῆ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ ἐπίσκοποι τῶν 3 ἐξαρχιῶν ἔχουν ἐπίγνωσιν ὅτι τὸ πρεσβεῖον τῆς ἑδρας του σημαίνει καὶ ἀσκησιν ἐξουσίας πραγματικῆς καὶ διὰ τοῦτο τὸν καλοῦν εἰς παρεμβασιν καὶ αὐτὸς ἀποδέχεται καὶ καθίσταται δικαστῆς καὶ ἐπόπτης τῶν 3 Ἐκκλησιῶν—ἐξαρχιῶν (ἰδὲ ὑποσημ. προηγ.). Διὰ τὴν συνέχειαν μέχρι 451 ἰδὲ Παρθ. Πολάκη ἐνθ. ἀνωτ. σ. 89-106 καὶ Γενναδίου Ἡλιουπόλεως ἐνθ. ἀνωτ.

1. Migne 52, 391. Σωκρ. ΣΤ' κη'. Σωζ. Η', κ. Βιβλιογραφίαν διὰ τὸν Ἰ. Χρυσόστομον ἰδὲ παρὰ Altaner, Patrologie 1950² σ. 278-289² πρόσθετος Ἀρχιμ. Βαρνάβα Τζωρτζιάτου (νῦν μητρ. Κίτρους) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1952 σ. 61 ἐξ. E. Stein: Geschichte des spätrömischen Reiches Wien 1928 Α'. σ. 368-75. Β. Στεφανίδου, σ. 189 ἐξ. Π. Χρήστου: Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου: Οἱ περὶ Ἱερωσύνης Λόγοι (εἰσαγωγή καὶ σχόλια). Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1952. Αἱ ἐπιστολαὶ Ἰω. Χρυσοστόμου Migne 52, 529-741 καὶ 746-48. Αἱ

Τοὺς εἰσπηδήσαντας¹ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως καὶ δὴ τοὺς περὶ τὸν Θεόφιλον ἐθεώρει ἐχθροὺς τῆς Οἰκουμένης. Ἦτο πλήρης ἀγωνιστικοῦ καθολικοῦ πνεύματος, διὸ καὶ ἔγραφεν ἀπὸ τῆς ἔξορίας πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον τὸν Α΄ τῆς Ρώμης. «Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῆς Οἰκουμένης σχεδὸν ἀπάσης ὁ παρὼν ἡμῖν ἀγὼν πρόκειται, ὑπὲρ Ἐκκλησιῶν εἰς γόνυ κατενεχθεισῶν, ὑπὲρ λαῶν διασπαρέντων, ὑπὲρ κλήρων πολεμουμένων, ὑπὲρ ἐπισκόπων φυγαδευομένων, ὑπὲρ θεσμῶν πατέρων παραβαθέντων»². Ὁμοίᾳ ἔγραφε πρὸς τὸν Μεδιολάνων Βενέριον καὶ Ἀκηλυτίας Χρωμάτιον. Ὁθεν δὲν εὐσταθεῖ ἡ γνώμη δυτικῶν περὶ ἀναγνώρισεως τοῦ πρωτείου ἐξουσίας (plenitudo potestatis) τοῦ Ρώμης³. Ἡ μέριμνα ὑπὲρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπέκειτο τοῖς ἐπισκόποις, καὶ κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ Μ. Βασίλειον⁴. Ὁ Χρυσόστομος εἰσήγαγεν ἐπὶ πλέον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως καὶ τὸ ἀληθὲς οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς Ἱεραποστολῆς, ὅπερ εἶχε δη-

ἐπιστολαὶ τοῦ Ἱ. Πατρὸς ἀποτελοῦσι ἀψεudes μαρτύριον περὶ τῆς μεγίστης τοῦ ἀνδρὸς ἠθικῆς δυνάμεως καὶ τῆς βαθείας ἐπιθυμίας πρὸς ἠθικὴν ἐξυγιάνσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ὑπὲρ τῆς αὐτοτελείας καὶ αὐτονομίας καὶ τάξεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἴδὲ ἐπιστ. ΡΕΒ. ΡΗΑ, ΡΝΑ. ΡΝΒ, ΡΝΘ. ΡΕΣΤ. ΡΕΖ.

1. Πρβλ. Ἐπιστολὴ Ι πρὸς Ἰννοκέντιον καὶ Εα, ἔνθα θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐχθροὶ τῆς Οἰκουμένης καὶ ΡΚΕ. Ἰδ. ΙΙ. Ἡ πιῶσις τῶν ἐκκλ. ἡγητόρων τῆς ἐποχῆς του ὠδήγησε τὸν Ἱ. Χρ. νὰ γράψῃ τὴν περὶ οὐνόμιμον πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα. «οὐθένα λοιπὸν δέδοικα, ὡς τοὺς ἐπισκόπους, πλὴν ὀλίγων» (ἐπιστ. ΙΔ. δ).

2. Migne 52.

3. Migne 52, 536. Ὁ Χρυσόστομος ἐζήτει μεσολάβησιν ἵνα ρυθμίσῃ τὸ ζήτημα. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰννοκέντιος, εἰς ὃν εὐρίσκαμεν τὰς ἀπαρχὰς τοῦ παπικοῦ ἀλαθῆτου (Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἰστορ.), τὸ αὐτὸ ἐζήτει (πρβλ. Χρυστ. Παπαδοπούλου: Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἐν Ἀθήναις 1930 σ. 26 ἐξ. Ἀδ. Διαμαντοπούλου: Ἡ Γ' Οἰκουμ. Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ «Θεολογία» 1931 σ. 292-3). Ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς Altaner, (Patrologie 1950² σ. 287) παρατηρεῖ μὲν, ὅτι εὐδαμοῦ παρὰ τῷ Ἱω. Χρυσοστόμῳ ὑπάρχει σαφής. . . ἀναγνώρισις τοῦ Ρωμ. Πρωτείου καὶ ὅτι τοῦτο δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο οὗτος ὁπαδὸς τοῦ Μελετίου καὶ Φλαβιανοῦ, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν δὲν ἀνεγνώριζοντο ἀπὸ τὴν Ρώμην, διὰ δὲ τῆς ἀναγνώρισεως ἠθέλε θέσει ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἐπισκόπους του ἐν ἀδίκῳ, ἀλλ' ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀνεγνώριζε τὸ πρωτεῖον τοῦ Πέτρου εἶναι βέβαιον, ὅμως οὐδαμοῦ ἐξήγαγε συμπεράσματα, ὅτι ἡ ἰδία θέσις ἀνήκει εἰς τὸν Ρωμαῖον ἐπίσκοπον, ὡς ἀποδεικνύουν αἱ ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς ἄλλους μεγάλους θρόνους τῆς Δύσεως». Ὁ Altaner φρονεῖ ὅτι ἐνισχύθη ἡ ἰδέα τοῦ πρωτείου ἐξ ἀφορμῆς τῶν σχετ. ἐρίδων, ἀλλ' ἀναμφιβόλως εἶναι σφαλερὰ ἡ γνώμη του περὶ τῶν αἰτίων τῆς μὴ ἀναγνώρισεως τοῦ πρωτείου. Ὁ Χρυσόστομος εἶχετο τῆς ἰδέας τῆς κοινῆς εὐθύνης τῶν ἐπισκόπων διὰ τὴν εὐστάθειαν τῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. πρὸς Ἰωάννην Ἱεροσολύμων (ἐπιστ. ΠΗ) καὶ τὸν Καρθαγίνης Ἀύρηλιον (ΡΜΘ πρβλ. Α α, ΡΚΕ', Βαρν. Τζωρτζάτου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 66-7. Ἴδὲ Σωζομενοῦ VIII, 3 ἀνωτ. Ἴδὲ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς Ἀρχ/πος Κ)πόλεως (ἐκδ. «Ζωῆς»).

4. Ἐπιστολὴ ΞΘ. Ὁ Μ. Βασίλειος γράφων διὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον λέγει «ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τσαούτη, ὅση καὶ τῆς ἰδίας παρὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότη τοῦ ἡμῖν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται».

μουργήσει ἢ πατρίς του Ἀντιόχεια. Φαίνεται ὅτι εἶχεν ἱεραποστ. πρόγραμμα. Τοῦτο φανεροῦται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ἐν Κων]πόλει καὶ ἐν ἔξορίᾳ ὧν οὐδέποτε ἐγκατέλειπε τὴν δραστηριωτάτην προσπάθειαν τῆς ἱεραποστολῆς ἐν Σκυθίᾳ ἐν ἣ ἡ οἱ Γότθοι, ἐν Κελτικῇ, ἐν Περσίᾳ, Ἀραβίᾳ, Ἀρμενίᾳ, (πρβλ. Τζωρτζάτου σ. 84), Συρίᾳ, Κιλικίᾳ, καὶ εἰδικώτερον ἐν Φοινίχῃ (ἐπιστ. ΣΚΑ). Τὸ πνεῦμα ὃφ ὃ ἔδρασε, χρησιμοποιοῦσας τὴν Γοτθικὴν γλῶσσαν καὶ παρασκευάσας ὁμογλώσσους τοῖς Γότθοις κληρικούς¹, ἀπέβη κληρονομία καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδοξίας ἰδίᾳ τῆς Κων]πόλεως, ἥτις δρῶσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπὶ Φωτίου διέδωκε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Σλάβους τὸν θ' καὶ ι' αἰῶνα².

1. Ἐκήρυττε αὐτοπροσώπως (Migne 63, 499-510), ἔχειροτόνησε δὲ ἐπίσκοπον διὰ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ τὸν Οὐνίλιαν (ἐπ. ΙΔΣ καὶ Φίλοστογ. Ἐκκλ. Ἱστορία ΙΙ, ε). Ἐπειτα παρὰ τῷ Θεοδωρῆτῳ (V, 30-33) «ὄρων δὲ καὶ τὸν Σκυθικὸν ὄμιλον ὑπὸ τῆς Ἀρειανικῆς θηρευθέντι σαγήνῃ, ἀντεμχανήσατο καὶ αὐτὸς καὶ πόρον ἄγρας ἐξεῦρε ὁμογλώττους γὰρ ἐκείνοις πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ τοὺς τὰ θεῖα ὑπαναγινώσκοντας λόγια προβαλλόμενος, μίαν τούτοις ἀπένευμεν ἐκκλησίαν (ἐννοεῖται ἐν Κων]πόλει) καὶ διὰ τούτων πολλοὺς τῶν πλανωμένων ἐθήρευσε, αὐτὸς τε γὰρ θαμινὰ ἐκείσε φοιτῶν διελέγετο ἐρημνευτῇ χρώμενος τὴν ἑκατέραν γλῶτταν ἐπισταμένῳ τινὶ καὶ τοὺς λέγειν ἐπισταμένους τοῦτο παρασκευάζε δρᾶν. Ταῦτα μὲν οὖν ἔνδον ἐν τῇ πόλει διετέλει ποιῶν καὶ πολλοὺς τῶν ἐξηπατημένων ἐξώγει, τῶν ἀποστολικῶν κηρυγμάτων ἐπιδεικνύς τὴν ἀλήθειαν». Ὁ Χρυσόστομος εἰργάσθη μετ' εὐρύτητος πνεύματος οἰκουμενικοῦ, ἀνταξίῳ τῆς μητρὸς του Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, διὰ τὴν ἐκχριστιάνισιν καὶ ἄρα ἐξημέρωσιν τῶν νομάδων Σκυθῶν τοῦ Ἰστροῦ, καθῶς καὶ ἄλλων βαρβάρων τῶν ἔθνικῶν. (Αὐτόθι V, 31 Marcle. Diacre. Vie de Porphyre par H. Gregoire Paris 1930 σ. 24. Σωζομ. ΙΙ, στ VI λξ. Σωκρ. ΙV, λ ρ. Παρθ. Πολάκη, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος τῶν βαρβάρων, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1951 σ. 24. Γερ. Κονιδάρη: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ σ. 9 ἐξ.). Τοιοῦτοτρόπως προσέδωκεν εἰς τὸ πρσεβεῖον τῆς Ἐκκλησίας Κων]πόλεως καὶ οἰκουμενικὸν πνεῦμα, ὅπερ δὲν ἐγκατέλειψεν εἰς τὴν ἔξορίαν του (Πολάκη, Αἱ προϋποθέσεις τοῦ πρωτείου σελ. 86-87 καὶ Τζωρτζάτου ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 77-85). Ἡ βαθεῖα πίστις του περὶ τῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας φανεροῦται ἀπὸ τὴν φράσιν «οὐδεὶς ἂν ἦν Ἑλληνας, εἰ ἡμεῖς ἤμεν Χριστιανοί, ὡς δεῖ» (Migne 52, 551 καὶ ἐπιστ. ΙΔ, ΙΔΕ, ΚΑ, ΚΗ, ΝΑ καὶ ΝΓ, ΝΔ, ΕΣ, ΚΑ, ΡΚΓ, ΡΚΕ-ΣΤ, ΡΟΕ. Καὶ ὁ Γεώργ. Ἀλεξανδρείας παρὰ Φωτίῳ Μυριόβιβλος ἀναγ. ἡστ). Ἀκόμη καὶ οἰκονομικῶς ἐβοήθει τὴν ἐν Φοινίχῃ ἱεραποστολήν, ἐνθα αὕτη εἶχε νὰ παλαίῃ κατὰ μυριῶν δυσχερειῶν, διότι ἐκεῖ «ἡ τῶν Ἑλλήνων μαγία καὶ πολλοὶ τῶν μοναχῶν οἱ μὲν ἐπλήγησαν οἱ δὲ καὶ ἀπέθανον» (ἐπιστ. ΡΚ' σ. ἰδὲ Latourette: A. History of the Expansion of the Christianity tom. I, New York 1937 σελ. 192 ἐξ.). Ὁ Χρ. ἀνεγέννησε κατὰ τὸν δ' αἰῶνα τὸ ἱεραποστολικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλ. Ἀντιοχείας δι' ὃ καὶ δικαίως ἐλέγχθη ὅτι «ἔχει πρὸς τοὺς ἀποστόλους συγγένειαν» (Φωτ. Μυριοβ. ἀναγν. σογ.). Διὰ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Μαρκανιτῶν ἰδὲ Θεοδ. V, λα' καὶ Φωτ. Μυριαβ. ἡστ).

2. Γερ. Κονιδάρη: Ἡ Ἑλλην. Ἐκκλ. ὡς πολιτισ. δύναμις κλπ. 1948 σ. 7-20 κ. ἀ. Τοῦ αὐτοῦ ἡ Καθολ. Ὁρθοδ. τοῦ Ἑλληνισμοῦ 1950 σ. 11 ἐξ. Ἀμάντου: Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους. Τόμ. Α² σ. 429 Β' 1917 σ. 44 ἐξ. Ostrogorsky, Gesch. d. Byz. States 1952² σ. 173 ἐξ. 184 ἐξ.

Ἄλλ' ὁ Χρυσόστομος συνεδύαζε τὴν οἰκουμενικὴν πρὸς τὴν λαϊκὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας¹. Ἐν τούτῳ ἀπέβη τὸ πρότυπον διὰ τοὺς ἡγέτας τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὅστις ἠδυνήθη κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας νὰ ἐκπληρώσῃ γενικῶς τὴν διπλὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν, τὴν οἰκουμενικὴν καὶ τὴν λαϊκὴν-ἐθνικὴν². Ὅθεν ἡ καθολικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας Κ)Πόλεως εἶναι ἀρχαιότερα τῆς ἐθνικῆς, ὁ δὲ συνδυασμὸς τῶν δύο ἀποστολῶν κατέστη προνόμιον τῆς εὐστροφίας τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος τῶν ἡγετῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων³.

Ἄλλ' εἰς τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν Βασίλειον ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει καὶ ἄλλην οὐσιώδη συμβολὴν εἰς τὴν μορφὴν τοῦ λειτουργικοῦ αὐτῆς βίου. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἐν θεῖᾳ λειτουργίᾳ ἀναπαρίσταται τὸ μέγα τῆς θεῖας Οἰκονομίας μυστήριον τ. ἔ. ἡ ὑπερφυῆς ἐνανθρώπησις τοῦ Θείου Λόγου, ἡ ζωὴ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ἐξ ἀγάπης ἀνυπερβλήτου θυσία, ἡ ἀνάστασις, ἡ ἀνύψωσις εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ διὰ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χάριτος δυνατότης σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους⁴. Ἐν τῇ θαυμαστῇ ταύτῃ «συγκεφαλαιώσει τῆς θεῖας οἰκονομίας», κατὰ τὸν Στουδίτην, ὁ συνδυασμὸς τῆς βαθυτάτης πίστεως εἰς τὸ «μυστήριον τῆς εὐσεβείας», ἵνα ὑπενθυμίσω τοὺς λόγους τοῦ Παύλου, πρὸς τὴν «λογικὴν καὶ ἀναίμακτον λατρείαν» (φραῖσις ἐν τῇ μυστικῇ εὐχῇ τῆς Ἱ. Λειτουργίας⁵) καὶ τὸν ὑγιαῖ Μυ-

1. Μπαλάνου: Πατρολογία 1930 σελ. 346. Altaner, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 279 - 80. Ὡς λαϊκὸς ἱεροκέρυξ καὶ ποιμενάρχης ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ, δαπανᾷν τὰ πλούσια εἰσοδήματα τῆς ἀρχιεπῆς ὑπὲρ τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ Πάπας Πῖος ὁ 11ος ἀνεκέρυξε τοῦτον προστάτην τῶν ἱεροκηρύκων. Π. Τρεμπέλα ὁ Ἰωάν. ὁ Χρυσόστομος ὡς ἱεροκέρυξ 1924. Τοῦ αὐτοῦ: Ὁμιλητικὴ 1950. Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν θὰ ὄφειλε τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μ. Βασίλειον καὶ τὸν Γρηγόριον ν' ἀνακηρύξῃ προστάτας τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Ἡ Κοινωνικὴ Ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας 1925. Π. Μπρατσιώτου: «Οἱ Τρεῖς Ἱερόρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα». Ἐν Ἀθήναις 1939^ο ἔνθα καὶ ἡ βιβλιογραφία. Τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ἐκδοσις τοῦ Χριστ. Κοιν. Ὁμίλου 1951.

2. Γερ. Ἱ. Κονιδάρη: Ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας 1940 καὶ τὰ ἐν τῇ ὑπερσ. τῆς σ. 525.

3. Γ. Κονιδάρη: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδ. τοῦ Ἑλλήν. κλπ. 1950 σ. 13, 17 ἔξ. 30 ἔξ. Ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγ. Σχίσματος ἐν τῇ Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδι τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τόμ. Α'. σ. 91 - 196.

4. Μπαλάνου: Πατρολογία σ. 373 ἔξ. Altaner, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 284. Ἰω. Καμίρη: Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολ. Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις 1952 Α'. σ. 242 ἔξ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου. Ἡ Ἑλλ. Ὁρθ. Ἐκκλ. 76 - 84.

5. Εἶναι ἀξίωσημειωτον, ὅτι ἡ Παύλειος ἔκφρασις «λογικὴ λατρεία» (Ρωμ. ιβ' 1) ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐν τῇ Θ. Λειτουργίᾳ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου. Οἱ Ἕλληνες Πατέρες διετύπωσαν ὡς ἄριστα τὴν θ. λειτουργίαν καὶ ὡς ἀρόμζει νὰ λατρεύουν τὸ θεῖον τὰ λογικὰ ὄντα.

στικισμόν εἶναι μοναδικὸς καὶ δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἴδιον ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Εὐαγγελίου, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ μέτρου. Ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία συνεδύασεν, ὑπὸ τὴν ροπὴν τῆς φιλοσοφούσης Θεολογίας αὐτῆς κατὰ τρόπον ἀντάξιον τοῦ Χριστιανικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὑψηλὸν καὶ ὑγιὲς μυστικὸν πνεῦμα καὶ ἐκκλησιαστικῶς πλατωνίζουσαν φιλοσοφικὴν σκέψιν¹. Καίτοι δὲ γνωρίζομεν τὴν ἀκριβῆ συμβολὴν τῶν δύο μεγάλων Ἱεραρχῶν Βασιλείου καὶ Χρυσόστομου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν δύο λειτουργιῶν, αἵτινες φέρουσι σαφῆ τὴν σφραγίδα τοῦ ἀρχηγόπου Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τοῦ γ', τοῦ δ' καὶ τοῦ ε' αἰῶνος, ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι αὐταὶ φέρουσι τὸ ὄνομα τῶν, μαρτυρεῖ περὶ τῆς πεποιθήσεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι τὸ ἰσχυρὸν τῶν καθολικῶν πνεῦμα ἤσκησεν ἀξιόλογον ροπὴν ἐπὶ τὴν θεμελιώδη ταύτην μορφήν τοῦ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ συμβολὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν εἰς τὴν συντριβὴν τῶν Αἱρέσεων, συντελεσθεῖσα οὐχὶ μόνον διὰ τῆς Ἱεραρχικῆς δράσεως ἰδίως τῶν δύο πρώτων², ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς σαφῶς μὲν ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφούσης δὲ

1. Αἱ εὐχαὶ τῆς λειτουργίας τόσον τοῦ Μ. Βασιλείου ὅσον καὶ τοῦ Ἱω. Χρυσόστομου δεικνύουσι τὸν συνδυασμὸν περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω. Πρβλ. π.χ. Λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου: 1) Εἰς τὸ "Ἄγ. ὁ Θεὸς ὁ ἀρχιερεὺς λέγει: «ὁ Θεὸς ὁ Ἄγιος, ὁ ἐν Ἄγ. ἀναπαύομενος» κλπ. 2) μετὰ τὸ Πολυχρόνιον ἢ εὐχή «ἔλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις» 3) «ὁ ὢν Δέσποτα» ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς εὐχὰς μέχρι τοῦ Πιστεύω ἢ ἰσχυρὰ ἔμπνευσις ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἐξυπηρετεῖται δι' ὀλίγων ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἐκφράσεων. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τὴν φερομένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἱ. Χρυσόστομου, ἔνθα εἰς τὴν μυστικὴν εὐχὴν «Ἄξιον καὶ δίκαιον σὲ ὑμνεῖν» κλπ. ἀναγινώσκουσι καὶ ἐκφράσεις περὶ τοῦ Θεοῦ πλατωνικὰς «Σὺ γὰρ εἰ Θεὸς ἀνέκφραστος, ἀπεριόητος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, αἰεὶ ὢν, ὡσαύτως ὢν.» Τὸ κυριαρχοῦν στοιχεῖον εἶναι ἡ Γραφή καὶ ἡ Θεολογία τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας. Πρβλ. Μπαλάνου Πατρολογία σ. 373. Εἰς τὸν Χρυσόστομον ἀποδίδεται ἡ εἰσαγωγή τῶν ἀντιφώνων (Σωζ. Η', 8), ἀλλὰ τοῦτο ἀποδίδει ὁ Θεοδώρητος (II, 24, 9) εἰς τοὺς Φλαβιανόν, Θεόδωρον Ταρσοῦ. Ὁ Ἱωάννης ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖται ὡς ὁ κλασικὸς μάρτυς καὶ διδάσκαλος τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς διδασκαλίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας, διὸ καὶ ἐξακριβώθη ὡς «Doctor Eucharistiae» (Altaner σ. 286-87).

2. Ὁ Ἱωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔδρασεν ὡς ἐπίσκοπος εἰς ἐποχὴν (397-407). καθ' ἣν ὁ Ἀρειανισμὸς καὶ οἱ Πνευματομάχοι εἶχον σχεδὸν συντριβῆ, ὁ δὲ Ἀπολιναρισμὸς εὐρίσκειτο ἐν ὑφέσει. Εἰς τὸ χριστολογικὸν δὲν εἶχον δὲ εἰσέτι ἀναφανῆ ὁ Νεστοριανισμὸς. Κατεπολέμησεν ὅμως τοὺς Μαρκιωνιστὰς (Τζωρτζάτου σ. 85) Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ἄλλως τε ποιμὴν τῶν ψυχῶν, κήρυξ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὁρθῶς δὲ παρετηρήθη ἥδη ὅτι ἦτο «μέγας ἄνθρωπος καὶ ἱεράρχης, ὡς συγγραφεὺς δὲ ἀπαράμιλλος καὶ ρήτωρ» ἀπέφευγε τὰ ἀκατάληπτους θεωρίας. Διὰ τοῦτο θὰ διδάσκη ἔσσει τοὺς ποιμένας καὶ ποιμενομένους εἰς τὴν χριστιανικὴν Οἰκουμένην (Μπαλάνου σ. 374-5). Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων τὰ δογματικὰ συγγράμματά του εἶναι ὀλίγιστα ἔναντι τοῦ μεγάλου πλήθους τῆς πρακτικῆς φύσεως. Ἀναφέρονται 12 λόγοι κατ' Ἀνομοίων (Migne 48, 701-812), ἧτοι κατὰ τῶν ἄκρων Ἀρειανῶν (Εὐνομιανῶν)

ἐπιστημονικῆς Θεολογίας ἤσκησε βαθεῖαν ροπήν ἐπὶ τὴν συντήρησιν καὶ διαμόρφωσιν τῆς «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῆς Θεολογίας αὐτῆς ἐξικνουμένην μέχρι τῆς σήμερον¹. Ἡ Ἀρχαία Καθολικὴ Ἐκκλησία ἤκμασε πνευματικῶς διὰ τῆς Πλατωνιζούσης Καθολικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς Θεολογίας τῶν τριῶν Καππαδοκῶν καὶ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῶν ἀκολουθούντων τούτους (Συνεσίου Πτολεμαῖδος καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας π. χ.) Ἡ μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» φέρει τὴν σφραγίδα καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἔργου τῶν μεγάλων Ἑλλήνων Πατέρων ἐν οἷς ἐξέχουσιν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ ἄριστοι ἐκπρόσωποι τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ². Ἀλλ' ἡ συμβολὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δὲν περιω-

καθ' ὧν καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἔγραψεν. Οὗτοι ἐδίδασκον τὸ τελείως καταληπτόν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀνόμιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἐπειτα 3 ὁμίλια περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κακοῦ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως (Migne 49, 241-276 καὶ 50, 417-432). Ὁ Ἱ. Χρυσόστομος διετύπου σαφῶς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν 2 φύσεων ὡς ἀσυγχύτως ἠνωμένων (ἔνωσιν καὶ οὐχὶ ἀνάμειξιν καὶ μεταβολήν): πρακτικῶς ὁμως σκεπτόμενος εἰς τὸ θέμα: πῶς συνετελέθη ἡ ἔνωσις τῶν 2 φύσεων ἐχρησιμοποιοῦν τοὺς ὅρους «ἔνωσις συνάφεια καὶ ὄχι σύγχυσις» ἀλλὰ συνεβούλευε νὰ μὴ ἐρευνᾷ ὁ ἄνθρωπος, ἐκείνο τὸ ὁποῖον μόνον ὁ Χριστὸς γνωρίζει (11 Ἰωαν. 2). Ὅπως ἄλλοι Ἀντιοχεῖς λέγει ὁ Altaner (σελ. 285) χρησιμοποιοεῖ, εὐκαιρίας δοθείσης, τὴν ρητορικὴν εἰκόνα, ὅτι ὁ Λόγος ἐνόκησεν ἐν τῷ Ἰησοῦ (ἡγαλμ. 44, 3. 4 Ματθ. 3, 11, Ἰωά. 2) ἀλλὰ τονίζει συχνά, ὅτι ὑπῆρξεν Εἷς, διὸ καὶ παρετήρει, ὅτι τὸ οὐσιώδες εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς ἔγενεν ἄνθρωπος (1 Ματθ. 2), ὅτι ἔκαμε θαύματα... ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρί. 7 Φιλίπ. 2-4. Εἶναι ἀξιοσημείωτον (λέγει ὁ Altaner σ. 286), ὅτι δὲν χρησιμοποιοεῖ τὸν ὄρον Θεοτόκος διὰ τὴν Μαρίαν, ἐπειδὴ οὗτος κατεπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων, ἀλλὰ ἐπίσης δὲν ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρον Χριστοτόκος. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Altaner δὲν μοῦ φαίνεται ὀρθή, δεδομένου, ὅτι ὁ ὄρος Χριστοτόκος ἀποτελεῖ μέσην λύσιν τοῦ Νεστορίου μεταξὺ τοῦ Θεοτόκος τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἀνθρωποτόκος τῶν Ἀντιοχέων. Ἐρευνητέον ὁμως εἶναι τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου ἐμφανίσεως τοῦ ὄρου ἀνθρωποτόκος. Τὸ ὅλον ζήτημα χρήζει ἐπανεξιτάσεως.

1. Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία, 1948, σ. 116 καὶ 298-305.

2. Ὁ συνδυασμὸς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς ἢ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνικῶν Γραμμάτων εἶναι ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρξατο ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων κατ' ἀρχήν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐθεμελιώθη συνειδητῶς ὑπὸ τῶν Ἀπολογητῶν (ὁ Χριστιανισμὸς παρεστάθη καὶ ὡς καθάρα λογικὴ καὶ ἀληθὴς φιλοσοφία) καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἰουστίνου καὶ εἶτα τῶν Ἀλεξανδρινῶν Κλήμεντος - Ὠριγένης, ὡς καὶ τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν των. Οἱ Τρεῖς Καππαδόκαι καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὁ Συνέσιος ὁ Πτολεμαῖδος καὶ ἄλλοι ἐπεσφράγισαν τὴν συνεργασίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, θεωρήσαντες τὴν ἑλληνικὴν Παιδείαν καὶ Φιλοσοφίαν ὡς προϋπόθεσιν καὶ προπαρασκευὴν εἰς Χριστόν. Περὶ τοῦ τρόπου χρησιμοποίησεως τοῦ ἐν τοῖς θησαυροῖς τῆς ἀρχαιότητος ὑπάρχοντος «κοινοῦ ἀγαθοῦ» ἐλέχθησιν τὰ πρέποντα ἐν τοῖς περὶ τὸν Μ. Βασίλειον. Ὁ βαθύτερος οὐσιαστικὸς λόγος τῆς συνδέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ Καθολικοῦ Χριστιανισμοῦ, Λόγου καὶ Εὐαγγελίου, κεῖται τοῦτο μὲν εἰς τὴν συγγένειαν τοῦ Μονοθεϊσμοῦ τῆς Φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τῶν Ἑλλήνων (τῆς ἐποχῆς Οἰκουμενικῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν) καὶ τῆς ἠθικῆς Μονοθεΐας καὶ Ἀνθρωπισμοῦ τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου· τοῦτο δὲ εἰς τὴν

ρίσθη μόνον εἰς τὸ δόγμα, δι' οὗ ἔστειρώθη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία¹, ὡς

εὐαγγελικὴν πίστιν τῶν Ἀπολογητῶν καὶ Πατέρων, ὅτι ἡ Χριστ. Θρησκεία εἶναι ἀξία τῶν λογικῶν ὄντων, ὅθεν ὁ λόγος περὶ «λογικῆς λατρείας». Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ θρησκεία βεβαίως ἢ ὑπὲρ λόγον (ὁ Ἰουστίνος λέγει «Μεγαλειότερα πάσης ἀνθρωπέλου διδασκαλίας φαίνεται, τὰ ἡμέτερα») καὶ «Ἡμῶν τὰ διδάγματα πάσης φιλοσοφίας ἀνθρωπέλου ὑπέρετρα») ἀλλ' οὐχὶ παρὰ λόγον. Ταῦτα προσθετέα εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἐν σελίδι 198 καὶ 203 σημ. 1 ἐγράφησαν. Ἡ ἀξιόλογος μελέτη—Λόγος Στ. Καψωμένου (Καθηγ. τῆς Ἀρχ. Ἑλλ. Φιλολ. ἐν τῷ Πιμῳ Θεσσαλονίκης) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσις τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ 1953» ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἐπιγραφῆ «ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ», διότι πράγματι εἰς τὰς ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ προϋποθέσεις τοῦ συμβιβασμοῦ Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναφέρεται. Διὰ τὸ θέμα τοῦτο, ὅπερ ἔλαβε τὰς τιμὰς εἰσαγωγῆς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα ἡ ἐργασία εἶναι εἰς τὴν ἀρχήν. Πρβλ. «Ἱστορίαν τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ» ὑπὸ Εὐαγ. Θεοδώρου (Κατηχ. Βοηθ. τῆς Ἀποστολ. Διακονίας Β') ἐν Ἀθήναις 1950, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία (σελ. 313-19), ἰδίως σελίδας 160-175. Σημειωτέα πρὸς ἐξέτασιν ὅσα ὁ Heussi ἐν σελ. 119 ἐξ. περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Βυζαντίου λέγει. Τί εἶναι Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς δὲν ἐγράφη εἰσέτι τι τὸ θεμελιώδες, διότι τὸ θέμα τοῦτο ἔχει δύο σπουδαίας πλευράς: τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν συστηματικὴν. Τὸ δυσχερέστατον ζήτημα εἶναι νὰ καθορισθῆ ἡ κλίμαξ τῶν ἀξιών—ἀφοῦ ἔχει προηγηθῆ ἡ διττὴ ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ—αἵτινες συνθέτουν τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν, χωρὶς νὰ λησμονηθῆ, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὀφείλει νὰ παραμείνῃ ὡς τὸ κριτικὸν στοιχεῖον παντὸς πολιτισμοῦ. Διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ σημειῶνω τὰ ἐξῆς (ἰδὲ καὶ Ἰουστίνον Migne 6,23) Ὁ Ὠριγένης (Migne 11, 781-85) λέγει «Οἱ δὲ κατήγοροι τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐχ' ὀρθῶν ὄσων πάθη καὶ ὄσων χυσις κακίας καταστέλλεται καὶ ὄσον ἄγρια ἦθη ἡμεροῦται προφάσει τοῦ λόγου». Ἀλλαχοῦ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἐκστάσεως μὲν διανοίας ἀφίστησι, καὶ δαιμονας, ἦδε καὶ νόιους ἐμποιεῖ δὲ θαυμασίας τινὰ πραότητα καὶ καταστολὴν του ἦθους καὶ φιλοφροσύνην καὶ χρηστότητα καὶ ἡμερότητα» (πρβλ. καὶ 11, 808 Α). Ὁ Χριστιανισμὸς ἔστι τῆς θείας φύσεως μίμησις² ἢ τοῦ Χ(μοῦ) ἐπαγγελία ἔστι τὸ εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐκληρίαν ἐπαναχθῆται τὸν ἀνθρώπον» (Γρηγ. ὁ Νύσσης Migne 46, 244 CD. πρβλ. 256 c καὶ 284). Ὁ ἀληθὴς χριστιανικὸς πολιτισμὸς ὑπάρχει, ὅπου ὑπάρχει ἡμερότης ψυχῆς καὶ ἀγάπη ἀνιδιοτελής. Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος λέγει «τοῦτο κανὼν Χριστιανισμοῦ τοῦ τελειοτάτου, τοῦτο ὄρος ἡκριβωμένον, αὐτὴ ἡ κορυφὴ ἢ ἀνωτάτω, τὸ τὰ κοινῇ συμφέροντα ζητεῖν» (Migne 61, 208). Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν πρόσθετες: Cochrane C.N. Christianity and classical Culture London 1944. Courtonne: Saint Basil et l' Hellenisme Paris 1934.

1. Ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία τῶν Καππαδοκῶν καὶ τοῦ Ἰ. Χρυσόστομου δὲν ἠρευνήθη εἰς τὴν πρῆπουσαν ἑκτασίαν. Διὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἔχομεν εὐτυχῶς ἐκτὸς τῆς ἐργασίας τοῦ Michaud (Rev. Intern. de Theol. 1903 σ. 495) μίαν καλὴν ἑλλην. μελέτην τοῦ Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως Γενναδίου. Ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ «ἐπιστήμονος τῆς Ἱερωσύνης» Ἰ. Χρυσόστομου (ὀρθόδοξος ἀπάντησις εἰς τὸ θέμα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν «ἦνωμένοι ἐν Χριστῷ ἡδηγημένοι ὡς Ἐκκλησίαι», ἀνάπτυον ἐκ τῆς Ὁρθοδοξίας τεύχ. Γ'. 1954). Ἰσταμποῦλ. 1954. Πληρεστέρα εἶναι ἡ γαλλικὴ ἔκδοσις «L'eglise du Christ d'apres Saint Jean Chrysostome» Istanbul 1954. Ὁ Ἰ. Χρ. ἔχει τὴν κλασ-

Ίδρυμα κατ' ἔξοχὴν θρησκευτικόν, διὰ τῆς διασφαλισθείσης «Ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (κυρίως διὰ τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου), οὐδὲ μόνον εἰς τὴν λατρείαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ πράξει ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς ἰδέας τῆς συνεργασίας καὶ ὁμοφροσύνης τῶν Ἐπισκόπων. Καὶ ἡ ἰδέα ἀκόμη τῆς συνεργασίας μὲν Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἀνεξαρτησίας ὅμως τῆς πρώτης ἀπὸ τὴν δευτέραν, διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ της, εὐρίσκει εἰς τοὺς Βασίλειον καὶ Χρυσόστομον τοὺς μεγάλους αὐτῆς ὑποφύτας¹. Ταῦτα δέ, ὡς καὶ ἄλλα ἤττονες σπουδαιότητες, ἀποτελοῦσιν τὴν αἰωνίαν κληρονομίαν τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὅπως δὲ ἡ Ἐκκλησία Κων]πόλεως δὲν δύναται ν' ἀποστῇ τῆς κληρονομίας τοῦ ὄντος «οἰκουμενικοῦ ἱεράρχου» αὐτῆς τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου, διότι τοῦτο θὰ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀρνήσιν τοῦ ἰδίου της εἶναι,

σικὴν Παῦλειον ἀντίληψιν περὶ Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ», ἐδραιώματος τῆς Ἀληθείας καὶ μόνου κιβωτοῦ τῆς σωτηρίας καὶ ὡς Μιᾶς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, οἷαν καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 324 (ιδεῖ ἀνωτέρω). Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον «κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν», ἀντὶ τῆς «Συνόδου καὶ προσθέτει χαρακτηριστικῶς «μεγάλη ἡ δύναμις τῆς Συνόδου». Διὰ τὴν ἐνότητα ἐν τῇ πίστει τῆς Καθολ. Ἐκκλησίας λέγει: «Τοῦτο γὰρ ἔστι Ἐνότης τῆς Πίστεως, ὅταν πάντες ἐν ἡμῖν ὅταν πάντες ὁμοίως τὸν σύνδεσμον ἐπιγινώσκομεν». Ἐθεώρει ὀλεθριώτατον πρᾶγμα τὴν διάσπασιν τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ μέγας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἱεράρχης δὲν συνίστα τὸν κατὰ τῶν αἰρετικῶν πόλεμον οὐδὲ τὴν βίαν καὶ πίεσιν πρὸς καταπολέμησιν τῆς δογματικῆς πλάνης (Migne 50, 537), ἀκόμη δὲ ἐθεώρει, ὀρθῶς ἐξ ἐπόψεως εὐαγγελικῆς, τὸν ἀναθεματισμὸν τῶν αἰρετικῶν, δεχόμενος τοῦτον μόνον διὰ τὰ ἀσεβῆ δόγματα (Migne 50, 700 1). Κατὰ ταῦτα ἡ μία τῆς Οἰκουμένης Ἐκκλησίας ὡς στύλος καὶ ἐδραιώμα τῆς ἀληθείας καὶ ὡς Κιβωτὸς τῆς Σωτηρίας εἶναι ἠνωμένη ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μυστηρίων, ὧν ἡ ὑπαρξὶς προϋποθέτει τὴν εἰδικὴν Ἱερωσύνην. Διακρίνει τὴν πνευματικὴν οὐσίαν τῆς Ἱερατικῆς ἀρχῆς διάφορον ὅλως τῆς πολιτικῆς. Ἰδὲ καὶ ἐπομένῃν ὑποσημείωσιν.

1. Ὁ Μ. Βασίλειος, ὡς γνωστόν, ὅταν «ὁ φιλοχρυσότατος καὶ μισοχριστότατος βασιλεὺς», ὁ ἀρειανίζων Οὐάλης, ἠθέλησε νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν Βασίλειον ν' ἀποστῇ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς πίστεως, προκάλεισε μὲ τὸ θάρρος του καὶ αὐτοῦ τοῦ διώκτου τὸν θρασυαγῶν (διὰ τὴν Γρηγ. Ναζιαν. εἰς ἐπιτάφιον εἰς Μ. Βασίλ.) Περίφηροι κατέστησαν μέχρι σήμερον οἱ λόγοι του πρὸς τὸν ὑπαρχον Μόδεστον «πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες τροφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσὶ ἢ κατάληξις. Πρὸς τοῦτο ἔβριξε, ἀπειλεῖ, ποιεῖ πᾶν ὅτι ἂν ἡ βουλομένῳ σοι, τῆς ἐξουσίας ἀπόλαυσι. Ἀκούετω τοῦτο καὶ βασιλεὺς, ὡς ἡμᾶς γε οὐχ' αἰρήσεις, οὐδὲ πείσεις συνθέσθαι τῇ ἀσεβείᾳ, κἂν ἀπειλῆς χαλεπώτερα» (κεφ. 50). Πρβλ. F. Reilly, Imperium and Sacerdotium accord. to St. B. 1945. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἶχε τὸ θάρρος νὰ διδάσκῃ εἰς τὴν ἀρειανίζουσαν Κ)πολιν. Ὁ Ι. ὁ Χρυσόστομος ἐξεφράσθη σαφῶς ἐναντίον τῶν πολιτικῶν ἐπεμβάσεων εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. χωρία τινὰ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Migne 51, 75 καὶ 52, 397 - 8, 402, 429, 449 ὡς καὶ 56, 30 καὶ 121 - 2. Ἰδὲ καὶ Τζωρετζάτου ἐνθ. ἀνωτ. σ. 61 ἐξ. Διὰ τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ ιδεῖ Π. Πουλίτσα: Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, Ἀθ. 1946 619 - 46.

τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ὅλη «Καθολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία» δὲν δύναται ν' ἀποστῆ τῶν διδαγμάτων καὶ τῆς πράξεως τῶν Μεγάλων Πατέρων, οἵτινες ὑπῆρξαν Ἕλληνες μὲν ἢ ἑλληνίζοντες ἀλλ' οὐχ ἦττον μεγάλα καθολικὰ πνεύματα ἀσκήσαντα οὐσιώδη ροπήν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων τοῦ «Ἑλληνορωμαϊκοῦ Καθολικισμοῦ». (α—ζ. αἰών).

Τὸ καθολικὸν τῶν πνεύμα καὶ ἡ δρᾶσις αὐτῶν ἐπεξετάθη, ὡς ἦτο εὐνόητον (τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου), εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱεραποστολὴν τὴν σήμερον ὀνομαζομένην «Ἀποστολικὴν Διακονίαν». Ἐν τῷ θεσμῷ τούτῳ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἔμπρακτος ἀγάπη, ὡς ἀναπόφευκτος ἔκφρασις τῆς ἀληθῶς ζωῆς πίστεως εἰς Χριστὸν καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐπισφράγισις τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανισμοῦ, εὔρον εἰς τοὺς Τρεῖς μεγαλοπνόους Ἱεράρχας τοὺς κήρυκας ἢ τοὺς ὀργανωτὰς καὶ ἱεραποστόλους. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἀνεδείχθη πρὸ πάντων ὁ Βασίλειος, ὁ διὰ τὸ πρακτικὸν τοῦ πνεύμα ὀνομασθεὶς «Ρωμαῖος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων»¹. Ἄλλ' ἡ ἐνότης καὶ ἡ τάξις ἰδίᾳ ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀπησχόλησε ζωηρῶς τὰ ἰσχυρὰ καὶ πρακτικὰ πνεύματα τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ προῦκάλεσε τὴν ἐνθερμον δρᾶσιν αὐτῶν. Ἰδιαίτερος ὁ Μέγας Βασίλειος, τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Γρηγορίου, περιέλαβεν εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς του πολιτικῆς, ὡς πρῶτου καὶ μεγάλου ἡγέτου τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὴν συγκέντρωσιν καὶ ἐνότητα τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν διὰ τοῦ λόγου, τῆς συγγραφῆς καὶ κανόνων συνετέλεσεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ἱεράρχην εἰς τὴν χαλιναγώγησιν τῶν ἀντικλησιαστικῶν τάσεων καὶ παραδόξων ἐκδηλώσεων τοῦ Μοναχικοῦ βίου, ὅστις ἀπετέλει τότε ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπικίνδυνον δι' αὐτὴν δύναμιν². Ὁ Βασί-

1. Διὰ τὸ κοινωνικὸν ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἰδὲ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Ἡ κοινωνικὴ Ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἱστοριοκοδογματικὴ βᾶσις κλπ. Κ. Ἀμάντου: Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους τομ. Α' σελ. 25—37, 81—88 καὶ τὴν Βιβλιογραφίαν παρὰ Altaner καὶ παρὰ τῷ Π. Χρήστου: Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου Ἀθήναι 1951. Κ. Στρατιώτου: Ἡ ποιμαντικὴ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Θεσσαλονίκη 1935. Δ. Χατζηιωάννου: Αἱ Κοσμοθεωρητικαὶ ἀπόψεις τοῦ Χρυσοστόμου ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἱστορικῶν τοῦ Σοσιαλισμοῦ Μ. Beer Röhlmann κ. ἄ. Ἀθ. 1948. Ἀντωνέσκου: Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ Σοσιαλιστικὰ συστήματα 1934. Χρυσ. Παπαδοπούλου: Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἀλεξάνδρεια 1908. Φιλ. Βαφείδου: Ὁ Ἱ. Χρυσόστομος καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, Θεσσαλονίκη 1931. Δημ. Μωραΐτου: Ἔργασια καὶ ἐπάγγελμα κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, Θεσσαλονίκη 1947.—Πρβλ. καὶ Ε. Troeltsch: Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen Gesammelte Schriften I. Tübingen 1912.

2. Ἡ γένεσις καὶ διαμόρφωσις τοῦ Μοναχικοῦ βίου καὶ ἡ ροπή αὐτοῦ ἐπὶ τὴν μορφήν τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τοῦ ε'. αἰῶνος, ὅτε ἐπήχθη ὑπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦσιν ἄχρι τοῦ νῦν σπουδαῖον κεφάλαιον ἐρευνῶν τῶν Ἐκκλ. Ἱστορικῶν

λειος συνείργησεν εἰς τὴν ἐξυγίασιν, ἐξημέρωσιν καὶ μεταρρῦθμισιν τοῦ Μοναχικοῦ κοινοβιακοῦ Πολιτεύματος καὶ προητοίμασε τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, συντελεσθεῖσαν διὰ τοῦ 4ου καὶ 5ου κανόνος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Μοναχισμὸς τῆς ἡμετέρας Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν ὑγιᾶ μορφήν τοῦ Κοινοβίου, ἀναγνωρίζει ὡς πρῶτον αὐτοῦ διδάσκαλον καὶ ὄργανωτὴν τὸν Μέγαν Βασίλειον.

Φιλόμουσοι ἑορτασταί,

Διεξήλθον αἰετὰ τινὰ σημεῖα ἑνὸς μεγάλου καὶ βιουσημάντου θέματος, ἀφορῶντος εἰς τὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν μορφήν τῶν χρόνων, καθ' οὓς αὕτη αὕτη ἡ Ἐκκλησία ἐθεολόγει καὶ διὰ τοῦτο ἤκμαζε πνευματικῶς. Εἰς τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, ὅπερ τίθεται πρὸ τοῦ ἱστορικοῦ, ἐὰν γενικῶς ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῶν χρόνων τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς, ἦτοι τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῶν Ἑλληνοχριστιανικῶν Γραμμάτων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἧ ἐξέχουσιν ὄχι μόνον οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, — κ. ἄ. τινές, διεφυλάχθη ἡ οὐσία τῆς ἱστορικῆς «ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως», μετὰ τοῦ πανανθρώπινου αὐτῆς χαρακτῆρος, ἡ ἀπάντησις εἶναι καταφατική. Διότι πράγματι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τῶν Μ. Πατέρων διετήρει κατ' οὐσίαν τὸν ἀρχέγονον τοῦ Χριστιανισμοῦ χαρακτῆρα, ὡς θερησκείας μὲν θεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ τοῦ σωτηριώδους αὐτοῦ κηρύγματος καὶ ἔργου, ἀποκορυφωθέντος διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσίας¹, ὡς ἰδρύματος δὲ φέροντος ἐξεχόντως πνευματικὸν—θηρησκευτικὸν (κ. ἄρα ἠθικὸν) καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα, ὑπερκείμενον μὲν χρόνων καὶ τόπων, ἀλλὰ προσαρμολοζόμενον καὶ καθιστάμενον οἰκείον εἰς πᾶσαν χώραν καὶ πᾶσαν γενεάν. Πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ ἀνταποκρίνεται ὁ θεανδρικός χαρακτῆρ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, κοθοδηγουμένης μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, ἐνοούσης δὲ κατὰ τὴν πίστιν τῆς τὸ παρελθὸν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τὸν ἀόρατον κόσμον καὶ τὴν ὁρατὴν ποιήμνην τοῦ ἀρχιποιέμενος Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανισμὸς ἐπέζησε μὲν εἰς τὴν παρερχομένους, ἀλλ' οὐχὶ παντάπασιν ἐξαφανιζομένους ἀνωτέρας ὑφῆς πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο δὲ εἶναι, φρονοῦμεν, τὸ πλέον οὐσιῶδες ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ὁ Χριστια-

Πρβλ. Heussi: Die Entstehung des Mönchtums. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche IV 116-196. Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία 1948 σ. 139-51. Amand D. L'ideal monastique et la vie chretien de premier jours Maredsous 1931. L'ascèse monastique de Saint Basil, Maredsous 1949. Cayré P.E. La divorce au quatrième siecle dans le loi civile et les conons de Saint Basil, «Échos d' Orient» 1920 σ. 295 ἐξ. 321. Humberclaude P. La doctrine ascétique de St. Basil de Cesarée 1932. Ἰδὲ καὶ Γεω. Κονιδάρη Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστ. Α' 1954 σ. 309-22.

1. Ἐφ' ἧς ἐρεῖδεται ἡ παγκοσμιότης καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας.

νισμός, οὐτινος ἢ οὐσία ὡς θρησκείας τῆς ἐσωτερικότητος καὶ ἀπολυτρωτικῆς Ἀγάπης περικλείεται, κατὰ μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τρόπον, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἱστορικοῦ Θεανθρώπου, τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀπὸ Ναζαρέτ, (πρβλ. Γρηγ. Παλαμιακῆ, ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Π. Τρεμπέλα, Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ), διεφυλάχθη διὰ τῆς ὑπευθύνου Ἐκκλησίας, παλαιούσης ἐπὶ 4 αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν πολεμίων καὶ πλανῶν¹. Ἡ διαφύλαξις τοῦ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ αἰωνίου ἐν τῷ παροδικῷ, διὰ τῆς δημιουργίας θεμελιωδῶν μορφῶν τοῦ εἶναι, ἀναγκαίων διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς μόνης ἀληθείας; (ἅμα δὲ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ἱστορικοῦ), τῆς προοριζομένης νὰ καταστῇ κτῆμα τῆς Οἴκουμένης, εἶναι ἔργον πρῶτον μὲν καὶ κυρίως τοῦ Κυρίου εἶτα δὲ τῆς Ἑλληνικῆς τὴν μορφήν καὶ τὰς δυνάμεις, Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δευτερευόντως δὲ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτῆς πλευρᾶς². Γενικώτερον τὸ μέγα ἐπίτευγμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπότοκον οὐχὶ μόνον τῆς δυνάμεως τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔργου τῶν ἐξόχων χριστιανικῶν πνευμάτων, ἐν οἷς διατρέπουσιν οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι. Οὗτοι ἐβοήθησαν τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν οὐχὶ μόνον εἰς τὸ ἀρνητικὸν ἔργον τῆς ἀποκρούσεως τῶν μονομερῶν φιλοσοφικῶς καὶ ἔνεκα τούτου ἀντικαθολικῶν αἰρέσεων, ἀλλὰ καὶ ἀνέπτυξαν θετικῶς μεθ' ὑψηλῆς διανοήσεως καὶ φιλελευθέρου πνεύματος τὴν «ἱστορικὴν Ἀποκάλυψιν» καὶ

1. Ὁ Ἱ. Χρυσόστομος (Migne 51,78) λέγει χαρακτηριστικῶς κοῦ γὰρ αἱ ἀποστολικαὶ μόνον αὐτὴν ἐθεμελίωσαν χεῖρες, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δεσπότητος τῶν ἀποστόλων ἢ ἀπόφασις *εἰτείσειεν αὐτὴν καινῶ καὶ παραδόξῳ τειχισμῷ τρόπῳ*. Ἀναφέρει τὸ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ καὶ τὸ πύλαι ἄδου κλπ. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν σημειώνει «ἐνταῦθα Κυβερνήτης Χριστός. Διὰ τοῦτο τὸ πλοῖον χεμιάζεται, ἀλλ' ὑποβρύχιον οὐ γίνεταί... Ἡ Ἐκκλησία οὐρανοῦ μᾶλλον ἐρρίζωται. Μανθανέτω τῆς ἀληθείας τὴν ἰσχύν, πῶς εὐκολώτερον τὸν ἥλιον σβεσθῆναι ἢ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανισθῆναι» (Migne 56, 121-2 Πρβλ. καὶ 52,449).

2. Ὁ Hagrack ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἀπετέλεσε μεγίστην πνευματικὴν πολιτιστικὴν, πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν δύναμιν τῆς Δύσεως ἐξαιρεῖ τὴν σύνδεσιν τοῦ ἀρχαίου Καθολικισμοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊσμοῦ (Katholisch und römisch). Ἴδὲ περὶ τούτου Γερ. I. Κονιδάρη: Προσχέδιον εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν Θεσσαλονίκῃ 1951 σελ. 116 ἐξ. Σημειώνω ὅτι εἰς τὴν συνεργασίαν βεβαίως τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία ἀπεκορυφώθη εἰς τὴν Δ'. Οἴκουμην. Σύνοδον, διὰ τῆς γνωστῆς δογματικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ρώμης Λέοντος Α', ὀφείλεται ἡ ἱστορικὴ μορφή τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς ἢ Ἑλληνορωμαϊκῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ διαφεύγῃ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν, ὅτι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, αἱ Μεγάλαι Σχολαὶ καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ἤμασαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ (πρβλ. καὶ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Ἡ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλλην. Ἐκκλησίας ἀδιάκοπος συνέχεια μετὰ τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, Ἐν Ἀλεξανδροῖα 1534 σελ. 8 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ: Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία 1955 σελ. Γερ. I. Κονιδάρη: Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐν τῇ Θρησκ. καὶ Χριστ. Ἐγκυκλ. τόμος Γ'. σελ. 415 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας Ἐν Ἀθήναις 1954.

τὴν Οἰκουμενικὴν βᾶσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία, ἰδίᾳ δι' αὐτῶν, ἀφωμοίωσεν ἐκ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σκεπτομένη καὶ δρῶσα ἐκλεκτικῶς, ἐχρησίμευσε πρὸς ἔκφρασιν, πολλάκις κλασικὴν, τῆς πνευματικωτάτης καὶ ἱστορικωτάτης τῶν θρησκευτῶν, ἧτις ἐκαλεῖτο νὰ ἀσκήσῃ ροπὴν ἐπὶ κόσμους καὶ πολιτισμοὺς τῆς Δύσεως ποικίλους καὶ εἰς λαοὺς διαφόρους μὲν διανοητικότητος, ἀλλὰ πάντοτε ζῶντας ἐντὸς ὑψηλῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦτο πιστεύομεν, ὅτι οἱ εἰρημένοι συνεπλήρωσαν τὸν ἐκχριστιανισμὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐχὶ δὲ ἀντίθετον.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, ἀγωνισθέντες θαρραλέως διὰ τὴν στερέωσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἰδρύματος πνευματικοῦ ἢ πληρέστερον ὡς Οἰκουμενικῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς δυνάμεως, θεμελιουμένης ἐπὶ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως, ἐν αἷς διεφυλάχθη «ἡ Ἱστορικὴ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις», εἶχον συνείδησιν τῆς εὐθύνης αὐτῶν, ὡς ἱεραρχῶν καὶ δὴ ἐξεχόντων θρόνων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Εἶχον βαθεῖαν πίστιν, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ εἶναι ἠνωμένη ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, διότι κατὰ τὸν Παῦλον—ὡς εἶπομεν ἐν ἀρχῇ— «ἡ Ἐκκλησία εἶναι στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας» Εἶχον βαθεῖαν πίστιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὄχι ἀπλῶς τὸ ἀναγκαῖον ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπαραίτητον πνευματικὸν διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν ἴδρυμα, ὅπερ «οὐδέποτε γηρᾷ» (Χρυσ. 51, 397-8). «Τοιοῦτον ἔχει μέγεθος ἡ Ἐκκλησία», λέγει ὁ Χρυσοστόμων Ἰωάννης, ὥστε «πολεμουμένη νικᾷ· ἐπιβουλευομένη περιγίγνεται· ὑβριζομένη λαμπρότερα καθίσταται· δέχεται τραύματα καὶ οὐ καταπίπτει ὑπὸ τῶν ἐλκῶν· κλυδωνίζεται, ἀλλ' οὐ καταποντίζεται», διότι τὰ ὄριά της δὲν περιορίζονται ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν κρατῶν ἢ τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν χρόνων.

* * *

Μορφὴ καὶ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ δῆλα δὴ τῆς «Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» παραμένει πάντοτε ὡς καίριον πρόβλημα διὰ πάντα μὲν θεολόγον καὶ δὴ τὸν ἱστορικὸν ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα ἀνθρώπον τοῦ πνεύματος πάσης ἐποχῆς. Εἰς τὴν παροῦσαν ἐπισκόπησιν τῆς ἐκκλ. ἱστορίας τῶν 4 πρώτων αἰώνων—τὴν μερικῶς μὲν ἀναλυτικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ συνθετικῶν—ἐδόθη ἡ λύσις, ὅτι διεφυλάχθη ἐν ταῖς ἀπαραιτήτοις πρὸς διαφύλαξιν τῆς ἀληθείας μορφαῖς, αἷς ἐδημιούργησεν τὸ ἑλληνοχριστιανικὸν πνεῦμα (ἄροι-σύμβολα διὰ τὰ ὀλίγιστα δόγματα² καὶ κανόνες διὰ τὴν ἐναλλασσομένην προᾶξιν) ἢ παρέλαβεν ἡ Ἐκκλησία ἐκ τοῦ περιβάλλοντος (λατρεία ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τεχνικοὺς ὄρους διὰ τὴν διοίκησιν), ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ, καίτοι βεβαίως ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι διάφορος ἐκείνης τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων, ἥτοι τῆς ἐποχῆς τῆς

1. Ἴδὲ ἀνωτέρω.

2. Α. Ἀλιβιζάτου: Ἡ συνείδησις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλλην. Ἐκκλησίας κλπ.

ἐνθουσιώδους ἀγνόητος καὶ ἀπλόητος ἐν τῷ δόγματι, τῇ διοικήσει καὶ τῇ λατρείᾳ. Πεντήκοντα ἔτη περίπου μετὰ τὸ τέρμα τῆς ἐποχῆς τὴν ὁποίαν ἐξητάσαμεν (ἦτο τῷ 451) ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει προσλάβει τὰς καίριαις μορφὰς τοῦ εἶναι τῆς εἰς τοὺς τρεῖς κυρίους τομεῖς τοῦ ἐκκλ. βίου. Βεβαίως ὑπάρχει διαφορὰ μορφῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του μεταξὺ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐκήρυττε, ἔναντι τοῦ τυπικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν Ραββίνων καὶ τῶν Φαρισαίων, «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. δ', 24), εἶτα δὲ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, «Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων κύριος οὐκ ἐν χειροποιήτοις καοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεόμενός τινος, αὐτὸς διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα. . . ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. . . τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν» (Πράξ 17, 24-29), καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅ,τι δμως συνετελέσθη κατὰ τοὺς τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ περιεχομένου τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο ἀναπόφευκτον τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἀνωτάτης πνευματικῆς φύσεως τῆς ἀπολυτρωτικῆς Θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ὡς τῆς πνευματικωτάτης καὶ ἠθικωτάτης τῶν θρησκευτῶν, τοῦτο δὲ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος ἐν ᾧ εὐρέθη—τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλοσοφικῆς του διαδόσεως καὶ παραγωγῆς. Ὡσαύτως πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς καίτοι ἐνεφανίσθη ὡς ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ Θρησκεία τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, ἐν ἧ νέαι σχέσεις—πνευματικὴ λατρεία καὶ ἀφοσίωσις τοῦ τέκνου πλέον τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου—¹ μεταξὺ τοῦ Θεοῦ - Πατρὸς τῆς ἀγάπης καὶ ἐλευθερίας ἐν

1. Τὸ χωρίον εἶναι τοῦ ποιητοῦ Ἀράτου (305-240) «Ἐνοπτρα καὶ Φαινόμενα» β. Ὁ εὐστροφος λόγος τοῦ Παύλου ἐν Ἀθήναις—καὶ πιστεύω, ὅτι διεφύλαξεν ὁ ἀκόλουθός του Λουκάς ὁ συγγρ. τῶν Πράξεων οὐ μόνον τὴν οὐσίαν ἀλλὰ καὶ μερικῶς τὴν μορφήν του, (πρβλ. Εἰσαγ. Ἀντωνιάδου: Ἡ ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ Ὀμιλία τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ ἡ νεωτ. κριτικὴ ἐπιστήμη. Ἐν Ἑβδομηκονταετηρίδι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς σ. 81 ἔξ. Χρήστου: Περί τῶν ἐν ταῖς Πράξεσι Λόγων)—περιέχον καὶ τὸν στίχον τοῦ Ἀράτου μαρτυρεῖ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ μορφώσεως τῆς γενομένης ἐν Ταρσῷ. Πρβλ. τοῦ Holzner: Ὁ Παῦλος (μετάφρασις Γ. Κοτσώνη) σελ. 17—24.

2. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνάψισεν τὴν Θρησκείαν Αὐτοῦ εἰς τό: «Ἀγαπήσῃς τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν». (Λουκά, ι, 27. Ματθ. ιθ, 19). Ὅθεν προκύπτει ἡ ἐντολὴ «ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ἰωαν. ιγ, 35 κ.ἀ. Ματθ. ε', 44 καὶ κβ', 37). Ἴδὲ καὶ ὕμνον τῆς Ἀγάπης τοῦ Παύλου ἐν Ἀ' Κορ. κεφ. ιγ, 1-13. Πρβλ. Β. Χ. Ἰωαννίδου: Ἡ Καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Παύλου ἐν Κορ. ιγ', 1-13. Ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης τόμ. Α'. Ἐν Θεσσαλονικῇ 1953 σ. 199-265. Ἀτελῶς ἐξετάζει τὴν θεμελιώδη ταύτην πλευρὰν τῆς ἠθικῆς τοῦ Παύλου ὁ Μ. Dibelius (σπουδ. ἐσμ. τῆς Κ.Δ. ἀποθανόν τῷ 1917) εἰς τὸ μικρὸν καὶ ἐνδιαφέρον βιβλίον «Paulus» (σ. 84, 89, 107), ἐκδοθὲν καὶ συμπληρωθὲν τῷ 1951 ὑπὸ W. G.

«Χριστῷ Ἰησοῦ»¹ (τοῦ ἀείποτε παρόντος ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλη-

Kümmel (καθηγ. ἐν Ζυρίχῃ). Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ σειρᾷ: Sammlung Göschen. Ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ «Paulus-Hellas-Oikumeni (an Ecumenical Symposium) published by the Student Christian Association Athens 1951. Ἰδὲ τὰς μελέτας τῶν Cassien, Danielou, de Waele, Michaelis («ἡ ἀγάπη οὐδέποτε πίστει») καὶ Ioannides.

1. Ἡ ἐξέτασις τῶν θεμελίων τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τῆς Ἀρχ. «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας τῆς ἐν τῇ Κ. Δ. καὶ τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι σπουδαῖον ζήτημα, ὅπερ ὀφείλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν οἱ Ὀρθόδοξοι Θεολογοί. Τὰ ἐν τῇ Κ. Δ. θεμέλια δὲν ἔχουσιν εἰσέτι ἐρευνηθῆ ἑπαρκῶς. Πρβλ. τὴν μελέτην τοῦ Ellul I: Le sens de la liberté chez St. Paul, ἐν τῷ προηγουμένῳ συλλογικῷ ἔργῳ Paulus—Hellas—Oikumeni. Β. Χ. Ἰωαννίδου, Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας παρὰ τῷ Ἀπ. Παύλῳ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1953 (ἀνάτ. ἀπὸ «Γρηγ. Παλαμᾶν»). Διὰ τὴν σχέσιν «αὐθεντίας καὶ ἐλευθερίας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ» ἰδὲ μελέτημα Π. Μπρατωσιώτου (ἀνάτπου ἐκ τῆς Θεολογίας 1931) καὶ δὴ τὴν ἐν σελίδι 11 βιβλιογραφίαν ὡσαύτως Β. Βέλλα: Ἡ κριτικὴ τῆς Βίβλου καὶ ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία. Ἐν Ἀθήναις 1937 (ἀνάτ. ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Ὀρθῶς ὁ Χρ. Ἀνδροῦτσος ἐν τῇ Συμβολικῇ σελ. 409 κ. ἄ. διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ Θεολογία συνδυάζουσι τὴν αὐθεντίαν μετὰ τῆς ἐλευθερίας. Πόσης καὶ ποίας ἐλευθερίας ἀπέλαυον ἐν τῇ Παλαιᾷ Ἐκκλησίᾳ τὰ λόγια μέλη αὐτῆς ἐν τῇ ἐξερευνησίᾳ τῶν θεολογικῶν ζητημάτων, ἐκφράζει ἄριστα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ γνωστὸν κλασσικὸν χωρίον τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐν τῷ Α. Θεολ. αὐτοῦ (κεφ. α.) «φιλοσόφει μοι περὶ κόσμου ἢ κόσμων, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ λογικῶν φύσεων... περὶ ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων, ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον». Εἰς μελέτην μου: περὶ τῆς «Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» θὰ ἐξετάσω διατὶ εἰς τὸ εὐρὸ περιθώριον τῶν «Θεολογουμένων» καὶ εἰς τὸ Δημοκρατικὸν Πνεῦμα τῆς Διοικήσεως (ἰδὲ καὶ Α. Ἀλιβιζάτου, Τὸ Κανον. Δίκαιον ἐν συνοπτικῇ ἐκθέσει) διαβλέπω τὴν δυνατότητα ἐλευθερίας τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς σκέψεως, ἢ ὅποια νομίζω, ὅτι δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ ἄνευ σχετικῆς ἐλευθερίας. Ἡ νέα Ἑλληνικὴ Θεολογία εἶναι: 1ον) ἐκκλησιαστικὴ χωρὶς νὰ ἐξαρτᾶται ἢ νὰ ἐποπτεύεται, ὅπως ἐν τῇ Δύσει, ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν (θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ αὐτοπειθαρχίας καὶ ἐκουσίας ἀποδοχῆς τῆς αὐθεντίας τῆς Βίβλου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ βασικῶν τινῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν) καὶ 2ον) ἐπιστημονικὴ, χωρὶς νὰ καταλήγῃ εἰς ἀκρότητα καὶ τὴν ἀναρχίαν (τοῦ Προτεσταντισμοῦ). Εἶναι βασικὴ ἡ ἀποψις ὅτι δὲν φοβεῖται καθόλου τὴν ἐπιστήμην ἢ Καθολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅταν ἡγοῦνται αὐτῆς φωτεινὰ πνεύματα. Βιβλιογραφία παλαιότερα: Ν. Δαμαλᾶ, περὶ ἀρχῶν 1865. Ζ. Ρώσση: Δογματικὴ τόμ. Α. 1903 σ. 56 ἔξ. Ἰωάν. Μεσολορᾶ: Εἰσαγωγή εἰς τὴν «Πρακτικὴν Θεολογίαν» 1911 σ. 17-18. Χρ. Ἀνδρούτου: Δογματικὴ (1907) σελ. 56 ἔξ. Δ. Μπαλάνου: Εἶναι ἡ Θεολογία ἐπιστήμη; 1902. St. Zankov: Das orthodoxe Christentum (1928) σελ. 37 ἔξ. Ν. Berdjajew: Die Krisis des Protestantismus und die russische Orthodoxy, ἐν τῷ περιοδ. Orient und Occident 1929 σελ. 11-21. S. Bulgakoff, Das Selbstbewusstsein der Kirche 1930 σ. 1-22. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ: Thesen über die Kirche, ἐν Proces—Verbaux du 1er Congrès de Théologie Orthodoxe à Athenes 29 Nov.—6. Dec. 1936 ἔκδ. Ἄμ. Ἀλιβιζάτου 1939 σ. 130, Vellas: Bibekritik und kirchliche Autorität αὐτόθι

σίᾳ) ¹ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ προσλάβῃ τὰς μορφὰς ἐκεῖνας ἐν τῇ διοικήσει καὶ τῇ λατρείᾳ, αἵτινες προσιδιάζουσιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην θρησκευτικότητα. Ὁ θρησκευτὸν ἀνθρώπος βλέπει ἐν τῇ θρησκείᾳ πρὸς τὸ συγκεκριμένον καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῆ ἄλλως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Ἄλλ' αἱ μορφαὶ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ διοικήσει καὶ δὴ καὶ ἡ περιωπῆ τῶν ἐκκλ. λειτουργημάτων κατέστη ἀναπόφευκτον νὰ πλουτισθοῦν ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἱεραποστολῆς καὶ τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν αἱρέσεων, αἵτινες διὰ προπαγανδιστικούς σκοποὺς ἐπλούτιζον τὴν λατρείαν αὐτῶν. Ἄλλὰ ὁ πλοῦτος τῶν συναισθημάτων, ὅστις ἐδημιούργησε ἀντιστοίχως πλοῦτον μορφῶν τῆς τέχνης, μετὰ τῆς ἀναλόγου αἰσθητικῆς λεπτότητος τοῦ περιβάλλοντος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀσκήσουν ῥοπὴν ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν μορφήν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς. Τοῦτο τὰ μάλιστα ἴσχυσεν ἀφ' ὅτου τὸ Ῥωμαϊκὸν Κράτος διὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς Μεγάλου Κωνσταντίνου συνεφιλιώθη πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ ἐλευθερία ἣς ἀπήλαυεν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ εὐνοια τοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἡ ἀφοσίωσις τοῦ λαοῦ ἠνθώθη τὴν πλουσίαν ἀνάπτυξιν τῆς λατρείας αἱ δὲ γεωπολιτικαί, αἱ πολιτικαὶ καὶ αἱ πολιτιστικαὶ συνθῆκαι τὴν ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐπισκοπὰς, ἀρχιεπισκοπὰς, Μητροπόλεις, ἐξαρχίας καὶ μετ' ὀλίγον Πατριαρχεῖα (451). Ταῦτα ὅμως ὅπως καὶ ἡ συμφιλίωσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν οὐδαμῶς ἠμπόδιζον τὴν Ἐκκλησίαν νὰ κηρύσσῃ: ὅτι «Ἰησοῦς Χριστὸς ἐχθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας», νὰ διακηρύσσῃ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον καὶ ἀναστάντα «Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον ἔθνησι δὲ μωρίαν» (Ἐβρ. ιγ, 8. Α' Κορινθ. α, 23). Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ παρέμενον ὁ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὁ αἰώνιος ἡγέτης καὶ πρότυπον, ὁ Σωτὴρ τῶν ψυχῶν, ἡ ἐλπίς τῆς Ἀναστάσεως, ἡ δὲ μετ' αὐτοῦ κοινωνία, ἡ διὰ τῶν μυστηρίων καὶ τῆς προσευχῆς, ὡς ἡ ἀέναντος ἐπιδίωξις τῶν σοφῶν καὶ τῶν ἀσώφων, ὅσοι διέγνωσαν εἰς αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρα τοῦ Κόσμου. Ὁ ἐξωτερικὸς φόρτος δὲν μετέβαλε τὴν ἀπλότητα τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τῆς Ἀγάπης τῆς τελειουμένης ἐν τῷ Σωτῆρι τῆς ἀνθρωπότητος Χριστοῦ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ καθοδηγουμένῃ ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Διότι διὰ τῆς φιλελευθέρου, ἦτοι τῆς Ὀρθοδόξου ἢ Καθο-

σ. 135 ἐξ. Eu. Antoniadēs: Die Orthodoxen hermeneutischen Grundprinzipien αὐτόθι σ. 143 ἐξ. Kartaschoff. Die Freiheit der theologisch—wissenschaft. Forschung αὐτ. 175 ἐξ. καὶ δὴ 183. Chr. Papadopoulos αὐτόθι σελ. 197, Alivisatos, αὐτόθι σ. 384.

1. Βαρύσημαντος ἀπέβη διὰ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας ἡ φράσις καὶ ὑπόσχεσις τοῦ Κυρίου (Ματθ. ιη, 20) «οὐ γὰρ εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα ἐκεί εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν». (πρβλ. Α. Κορ. ε, 4 καὶ Ματθ. κη, 20 τοῦ καὶ Ἰωάν. ιδ, 28), διότι ἐπ' αὐτῆς ἐδράνεται ἡ πίστις εἰς τὴν διαρκῆ παρουσία Κυρίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Συνόδῳ.

2. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte 1949 σελ. 110-6.

λικής θεολογίας και πνευματικής ἐργηγόρσεως· διετηρεῖτο σαφῶς ἡ συνείδησις, ὅτι ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ μὲν ὀλίγα δόγματα—οἱ ὄροι—εἰσὶν ἀμετάβλητοι, διότι περιέχουσι τὰ ἀλάθητα θεωρητικὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας τὸ δὲ περιβλήμα, ἦτοι ἡ τάξις τοῦ ἐκκλ. βίου εἶναι μεταβλητὴ διὰ τῆς Συνόδου, ἦτοι τοῦ ἀρμοδίου δημοκρατικοῦ ὄργάνου. Διὰ τοῦτο καθίστατο ἤδη σαφές, ὅτι ἡ «Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς» (—καὶ τὴν μορφήν ταύτην τοῦ Χριστιανισμοῦ προαγαγοῦσα καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μάλιστα τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου), ὡς θεμελιώδη *ἔκφρασις τοῦ Συνόλου* τῆς Ἐκκλησίας, ἀπέβαινε καὶ ὁ θεματοφύλαξ τῆς ἀσφαλιστικῆς ταύτης δικλείδος τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς μονομερείας καὶ μονοκρατορίας, πρὸς ἣν κατηυθύνετο ἡ Ἐκκλησία τῆς Δύσεως, διὰ τῆς ἀρξαμένης ἐπιδράσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ Νομικοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ιδέας τῆς plenitudo potestatis τοῦ Ρωμαίου Ἐπισκόπου (192·1076)¹.

Ἐντεῦθεν ἡ ἐποχὴ ἦν ἐξετάζομεν εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἐνδιαφέρονσα, ὅτι ἐνῶ διὰ τῆς συνεργασίας Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ Πνεύματος προήλθεν εἰς τὸ μέσον ὁ *Ἑλληνορωμαϊκὸς Καθολικισμὸς*², ὅστις κατέκτησε τὸν Μεσογειακὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ὅμως οὗτος περιεῖχεν ἱκανὰ σπέρματα τῆς μελλούσης διαιρέσεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς εἰς δύο κλάδους: τὸν Καθολικὸν Ὁρθόδοξον, ἐν ᾧ διεφυλάχθη ὁ ἀρχέγονος *πνευματικὸς χαρακτὴρ τῆς Ἐκκλησίας* (διὰ τοῦτο οὐδέποτε αὕτη ἐπέβη πολιτικὸν ἴδρυμα, οὐδ' ὅταν ἦσκει ἐθναρχικὰ καθήκοντα μεταβλήθη κατ' οὐσίαν) καὶ τὸν Ρωμαιοκαθολικόν³, ἐν ᾧ τὸ Ρωμαϊκὸν πνεῦμα

1. Ἡ δημοκρατικὴ βάσις τοῦ Συνδικοῦ Συστήματος τῆς «Κυθολικῆς Ἐκκλησίας» ἐτέθη ἤδη κατὰ τοὺς Ἀριστολικούς χρόνους (πρβλ. ὑποσημ. 1 σ. 537) καὶ εἴρε φυσικῶς ἀνάπτυξιν ἐν τῇ Οἰκουμένικῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ διαμορφωθείσῃ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ περιβάλλοντι. (Πρβλ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἐν συνοπτικῇ ἐκθέσει...). Εἰς τὴν Δόσιν ἡ Σύνοδος ἀπέβη βαθμιαίως ἀτὸ ἀποφασιστικὸν κυρίως συμβουλευτικὸν ὄργανον (τοῦ ἀρχηγοῦ) τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἀφοῦ ὠλοκλήρωσε εἰς τὴν κατὰ Ρωμαϊκὸν τρόπον διατύπωσιν τοῦ δόγματος εἰς τὰς λεπτομερείας (Τριδέντη Σύνοδος) καὶ ἀν. γνώρισε καὶ διεκήρυξε (ἐν τῇ Βατικανῷ Συνόδῳ τῷ 1870) τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα, ὀμιλοῦντος ἀπὸ καθέδρου (ex cathedra) περὶ δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων καὶ ὑποχρεῦντος, διὰ τῆς χρήσεως τοῦ *deipnismus* (ὀρισμοῦ), ν' ἀπεδεχθῶσιν οἱ πιστοὶ ἀληθείας ἃς αὐτὸς διακηρῶσει ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς (!), ἔπαυσε ν' ἀτοτεῖ ἡ ἀναγκαιότητα διὰ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν ἢ παπικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ περὶ τούτων προσηχῶς εἰς τὴν μελέτην «Ἡ τελείωσις τοῦ Παπικοῦ ἀλαθήτου, ἕξ ἀφορμῆς τῆς ἐν εἰπὶ 1950 ἀνακηρύξεως τοῦ δόγματος τῆς ἐσωμίτου ἀναλήψεως τῆς Παρθένου Μαρίας εἰς τοὺς οὐρανοὺς», ὅτε ἐγένετο χρῆσις τοῦ ἀλαθήτου κατὰ τὸν «ὄρον» τῆς Παπικῆς Συνόδου τοῦ 1870.

2. Γερ. Κονιδάρη: Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν ἐκδοσις 2α (λιθόγραφος) τοῦ Πημίου Θεσσαλονίκης 1951. Τὸν ὄρον «Ἑλληνορωμαϊκὸς Καθολικισμὸς» εἰσηγάγομεν ἀπὸ τοῦ 1945 εἰς τὰ ἡμέτερα μαθήματα τῆς Α' περιόδου τῆς Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίας. Ἰδὲ νῦν: Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας.

3. Γ. Κονιδάρη: Προσχέδιον.

βαθμιαίως μετέβαλε τὸν χαρακτήρα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰς νομικὸν δικαστικὸν καὶ πολιτικὸν τοῦ ἰδρύματος καὶ οἶονεῖ προέκτασιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἀπέθνησκεν ἐν Ἀνατολῇ ὁ τελευταῖος τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀνεφαίνετο ἐν τῇ Δύσει ἡ μεγίστη μορφή τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ βαθέως ἐπηρεάσασα τὴν οὐσίαν καὶ μορφήν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Λατίνων: ὁ Αὐγουστίνος¹, ὁ κριτικὸς οὗτος τῆς θερησκευούσης Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Μεσαίωνα. Ἡ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ὑπὸ τὴν ροπήν τοῦ Ρωμ. Πνεύματος καὶ τῶν εἰδικῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν ᾧδήγησεν ὄχι μόνον εἰς τὸ Σχίσμα, (863·869 καὶ 1054) τὸν περὶ περιβολῆς ἀγῶνα, τὴν κοσμοκρατορίαν τῶν Παπῶν, τὴν σύγκρουσιν πρὸς τὸ Λαϊκὸν αἶσθημα καὶ τὴν μεταρρῦθμισιν, ἀλλὰ καὶ τὰς Συνόδους τοῦ Τριδέντου (154 καὶ 863) καὶ τοῦ Βατικανοῦ (1870) δι' ὧν μετεβλήθη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Λατινικοῦ κόσμου εἰς Ρωμαιοκαθολικὴν καὶ Παπικὴν καὶ ἄρα καθίδρυμα «Ἐκκλησιαστικὸν - πολιτικόν»². Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μέγας πατὴρ τῆς Καθολ. Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἀπηγορευθεὺς ἀπὸ τὴν Δύσιν καὶ ἐλαρακτήρισεν αὐτὴν ὡς ἔχουσαν «ὑπερήφανα ἦθη».

Πολλαπλῇ λοιπὸν καὶ μεγάλῃ σπουδαιότητος ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὰς τάσεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Α' περιόδου τῆς βασικῆς διὰ τὴν ὅλην πορείαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ἡ καθ' Ἀνατολᾶς Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐστερέωσεν εἰς τὸ δόγμα τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λατρείαν τὰ ἀρχέγονα αὐτῆς θεμέλια, ἐὰν ἀπέφυγε τὰς μονομερείας καὶ ἐὰν ἐστάθη, ὡς πιστεύομεν, εἰς τὸ μέσον τῶν ἀντιθέσεων τῶν δύο Σχολῶν τῆς Ἀριστοτελιζούσης Ἀντιοχειανῆς καὶ τῆς Πλατωνιζούσης Ἀλεξανδρινῆς καὶ χάρις εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους ἀπέφυγεν ἓνα νέον Ραββανισμόν καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἀπεμάκρυνε τὸν κίνδυνον ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῆς λατρείας καὶ τὴν ἐμφανίζουσαν εἰδωλολατρικὰς

1. Ἴδὲ Hans von Campenhausen: Augustin als Kind und Überwinder seiner Zeit, ἐν Zeitschr. «Die Welt als Geschichte» 1951 σ. 1-11. Β. Σνεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία σελ. 309 ἐξ.

2. Ὁ πολιτικὸς χαρακτὴρ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρχαιότερος τῆς ἰδρύσεως οὗ Παπικοῦ Κράτους (754—1870 καὶ 1929), δεδομένου, ὅτι ἡ παπικὴ διπλωματία ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Α' τοῦ Μεγάλου τοῦ καὶ ἀσκητικοῦ (540-590-604) καὶ ἄρα εἶναι ἡ ἀρχαιότερα τοῦ κόσμου. Ἡ ὑπαρξις τοῦ (νῦν ὑποτυπώδους) Κράτους τοῦ Βατικανοῦ ἀποτελεῖ παράβασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ διὰ τὸν βασικὸν τοῦτον λόγον ἐκτός ἄλλων πρέπει ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλλάς ν' ἀποκρούσῃ οἰανδήποτε ἀναγνώρισιν τοῦ Κράτους τοῦ Βατικανοῦ. Ἄλλως τε καὶ τὸ πολιτικὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ἐπιβάλλει ἀρνητικὴν στάσιν. Γ. Κονιδάρη: Ἑλλάς Παπικὸν Κράτος καὶ Κογκροδάτα. «Ἐκκλησία» 1947. Ἡ εὐρύτερα ἐπὶ τοῦ θέματος μελέτη μου ζητηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πηρχου Ἀλεξανδρείας ἐδημοσιεύθη μερικῶς ἐν τῷ «Ἐκκλ. Φάρφ», ὅστις διέκοψε τὴν ἐκδοσίν του.

τάσεις λαϊκὴν θρησκευτικότητα¹ τοῦτο ὀφείλεται ἐν μεγάλῳ μέτρῳ εἰς τὴν Καθολικὴν σκέψιν καὶ Οἰκουμενικὴν ἀκτινοβολίαν τῶν προσωποποιήτων τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Διότι αὐτοὶ ἐστερεώσαν τὰ θεμέλια τῆς φιλελευθέρας Καθολικῆς Ὁρθοδόξου καὶ ἐπιστημονικῆς Θεολογίας, τροποποιήσαντες τοῦ Ὠριγένους τὴν μέθοδον, ἣν ἠκολούθησαν οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ Οἰκ. Διδάσκαλοι. Τοιαύτη Θεολογία ἀκμάζουσα προφυλάσσει ἀπὸ τὴν πτώσιν καὶ ἀπὸ τὴν θεώρησιν ὡς οὐσιώδους πυρῆνος τοῦ ἐπουσιώδους καὶ μεταβλητοῦ ἐν τῇ Θρησκείᾳ. Ἡ καθαρότης ἐν τῇ πνευματικῇ Θρησκείᾳ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ συνδυασμὸς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμῆς εἰς τὰς ἀσκητικὰς μορφὰς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀποτελεῖ ὑψηλὴν κληρονομίαν τῆς ἡμετέρας Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας αὐτῆς, εἰκότως δὲ καὶ ὑποδειγματικὴν πηγὴν ἐμπνεύσεως καὶ ἐξόχων παρορμήσεων διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἡγέτας.

Τὸ σύνθημα ἡμῶν πρὸς πᾶσαν νέαν ἐκκλησιαστικὴν καὶ θεολογικὴν γενεὰν δὲν δύναται νὰ εἶναι «ὀπίσω πρὸς τοὺς μεγάλους Πατέρας», διότι ζῶμεν εἰς ἓνα ἄλλον κόσμον, εἰς τὸν «ἀτομικὸν αἰῶνα», ὅστις ἔχει τὰ ἰδικὰ του προβλήματα· ἀλλὰ θὰ εἶναι: «μελετήσατε τὸν τρόπον καθ' ὃν ἔδρασαν ἐκεῖνοι, τὴν μέθοδον καὶ τὸ βάθος τῆς ἰσχυροῦς καὶ γονίμου σκέψεως αὐτῶν, ἵνα δεχθῆτε βοήθειαν καὶ ὀδηγήσητε ἑαυτοὺς εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον, διὰ συγχρόνων μέσων, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ καὶ πάλιν νέα ἀκμὴ πνευματικῆ, ἠθικῆ καὶ κοινωνικῆ τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ἡ ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀκτινοβολία τῆς ἡμετέρας ὄντως Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἔχει πάντοτε Οἰκουμενικὴν ἀποστολήν, ἐφ' ὅσον διετήρησε καὶ μάλιστα διὰ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τὴν γνησίαν ἀρχέγονον πίστιν περὶ τοῦ Θεανθρώπου καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τὸ φιλελευθέρον Οἰκουμενικὸν πνεῦμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, θὰ εἶναι πολύτιμος εἰς τὸν νέον Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Οἰκουμένην.*

28 Ἰανουαρίου 1955

1. Ἐχομεν ὑπ' ὄψει τὴν εἰκονολατρείαν, ἡ ὁποία προκάλει τὰς ἀκρότητας τῆς Εἰκονομαχίας. Πρὸβλ. Βασ. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία. Ἡ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας εἶναι λίαν χρήσιμος διὰ τὴν διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως. Πρὸβλ. τὸ ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἔργον: Γεο. Ι. Κονιδάρη: Ἐκκλ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τόμος Α' (ἐν ᾧ ἡ εἰσαγωγή). Διὰ τὴν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς θρησ. Λαογραφίας ἰδὲ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν ὡς καὶ St. Kyriakides: Neugriechische Volkskunde, Volksdichtung, Volksglaube, Volkskunst. Thessaloniki 1936.

* ΠΑΡΟΡΑΜΑ: Σελ. 497 στίχ. 11 ἀντὶ: Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνάγνωθι: Χριστιανισμοῦ.